

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tilen Kavčič

Operacija zasedbe Vukovarja

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tilen Kavčič

Mentor: doc. dr. Damijan Guštin

Somentor: asist. dr. Uroš Svete

Operacija zasedbe Vukovarja

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

Zahvala

Zahvalil bi se mojemu mentorju doc. dr. Damijan Guštinu in somentorju dr. Urošu Svetetu za vse strokovne usmeritve ter nasvete pri izdelavi diplomskega dela.

Zahvaljujem se tudi mami in očetu za podporo skozi vsa študijska leta.

OPERACIJA ZASEDBE VUKOVARJA

Pogled s precejšnje časovne oddaljenosti na pretekla bojna delovanja v Vukovarju, nam ponuja nesporen dokaz o pomembnosti urbanega bojevanja v vojaških operacijah. Operacija zasedbe Vukovarja kot bojna dejavnost označuje več vzporednih in zaporednih delovanj, ki imajo v določenih časovnih in prostorskih okvirih strateške in operativne cilje. Diplomsko delo prikazuje večplastnost in prepletanje dogajanj znotraj vojaških akcij, katere so se v zadnjem četrtletju leta 1991 sprevrgle v obleganje mesta in nepredvidljive ulične boje. Kot vedno je v oboroženih spopadih več spremenljivk, ki tako ali drugače vplivajo na tok bojevanja. Tudi zaradi tega se spopadi v Vukovarju še danes pojmujejo kot strateško pomembni, saj se je pokazalo, da so taktične značilnosti in posebnosti urbanega bojevanja imele odločilen vpliv na usodo vojskujočih se strani. Kljub velikemu vojaškemu potencialu napadalca, hitra zmaga ni bila mogoča, saj so se začetne akcije spremenile v epske boje, ki so v Vukovarju spremenili potek vojne na Hrvaškem.

Prikrito sporočilo napisanega pa je, da je človeški faktor ključna spremenljivka v urbanih operacijah.

Ključne besede: bojno delovanje, obleganje, oborožen boj, urbano bojevanje in urbano okolje.

OPERATION: THE OCCUPATION OF VUKOVAR

A view on the past combat operation in Vukovar gives an undoubted demonstration how military operations on an urbanized terrain (MOUT) are still significant in military operations as such. As a military act, the operation to occupy Vukovar indicates several parallel and successive activities, that have fixed time and space frames for strategic and operational goals. My diploma presents the multilayer and the interplay of activities within military actions, which in the last quarter of the year 1991 progressed into a siege of the city and into unpredictable street fights. As always, there are various variables in the armed conflicts, which in one way or another influence the current of the fighting. Because of that, even today the fighting in Vukovar is still comprehended as strategically important, for it was shown that tactical characteristics and urban fighting details had a decisive edge on the fortune of the warring parties. Despite the enormous military potential of the attacker, an easy victory was not possible, because the initial actions soon turned into an epic fighting that in Vukovar altered the course of the war in Croatia.

However, the concealed message of the written text is that the human factor is the key variable in urban operations.

Key words: combat operation, siege, combat, military operations on urbanized terrain and urban terrain.

KAZALO

UVOD	8
1 METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI OKVIR.....	10
1.1 <i>Predmet in cilj preučevanja.....</i>	<i>10</i>
1.2 <i>Raziskovalne hipoteze.....</i>	<i>10</i>
1.3 <i>Metodološki pristop.....</i>	<i>11</i>
1.4 <i>Struktura diplomskega dela.....</i>	<i>11</i>
1.5 <i>Opredelitev temeljnih pojmov.....</i>	<i>11</i>
1.5.1 <i>Urbano okolje.....</i>	<i>11</i>
1.5.2 <i>Urbano bojevanje</i>	<i>14</i>
1.5.3 <i>Oborožen boj</i>	<i>17</i>
1.5.4 <i>Bojno delovanje</i>	<i>20</i>
1.5.5 <i>Obleganje</i>	<i>24</i>
2 UMESTITEV DOGAJANJA	25
2.1 <i>Družbeno - politični okvir.....</i>	<i>25</i>
2.2 <i>Prostor</i>	<i>27</i>
2.3 <i>Etnična struktura prebivalstva.....</i>	<i>29</i>
2.4 <i>Začetek spopadov v bivši občini Vukovar</i>	<i>32</i>
3 VZHODNO-SLAVONSKO BOJEVALIŠČE.....	37
3.1 <i>Začetna bojna delovanja.....</i>	<i>39</i>
3.2 <i>Reorganizacija obrambe mesta</i>	<i>40</i>
3.3 <i>Aktivna obramba.....</i>	<i>43</i>
3.4 <i>Neuspeh bliskovite operacije in zbiranje sil.....</i>	<i>46</i>
3.5 <i>Obramba po globini.....</i>	<i>52</i>
3.6 <i>Zategovanje zanke okoli Vukovarja.....</i>	<i>53</i>
3.7 <i>»Ceterum censeo Vukovar esse delendam«.....</i>	<i>55</i>
4 TAKO SO BRANILI VUKOVAR	61
4.1 <i>Borovo naselje - severni del obrambe mesta.....</i>	<i>62</i>
4.2 <i>»Sajmište, krvavo Sajmište«.....</i>	<i>66</i>
4.3 <i>Bogdanovci – mali Vukovar</i>	<i>70</i>
5 ZADNJA PODOBA VUKOVARJA	72
5.1 <i>Analiza bojevanja.....</i>	<i>73</i>
6 SKLEP	77
LITERATURA	79
PRILOGE.....	84

SEZNAM GRAFOV, SLIK IN TABEL

Graf 2.1: Etnična podoba mesta Vukovar po zadnjih dveh popisih..... 30

Slika 1.1: Splošni model sodobnega urbanega okolja 14

Tabela 1.1: Razvrstitev MOUT 16

KAZALO PRILOG

PRILOGA A: Zemljevid Vukovarja in okolice 85

**PRILOGA B: Narodnostna sestava v občini Vukovar in mestu Vukovar leta 1991
ter po naseljih..... 87**

PRILOGA C: Koruzna pot..... 89

PRILOGA D: Poveljevanje in ustroj oboroženih sil v občini Vukovar 90

PRILOGA E: Število branilcev in njihove žrtve – 204. brigada ter njen ustroj 91

**PRILOGA F: Vojaško-teritorialna ustrojenost jugoslovanskega vojskovališča,
armadna in vojaška območja ter struktura in številčnost OS SFRJ 93**

PRILOGA G: Borovo naselje, Buđak in Lužac..... 95

**PRILOGA H : Narodnostna sestava prebivalstva v mestnih okrajih leta 1991, novi
in stari mestni okraji 97**

PRILOGA I: Sajmište 98

PRILOGA J: Razpored sil z smermi uporabe na vukovarskem bojišču 99

SEZNAM KRATIC

DS	družbena samozaščita
HOS	Hrvatske obrambene snage (Hrvaške obrambne sile)
HV	Hrvaška vojska
JLA	Jugoslovanska ljudska armada
JSO	Jedinica za specialne operacije (Enota za specialne operacije)
MARD	mješovit artilerijski divizion (mešan artilerijski divizion)
MO	mestni okraj (četrť)
MOUT	Military Operations on Urbanized Terrain (Vojaške operacije v urbanem okolju / urbano bojevanje)
MTS	materialno tehnična sredstva
MUP	Ministarstvo unutarnjih poslova (Ministrstvo za notranje zadeve)
OS	oborožene sile
RH	Republika Hrvaška
ROE	Rules of engagement (Pravila bojevanja)
RSK	Republika srbska Krajina
SAO	Srbska avtonomna oblast (pokrajina)
SFRJ	Socialistična federativna republika Jugoslavija
SLO	splošna ljudska obramba
TO	Teritorialna obramba
ZNG	Zbor narodne garde
ZSSR	Zveza sovjetskih socialističnih republik

UVOD

Vojna in mir sta oznaki, ki govorita o nekem stanju človeške zavesti in dokaj poenostavljeno obeležujeta zgodovinski čas od začetka človeštva pa vse do današnjih dni. V svetu je predvsem vojna pustila močan pečat, ki po Clausewitzevem mnenju ni nič drugega kot nadaljevanje političnih odnosov z uporabo drugih sredstev. Vprašanja oziroma problemi, ki nastanejo med dvema stranema pa se ponavadi ne rešijo z diplomatskimi sposobnostmi in večinskim odločanjem, ampak z jeklom in krvjo, kot je že v 19. stoletju izjavil Otto von Bismarck.

Vojna in vojaške operacije so od nekdaj prisotne tudi v urbanih okoljih oziroma v naseljih in mestih. Temu je postopoma, od druge svetovne vojne dalje, vojaška znanost in večšina posvečala vedno večjo pozornost. To je bilo razumljivo, saj se je povečevalo število bojnih delovanj v mestih, ki so se vedno bolj širila in v katera se je selilo vedno več prebivalstva. Vzporedno z rastjo urbanega prebivalstva je potekal tudi razvoj s katerim je to prebivalstvo dvignilo raven človeškega razvoja¹, okrepilo svojo zavest in pripadnost kraju bivanja. Spoznamo, da je človekova zapletenost bogatejša kot kakršen koli arhitekturni detajl. Ves razvoj in vsa rast so prinesli značilnosti in lastnosti, ki so posredno vplivale na samo bojevanje. Pri tem pa vloga urbanih središč v vojni ni bila zapostavljena, saj se jih vse pogosteje uporablja kot trdnjave proti močnejšim napadalcem. Izkušnje kažejo, da se vojaški večini strategija in taktika venomer učita in prilagajata, kadar gre za vojaške operacije v urbanih okoljih. V slednjih morata z osnovnimi teorijami in standardnimi operativnimi postopki računati na vedno večjo asimetrijo bojevanja, ki se z novimi nepredvidljivimi spremenljivkami pojavlja v tveganih enačbah vojaških operacij.

Zdi se, da vojne v novejši dobi oziroma spopadi znotraj slednjih (Vukovar, Grozni, Basra, Gaza itd.) še vedno odstopajo od mednarodnih konvencij o oboroženih spopadih. Etičnost in viteštvo je redko, moralno ravnanje in vojaško dostojanstvo je prevečkrat izpostavljeno posmehu, pazljiv in zaščitniški odnos do nemočnih, civilnega prebivalstva in ujetih neoboroženih vojakov nasprotne vojske pa postaja znak strahu in slabosti. Pogosto obvelja stališče *inter arma silent leges*, znano še iz srednjega veka, ki predpostavlja, da v vojni ni prostora za moralo in da v njej ne veljajo nobeni zakoni (v

¹ Gre za raven razvoja ki se meri z HDI – Human Development Index (Indeks človekovega razvoja). Ta indeks meri povprečno stopnjo dosežka na področju treh osnovnih dimenzij človeškega razvoja: dolgo in zdravo življenje, znanje in dostojen življenjski standard (Encyclopedia of Earth).

novejši dobi oboroženih spopadov zakoni in pravila bojevanja sicer veljajo, vendar so pogosto poteptani, zrahljani in preveč ohlapni). Tako namen, da bi humanizirali vojno in njene posledice predstavlja velik problem, ki ga je težko rešiti, pa čeprav bi se zahtevalo samo najosnovnejše spoštovanje norm prava oboroženih spopadov, ki vplivajo na vojskovanje in bojevanje.

V času, ko se je hladna vojna bližala koncu so narodi znotraj nekaterih držav, kot na primer v Zvezi sovjetskih socialističnih Republik (ZSSR) in Socialistični federativni republiki Jugoslaviji (SFRJ), zaradi neizogibnih sprememb družbenega sistema preoblikovali (uveljavljanje nacionalnega principa) dotedanje meje in oblikovali nove države. Razpad Jugoslavije na države narodov, ki so jo sestavljali, žal ni minil brez hudega prelivanja krvi v nesmiselni vojni, ki je potekala predvsem na hrvaškem ozemlju.

Ob znanih dejstvih je mogoče reči, da sta hrvaška in srbska stran kot vojskujoči se strani na Hrvaškem imeli zastavljene zelo različne politične cilje, prva v smeri suverenosti in politične neodvisnosti, druga pa v smeri vzpostavljanja razširjene države Srbov. To je bil čas tektonskih premikov, ki so jih z volitvami sprožili na Hrvaškem in v Sloveniji, ko sta se državi odločili za odcepitev od skupne republike. Kljub temu, da se je velika večina političnih vodstev omenjenih držav izogibala spopadom, so bili ti neizogibni, na Hrvaškem pa so kmalu prerasli celo v prave vojne operacije. Te so bile med prvimi sprožene v vzhodni Slavoniji in Baranji, kjer je bojno delovanje zajelo več mest in krajev. Vojni vihar je še posebej pustošil nad Vukovarjem.

1 METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI OKVIR

1.1 Predmet in cilj preučevanja

Obleganje Vukovarja oziroma bojna delovanja kot sestavni del oboroženega boja, ki je potekal v mestu, predstavlja kompleksno vsebino in v urbanem okolju, skupaj z delovanjem potrebnih služb, združuje vojaško obrambo z civilno. Na drugi strani pa je del omenjene vsebine motiviran in srdit napadalec, ki uporablja elemente boja na svoj način. Trk obeh strani poruši uveljavljen način življenja ter povzroči improvizacijo, kjer se pojavljajo nepričakovane spremenljivke z močnim vplivom na potek dogajanja.

Namen preučevanja je predstaviti takratno dogajanje in akterje v njem, učinke in posledice, ki so jih z svojim udejstvovanjem povzročili ter kako so s tem vplivali na način (taktiko) bojevanja. S študijo tega primera bom skušal pokazati rezultate neizogibnega asimetričnega bojevanja, ki ga od nekdanj diktira medsebojno stanje akterjev. Osvetlil bom ugotovitve, kaj je dejansko stanje na bojišču pomenilo za branilce in napadalce, kako so eni in drugi to izkoriščali ter razumeli. Operacijo zasedbe Vukovarja je potrebno oceniti oziroma utemeljiti z višjo ravno vojaškega delovanja kot jo je praktično obsegala. Pogled na predmet in cilj ter pomen preučevanja nam kmalu odkrije spoznanje, da urbano bojevanje z vsemi svojimi značilnostmi dejansko še vedno srečujemo po svetu tudi danes, kar ni zanemarljivo vedeti. Pravijo, da je zgodovina učiteljica življenja. Torej, bomo tam iskali odgovore.

1.2 Raziskovalne hipoteze

Za izhodišče analize izbrane tematike sem si izbral naslednje raziskovalne teze oziroma hipoteze:

1. Urbano okolje predstavlja kompleksno spremenljivko v vodenju oboroženega boja, ki skupaj z naravno-geografskimi značilnostmi ter civilnim prebivalstvom povečuje svoj vpliv.
2. Uporaba sodobne oborožitve in informacijsko-komunikacijske tehnologije (medijev), ob upoštevanju značilnosti urbanega bojevanja nudi branilcu več koristi kot napadalcu.
3. Vukovar je bil žrtev hrvaške (domovinske) vojne, ki je simboliziral poraz Hrvaške v začetnih spopadih ter njeno zmago v vojni.

1.3 Metodološki pristop

Za izbrano tematiko sem uporabil analizo ter interpretacijo sekundarnih virov. Pri definiranju in opredeljevanju temeljnih pojmov sem koristil konceptualno analizo ter opisno metodo (deskriptivna), ki ponuja razlago za tisto kar smo opisali. Poleg tega sem se v določenih delih naloge oprl tudi na zgodovinsko-razvojno analizo, ki raziskuje tendence v zgodovinskem razvoju določenega pojava ali tendence v zgodovini obravnave določenega pojava. Moje delo temelji na analizi enega primera, za katero pa sem uporabil različno vrsto virov in gradiv. Za potrebe pojasnjevanja vsebine sem si pomagal z teoretičnimi in empiričnimi dejstvi iz obramboslovja, vojaške zgodovine ter varnostih študij.

1.4 Struktura diplomskega dela

Po okvirni predstavitvi teme v uvodu, ki govori o kompleksnosti in prepletenosti dogajanj, o raznoliki vsebini s katero je bil zapolnjeno tisto obdobje, v prvem poglavju sledi metodološko-hipotetični okvir. Ta predstavlja temeljno ogrodje za nadaljnjo analizo. V tem delu bom definiral pojme, ki najbolje označujejo mojo študijo primera (urbano okolje, urbano bojevanje, oborožen boj, bojno delovanje in obleganje). Nadalje bom v drugem poglavju umestil samo dogajanje in predstavil njegovo ozadje. Nato bom opisal bojevališče na katerem se je odvijala obramba in napad ter začetna oziroma odločilna bojna dogajanja, ki so se potekala tisti čas. V četrtem poglavju bom podrobneje povzel glavne obrambne točke, na koncu diplomskega dela pa analiziral bojevanje ter podal sklep z utemeljitvijo hipotez.

1.5 Opredelitev temeljnih pojmov

Skozi diplomsko delo se bo vseskozi prepletalo pet temeljnih pojmov, ki so nekakšni podporniki celotne vsebine. Najprej bom opredelil **urbano okolje**, nato **urbano bojevanje**, **oborožen boj**, **bojno delovanje** ter nazadnje še **obleganje**.

1.5.1 Urbano okolje

Mesto ali urbano okolje je razmeroma veliko, strnjeno pozidano in strnjeno naseljeno območje, katerega prebivalstvo je socialno heterogeno (Adamič in drugi 1995, 20).

Urban teren je zamotano in zahtevno okolje. Poseduje vse značilnosti naravne pokrajine in skupaj z zgradbami, ki jih je napravil človek, se izkaže kot zelo zahtevno in spremenljivo okolje, ki edinstveno vpliva na vodenje vojaških operacij. Zahodna stroka

za urbano okolje uporablja tudi izraz *built-up area* – koncentracija zgradb, objektov in ljudi. Z drugimi besedami, grajena področja kot so vasi, manjša in večja mesta, ki skupaj tvorijo ekonomski in kulturni center za okoliške kraje. Ob izpostavitvi ključnih faktorjev urbanega okolja, si ti sledijo tako:

Mesta – so centri financ, politike, prometa, komunikacij, industrije in kulture. Zaradi svoje psihološke, politične ali logistične vrednosti je njihov nadzor velikokrat razlog brezobzirnih bitk. Zaradi preselitve industrij vzdolž prometnih povezav so ponekod nastale populacijske cone ali *strip areas*.

Večstranski pristop – urban teren je bojišče brez primerjave, ki nudi tako napadalcu kot branilcu številne in različne možnosti dostopa (široke ceste, avenije, poti ipd.) in s tem tudi prostor za uporabo ognja. Urbano bojišče je razdeljeno v štiri osnovne stopnje: zgradbe, ulice, podzemlje in zračni prostor. Zgradbe nudijo kritje in zaklon, omejujejo ali povečajo prostor opazovanja in ognja ter kanalizirajo, omejujejo ali blokirajo premikanje sil, še posebej mehaniziranih. Omogočijo optimalno varne položaje ostrostrelcem in protiletalskim sredstvom. Poleg tega pa protitankovskemu orožju omogočijo optimalen položaj, ki dovoljuje spopad z višine, od koder je najlažje najti Ahilovo peto večine oklepnih vozil. Medtem ko ulice pomenijo možnost hitrega napredovanja ali nenadnega umika, so sile, ki se gibljejo po njih kanalizirane z stavbami in imajo tako malo prostora za obhodni manever. Podzemeljski sistem se hitro spregleda, vendar pa je lahko zelo pomemben za končno odločitev v operacijah. Ta sistem je včasih kar obsežen, saj vsebuje vse od podzemnih železnic in predorov, do kanalizacijskih sistemov, kletnih in vzdrževalnih prostorov. Tako napadalec in branilec lahko uporabita podzemeljske poti za izvedbo premika v zaledje ali na boke nasprotnika. Zračni prostor pa omogoča še dodaten nivo dostopa do urbaniziranega področja. Koristi ga predvsem letalstvo za zračni desant ali evakuacijo enot, zalog in opreme. Poleg tega iz zraka deluje po nasprotniku.

Kategorije urbanega okolja – vasi, industrijske cone vzdolž cestnih ali drugih povezav med mesti, mesta in velemesta.

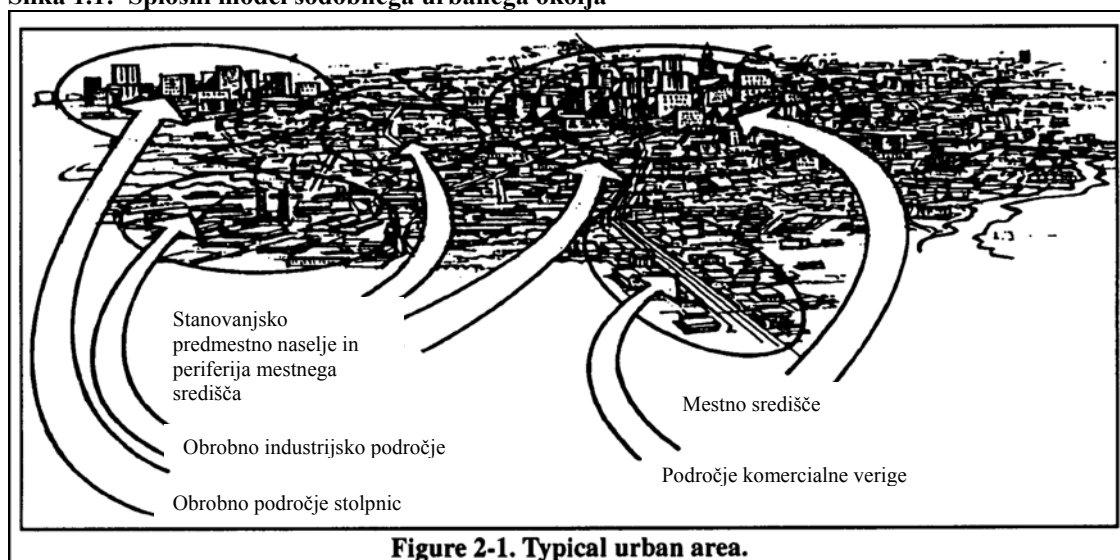
Karakteristike urbanega okolja – za večino sodobnih urbanih okolij so značilna nekatera tipična območja ali segmenti:

- Mestno središče (City core) – tipično mestno središče tvorijo stolpnice, ki se močno razlikujejo po višini. V sodobnejših mestnih središčih moderno planiranje grajenih področij dopušča tudi nekaj več odprtega prostora med stavbami.
- Periferija mestnega središča (Core periphery) – sestavljajo jo 12-20 metrov široke ulice z konstantnimi pročelji opečnih ali betonskih stavb. Višina stavb je nižja, 2 do 3 nadstropne stavbe v manjših mestih, 5 do 10 nadstropne v večjih mestih.
- Področje komercialne verige (Commercial ribbon) – verige, vrste trgovin, prodajaln in restavracij, ki so zgrajene vzdolž obeh strani glavnih mestnih ulic skozi mesto. Te ulice so običajno široke 25 ali več metrov. Stavbe so v splošnem 2 ali 3 nadstropne, ponavadi pa za eno nadstropje višje od stavb, ki se nahajajo takoj za njimi.
- Stanovanjsko predmestno področje (Residential sprawl) – obrobno mestno področje, sestavljeno iz predvsem 1 do 3 nadstropnih stanovanjskih stavb z številnimi odprtimi območji. Stavbe so razporejene v nepravilnih vzorcih ob ulicah in cestah.
- Obrobno industrijsko področje (Outlying industrial area) – obrobno mestno področje je sestavljeno predvsem iz 1 do 5 nadstropnih industrijskih stavb, z številnimi odprtimi območji. Stavbe se med seboj razlikujejo dramatično v velikosti in strukturni obliki, odvisno od tega za kakšno dejavnost so namenjene.
- Obrobno področje stolpnic (Outlying high-rise area) – področje na mestnem obrobju, kjer prevladujejo stolpnice, ki se močno razlikujejo po višini, kot posledica modernega planiranja pa se dopušča več odprtega prostora med stavbami.

V smislu bojevanja pa je sodobno urbano okolje potrebno razumeti kot ogromno trdnjavo-labirint, ki ga sestavljata dve komponenti: podzemna in nadzemna. V podzemni komponenti se nahajajo potencialni prometni sistemi (podzemni prehodi med zgradbami, podzemna železnica, kanalizacijski sistem) za prikrite podzemne premike številnih sil, potencialna podzemna skladišča, skrivališča, bunkerje in poveljniška mesta. Nadzemno komponento pa tvorijo sistemi stavb, ulic, križišč, mostov in

železniških prog, ki kanalizirajo manever v naselju. Številne eno in večnadstropne stavbe omogočajo prikrito razporeditev sil branilca, oblikovanje zased in učinkovito delovanje po nasprotnikovem oklepu in živi sili. Hkrati močno povečujejo površino, ki jo mora napadalec pregledati in nadzorovati, poleg tega pa omogočajo relativno zaščito pred nasprotnikovim podpornim ognjem (artilerijo in letalstvom). Vse bolj pogosto že mestni urbanizem načrtno skrbi za ureditev svojega kraja, tako da v primeru vojne mestna zasnova nudi čim boljše pogoje branilcu. Upoštevati pa je potrebno še napredek v informacijski in komunikacijski panogi, ki je povzročila, da je mesto prepredeno z komunikacijskimi sistemi, ki omogočajo branilcu povezavo znotraj mesta med enotami in navzven v svet (Hudson 1993, 1-8).

Slika 1.1: Splošni model sodobnega urbanega okolja

Vir: Hudson (1993, 5).

1.5.2 Urbano bojevanje

Vojaške operacije v urbanem okolju ameriški priročnik za pripadnike pehote (Hudson 1993, 2) označuje z kratico MOUT (Military Operations on Urbanized Terrain). Te so opredeljene kot vse načrtovane in izvedene vojaške akcije na topografskih objektih in njihovem mejnemu prostoru, kjer zgradbe predstavljajo dominantne točke. Njihova vsebina vključuje bojevanje v mestih, kar pomeni, da se v mestih bojuje od hiše do hiše in od ulice do ulice. Še posebej je poudarjeno, da vojaške operacije v urbanem okolju oziroma urbano bojevanje (MOUT) vpliva na taktične možnosti, ki so na voljo poveljniku.

Isti priročnik (Hudson 1993, 12-21) na podlagi zgodovinske analize dvaindvajsetih bitk, ki so potekale v urbanem okolju 20. stoletja (1943-1982), izpostavlja dejavnike, ki so vplivali na način vodenja urbanega bojevanja. Med te spadajo: inteligenca, presenečenje, uporaba kombinirane oborožitve, bojne enote, enote za specialno delovanje, čas, izolacija, izgube (glede na odstotek vseh vloženih materialno-tehničnih sredstev - MTS, porabljenega časa in doseženega rezultata), pravila bojevanja (ang. *Rules of Engagement*, ROE) in logistika. Analiza modernega urbanega bojevanja tako omogoči vpogled v omenjene dejavnike. Upoštevanje slednjega je bistveno za uspešno in učinkovito nadaljnje načrtovanje in izvajanje urbanega bojevanja, saj iz rezultatov raziskovalnega dela (dejavniki in vpogled vanje) izhajajo glavni poudarki: v urbanem bojevanju se intenzivno uporablja pehota (1), taktična bitka ima lahko daljnosežne učinke, tudi na strateški nivo (2), poveljniki se morajo zavedati vpliva medijskega poročanja na doseganje operativnih in strateških ciljev (3), doktrina manevrskega bojevanja se mora prilagoditi okolju (4), razumevanje vojaškega znanja je najbolj pomembno za uspeh v urbanem bojevanju (5), presenečenje pomnoži bojno učinkovitost (6), oklepne, artilerijske ter letalske enote so učinkovite v prostoru zunaj urbanega okolja, saj omogočajo izolacijo in / ali preprečijo prihod okrepitev (7), znotraj urbanega okolja morajo biti oklepne enote varovane z pehoto (8), artilerija, ki skrbi za posredno podporo v urbanem bojevanju je lahko uspešna v zmanjšanju ključnih točk odpora (9), ko se v prid napadalca poveča razmerje sil, postanejo spopadi vse krajši (10), urbano bojevanje zahteva veliko časa (11), neizbežen poraz branilcu urbanega okolja zagotovi izolacija (12), napadalcu največ izgub MTS in žive sile povzroči napad na urbano okolje (13). Z naštetimi poudarki si bom pomagal, ko bom analiziral dogajanja v Vukovarju in iskal podobnosti in odstopanja izbranega urbanega bojevanja.

Avtorji kot je Edwards (2000, 4-5, 13-15) pravijo, da so danes nauki iz urbanih operacij, ki so potekale pred letom 1980, zastareli oziroma manj pomembni. Urbane operacije se sedaj vodijo v misijah, drugačnih od velike konvencionalne vojne – misije, ki so označene kot spopadi nizke intenzivnosti, nevojne vojaške operacije, operacije za podporo in stabilnost, in podobno. V svoji raziskovalni študiji primerja modernejšee primere urbanega bojevanja (Panama 1989, Somalija 1992-1993, Čečenija 1994-1996), z zgoraj omenjeno študijo iz ameriškega vojaškega priročnika za urbano bojevanje. V svojih zaključkih trdi, da poznavanje situacije, obveščevalna dejavnost (ang. *intelligence*), letalske sile, presenečenje, tehnologija, kombiniranje oborožitvenih

sistemov in skupne operacije kot elementi urbanih operacij, ki so jih navedle prejšnje študije, danes niso več odločilnega pomena. V zadnjem desetletju so tehnološke, socialne in politične spremembe preusmerile pozornost k prisotnosti medijev in neborcev v urbanem bojevanju, k pravilom bojevanja (ROE), politično-vojaški strategiji in k orodjem informacijskih operacij (psihološke operacije, javno mnenje, civilna družba). Ves ta razvoj – z razširjeno informacijsko tehnologijo, vse večjo prisotnostjo medijev ter neborcev, z spreminjajočimi se moralnimi standardi, z naraščajočim številom humanitarnih operacij, z vstajami in asimetričnimi odzivi šibkejših strani v spopadu – je odkril pomembnost informacijskih operacij. Te se osredotočijo na zavest in voljo ljudi, ki se bojujejo, saj ti potrebujejo podporo domače javnosti ter podporo domačega prebivalstva urbanega okolja, v katerem potekajo boji. Zadnje urbane operacije so pokazale, da je potrebno za zmago v konfliktu, poleg uničenja nasprotnikovih vojaških sil, podrediti tudi njegovo voljo prek informacijskih operacij.

V teh ugotovitvah in opisih urbanega bojevanja najdem povezave z boji v Vukovarju, saj slednji ustrezajo predmetu raziskovanja s kakršnim operacionalizira avtor - novejši primeri urbanega bojevanja; vsaj ena stran v boju, ki je konvencionalna sila; bistvo pri Vukovarju in avtorjevih primerih je urbano bojevanje, kjer so žrtve na obeh straneh; vsi primeri ustrezajo eni od klasifikacij urbanega bojevanja po ameriški doktrini – tako, da si s temi skupnimi točkami lahko dodatno razširim opis značilnosti bojevanja v Vukovarju.

Tabela 1.1: Razvrstitev MOUT²

Primer	Tip MOUT	Opis
Mogadiš, 3.10.1993	Kirurške (ang. <i>Surgical</i>)	MOUT izvajajo sile za specialno delovanje: tipične misije so reševalne akcije, akcije manjšega obsega z namenom zajetja oseb, vpadi specialnih sil, ipd.
Operacija Just Cause (Panama), 19.-20.12.1989	Natančne (ang. <i>Precision</i>)	MOUT izvajajo konvencionalne sile z namenom poraziti nasprotnika, ki je pomešan med neborci. Stroga ROE omejujejo število žrtev med neborci in zmanjšujejo postransko škodo (ang. <i>collateral damage</i>).
Grozni 1994-95, 1996; Vukovar 1991	Visoko intenzivne (ang. <i>High intensity</i>)	MOUT se izvaja v večjem urbanem okolju – npr. mestu. Prisotno je obsežno uničenje infrastrukture, velike konvencionalne sile ter ohlapna ROE.

Vir: Prirejeno po Edwards (2000, 8).

Slovar moderne vojne, poleg omenjene definicije MOUT, ponuja bolj širok pogled na bojevanje v naseljih ter razlaga delovanje branilca in napadalca. Urbano okolje primerja z vpojno gobo, saj lahko sprejme številne sile, zato naj bi napadalci mesto normalno

² Razvrstitev po vojaški doktrini (ang. *Army Doctrine*).

rajši obšli kot pa se prebijali skozenj. Seveda pa zaradi velikih mest in urbanega prebivalstva to vedno ni možno.

Vidno polje in linija ognja sta kratka; mehanizirane sile so utesnjene na ulicah, z malo možnosti manevriranja; bojevanje poteka v treh dimenzijah, na ravni ulic, na zgornjih nadstropjih in na strehah ter v kletih in jaških; radijske zveze so oslABLJENE zaradi gostote zgradb. Z kombinacijo teh taktičnih faktorjev, ognjena moč izgubi vrednost glede na boj na odprtem terenu. Še posebej to velja za tanke in mehanizirano pehoto, ki so izrazito podrejeni lahki (ang. *dismounted*) pehoti, posredni artilerijski ogenj pa je običajno neučinkovit.

Obramba temelji na medsebojno podpirajočih odpornih gnezdih, kot so utrjene zgradbe (kleti, okna, vrata) in blokirane ceste ulic, ki so lahko med seboj povezana v obrambne otoke. Napad ob podpori drugih oborožitvenih sistemov vodi pehota. Potekal naj bi v dveh fazah: v prvi naj bi prebili obrambne položaje in jih osamili, v drugi pa naj bi vsak del posebej uničili. Sile so ponavadi organizirane kot mešane napadalne skupine, to so okrepljene čete (150-200 vojakov) z tremi do petimi tanki. Žrtve in materialne izgube pri takšni taktiki so lahko precejšnje (zgodovinsko gledano te znašajo od 50 do 75 odstotkov za napadalne enote) (Koehl in Luttwak 1998, 642-643).

Enciklopedija kopenskih sil in vojskovanja o urbanem bojevanju med drugim pravi, da je ne glede na vojno med sosednjimi državami ali med vstajo, najpomembnejše dejanje zavzeti ali zadržati urbane centre, iz katerih se potem lahko uveljavi vpliv na celotno državo, čeprav sama zasedba mesta ni nujno zagotovilo za uspeh (Margiotta in Sullivan 1996, 1096).

1.5.3 Oborožen boj

Malo starejšo definicijo oziroma oznako pojma oboroženega boja nam ponuja Dušan Višnjić (1988, 59-60, 145), ki je preučil nekatere sovjetske in jugoslovanske učbenike in leksikone. Tako na podlagi svojih spoznanj in izvlečkov iz vojaške literature, definira osnovni predmet vojaške veščine kot destruktiven in vrednostno nevtralni družbeni pojav blokovskega izničevanja in oviranja, ki je prisoten v operacijah, bitkah in bojih, povzročenih na osnovi nasprotij oziroma na osnovi nepomirljivih ciljev bojnih sistemov sil.

V uporabi so številne definicije oboroženega boja, ki so si v mnogih elementih vsebine med seboj podobne, v mnogih pa se včasih tudi dokaj razlikujejo. Na podobnosti in razlike niso vplivale le stopnje (ne)kompetentnosti avtorjev definicij, ampak tudi čas v katerem so nastale, saj je znano, da je oborožen boj tako kot vojna in oborožene sile zgodovinska kategorija, ki se razvija in spreminja. V modernih definicijah subjektov, ki izvajajo oboroženi boj, se praviloma izhaja iz kategorije oboroženega boja kot dejavnosti »oborožene sile«, ki pa je zaradi različnih družbenih ureditev in zakonskih normativov vse države ne opredeljujejo na enak način, niti ji ne pripisujejo enakega pomena in vloge (Gažević v Žabkar 2003, 131). Danes oborožen boj ni le monopol oboroženih sil države, ampak je krog njegovih udeležencev zaradi velikega razpona vojaške sile dokaj širši. Za ponazoritev heterogenosti udeležencev oboroženega boja v naši bližnji okolici naj omenimo, da so med vojno na Hrvaškem (1991) v oboroženih bojih sodelovale na eni strani enote hrvaške policije (MUP³), enote Zbora narodne garde (ZNG, ki je bil ustanovljen v MUP, pozneje pa podrejen hrvaškemu obrambnemu ministrstvu), oborožena milica Hrvatske stranke prava (HOS⁴) in enote tujih prostovoljcev, na drugi strani pa enote JLA⁵, enote srbske TO⁶ (ki so jih po mobilizaciji poslali iz Srbije na Hrvaško), enote TO RSK⁷ ter strankarske milice srbskih nacionalističnih strank (»četniki«), kakršni so bili Arkanovi »Tigri«, »kninde« kapetana Dragana, »Beli orli«, »Modri orli« in še nekaj drugih manj pomembnih (Žabkar 2003, 132).

V doslej najboljše delu zahodnih avtorjev, ki se ukvarja z oboroženim bojem, je oborožen boj (ang. *combat*) opredeljen kot oblika obojestransko načrtovane nasilne (inter)akcije med dvema sovražnima oboroženima stranema, v kateri je vsaj ena stran organizirana sila, ki jo je priznala država, in v kateri ena ali obe strani z uporabo orožja želita doseči kakšnega od naslednjih ciljev: dobiti nadzor nad ozemljem ali prebivalci (1), nasprotniku preprečiti nadzor nad ozemljem ali prebivalci (2), zaščititi svoje ozemlje ali prebivalce (3) ali pa dobiti pod nadzor, uničiti ali onesposobiti nasprotno stran (4) (Dupuy v Žabkar 2003, 134).

³ MUP- Ministarstvo unutarnjih poslova / Ministrstvo za notranje zadeve

⁴ HOS- Hrvatski obrambeni savez ali Hrvatske obrambene snage / Hrvaška obrambna zveza ali Hrvatske obrambne sile

⁵ JLA- Jugoslovanska ljudska armada

⁶ TO- Teritorialna obramba

⁷ TO RSK- Teritorialna obramba Republike srbske Krajine

Žabkar (2003, 137-142) opisne definicije oboroženega boja dopolnjuje s tem, ko pravi, da je oborožen boj večfazni proces, ki ima tri glavne etape (vsaka ima lahko več faz): priprava na oborožen boj, izvedba boja in izraba rezultatov boja. Ena od značilnosti oboroženega boja je tudi dejstvo, da so v vsakem oboroženem boju, glavna vsebina bojna delovanja spopadenih strani, sestavljena iz ognjenih udarov po nasprotniku, protiudarov, s katerimi se odbijajo nasprotnikovi udari, manevrov in številnih zavarovalnih, zaščitnih, informacijskih in drugih dejavnosti (izvidovanje, maskiranje, oskrba enot idr.), s katerimi se zagotavljajo okoliščine za uporabo lastnih sil in otežuje uporaba nasprotnikovih sil in sredstev.

Če kot kriterij izberemo medsebojno razporeditev bojnih enot in stopnjo integriranja njihovih bojnih delovanj, lahko razlikujemo tri oblike oboroženega boja:

- Linearno (enote so v medsebojnem informacijskem in ognjenem stiku, tako da sestavljajo celoto)
- Nelinearno (enote obeh strani so razporejene v vzorcu »leopardove kože« in obenem menjajo položaje, tako da se pojavljajo t.i. sive cone, za katere se ne ve kdo jih nadzoruje)
- Kombinirano (prepletanje elementov prve in druge oblike)

V klasičnem oboroženem boju se vedno ena stran spopada z drugo in pri tem deluje načrtno. Tako lahko po tem, katera orožja in opremo imajo na voljo sodobne oborožene sile, ugotovimo, da so danes temeljne sestavine sodobnega oboroženega boja (proti)pehotna, (proti)oklepna, (proti)artilerijska... in (proti)satelitska delovanja. Naštete temeljne sestavine se delijo v dve osnovni skupini: Kadar se z njimi ob uporabi orožij neposredno spreminja razmerje sil v oboroženem boju, so to *bojna delovanja*; če pa se s sestavinami zagotavlja uspešen potek bojnih delovanj, gre za *bojne oskrbljenosti, bojna zavarovanja, zaščito in podporo*.

Temeljni dejavniki, ki vplivajo na potek in končen rezultat vojn in oboroženih bojev so: ljudje (1), materialno-tehnična sredstva (oborožitev in vojaška oprema) (2), prostor (3) in čas (4). Ti se vedno izražajo s pomočjo analize in primerjanja obeh spopadenih strani.

1.5.4 Bojno delovanje

Bojno delovanje je skupni naziv za vse vrste ofenzivnih, defenzivnih in specialnih delovanj, ki jih vojska izvaja, da bi dosegla vojaški ali politični cilj. Vključuje tudi nekatere vrste informacijskega delovanja. Bojno delovanje obsega postopke in ukrepe, ki s svojimi učinki povzročajo spremembe bojne moči in taktičnega položaja sovražnika. Izvaja se za zavzetje prostora ali objekta, uničenje, nevtraliziranje ali onemogočanje sovražnika, zadrževanje njegovega napredovanja, obrambo območja ali objekta in drugo (Furlan in drugi 2006, 93).

Bojna delovanja so obči izraz za raznovrstna bojna (borbena) dejstva, aktivnosti in dejavnosti, ki jih v vojni, zaradi doseganja postavljenih bojnih ciljev, uporabljajo posamezniki, skupine in enote vseh stopenj. Z bojnim delovanjem se najbolj neposredno pokaže oborožen boj kot osnovna vsebina vojne in osnovno sredstvo s katerim se sovražniku prizadenejo izgube, slabi bojna sposobnost, uvede naša volja ter doseže cilj boja. Vzporedno z menjavo objektivnih in subjektivnih faktorjev vojne in oboroženega boja, še vedno pa v skladu z zakonitostmi njihovega razvoja, se menja tudi način izvajanja in značaj bojnih delovanj. Tako so pomembnejše spremembe v sami naravi in bistvu oboroženega boja v določeni zgodovinski periodi imele nekdanj manjši, nekdanj večji vpliv na načine in oblike izvajanja bojnih delovanj.

Naseljeni kraji, posebno mesta, odvisno od svojih lastnosti različno vplivajo na uporabo enot in tok bojnih delovanj. Na slednje vplivajo z svojimi značilnostmi, velikostjo, obliko, položajem glede na cone gibanja in smeri delovanja enot, načinom gradnje, oblikovano ulično mrežo, koriščenjem podzemeljskih objektov, prostorsko ureditvijo itd.

Oblika naseljenega mesta neposredno vpliva na obliko napada in na način organiziranja obrambe. Mesta krožne, polkrožne ali pravokotne oblike omogočajo obhodni napad, obkroženje ali blokiranje, zatem pa koncentričen napad z krožne osnovnice. Istočasno pa se ob angažiranju močnejših sil, branilcu nudijo nekatere prednosti za organiziranje krožne obrambe in racionalno uporabo rezervnih enot z manevrom po notranjih smereh. Naseljena mesta podolgovate oblike, ki se ponavadi nahajajo na obalah rek ali morij, zahtevajo uporabo močnih sil in sredstev podpore, še posebej v napadu, saj je obhodni manever otežen, če želimo ustvariti izolacijo ali blokado, tako da je napadalec prisiljen

v frontalni napad na vsak objekt vzdolž ulic, ki se raztezajo paralelno na obalo (Adamović 1981, 15, 24-26).

V strategiji oboroženega boja opisana trojna delitev bojnih delovanj (na borbe, boje in operacije) danes ne daje dovolj možnosti za natančnejše klasificiranje bojnih delovanj, saj je znano, da imajo sodobne oborožene sile veliko bolj razvejano hierarhično strukturo in dejavnosti od nekdanje zvezne vojske. Zaradi natančnejše razčlenitve organizacijskih ravni se izhaja iz šestih hierarhičnih ravni bojnih delovanj; te ravni pa – ki so hkrati tudi oblike bojnih delovanj – so: (1) sistemi kampanj, ki sestavljajo vojno ali posamezne etape vojne, (2) kampanje, (3) operacije, (4) bitke, (5) boji ter (6) dvoboji (Žabkar 2003, 160).

Iz te hierarhije bom opisal tiste oblike bojnih delovanj, ki so najbolj zaznamovale obleganje mesta Vukovar.

Boj je sestavljen iz neposrednih bojnih delovanj in dejavnosti, ki jih izvajajo posamezniki, skupine ter taktične enote ob sodelovanju in neposredni udeležbi moštva. Poteka samostojno ali znotraj bitke. Kot oblika bojnih delovanj ima boj dolg razvoj, saj se z njim zgodovina vojn in vojne veščine pravzaprav začne. Boj je prvotna oblika oboroženega spopada, iz katerega so se razvile višje oblike bojnih delovanj. Razvoj družbe je povzročil pogostejše vojne spopade in vplival na to, da se je boj razvil v več oblik bojnih delovanj, tudi v bitko in operacijo. V sodobni taktiki so boji posameznikov, skupin in taktičnih enot glavna sestavina bitke, v kateri se boji povezujejo v enotno celoto. Cilji, naloge, bojna razporeditev, organizacija sobojevanja med vojaki ter sodelovanje enot in štabov pri izvajanju bojnih delovanj so temeljni dejavniki, ki vplivajo na vključevanje boja v bitko kot enotno in koherentno celoto. Za posameznike in enote, ki bojno delujejo na ravni boja, lahko rečemo tudi, da se bojujejo. V boju namreč vsi delujejo neposredno proti sovražniku.

Več bojev je povezanih v bitko, v kateri enote izvajajo tudi aktivnosti, ki jih ne moremo imenovati bojevanje, temveč le bojno delovanje⁸ (Unger in drugi 2004, 15-16).

Boje izvajajo na bojišču taktične enote, kot so brigade, polki, bataljoni, čete, vodi in oddelki iz njihove sestave. Z vidika prostora, kjer potekajo, se delijo na kopenske,

⁸ Tak primer sta artilerija in inženirstvo, ki s svojim delovanjem vplivata na sovražnika, nista pa v neposrednem stiku z njim (ibid., 16).

zračne, pomorske oziroma podvodne boje. Brigade, polki in manjše enote izvajajo z bataljoni boje, ki trajajo dan ali dva, čete teh bataljonov pa prav tako boje, le da so manjših razsežnosti in so kratkotrajnejši od bojev bataljonov. Čete iz sestave bataljonov imajo lahko večurne boje, pri čemer gre proces »drobljenja« razsežnosti oboroženega boja brigade na boje nižjih enot v njeni sestavi vse do točke, ko se oddelek vojakov nekaj minut bojuje s skupino vojakov ali tankov, oziroma posameznik proti posamezniku ali tanku. Ta elementarni dogodek najmanjših prostorskih in časovnih razsežnosti, do katerega pride v oboroženem boju, imenujemo **dvoboj**⁹ (Žabkar 2003, 168-169).

Zadnji del tega odstavka lepo povzame bojno delovanje, kakršno je med operacijo zasedbe Vukovarja potekalo ves čas.

Bitka je oblika bojnih delovanj, ki jih izvajajo združene taktične enote. Poteka samostojno ali v okviru operacije na kopnem, v morju ali zraku, na območju neposrednega frontalnega oziroma čelnega spopada, v sovražnikovem in našem zaledju, v bojnem sodelovanju z vsemi drugimi dejavniki. Razvila se je iz boja in se v vsebinskem in organizacijskem pomenu spreminjala hkrati z razvojem družbe in vojaške organizacije, s posodabljanjem oborožitve in opreme ter razvijanjem vsebine in metod vodenja oboroženega boja v celoti. Bitke lahko razdelimo glede na uporabo bojnih sredstev (1), na vsebino in zvrst (2), na prostor bojišča (3), na značilnosti zemljišča (4) in na čas in vreme (5) (Unger in drugi 2004, 17-18).

Bitke izvajajo korpusi in divizije oziroma po velikosti podobne enote drugih vej oboroženih sil. Vsaka bitka divizije je sestavljena iz večjega števila bojev brigad (ali polkov) iz njene sestave, ki imajo prav tako vsaka svoj poseben cilj, njegova uresničitve pa pomaga doseči končni cilj bitke. Trajajo do 5 dni, sestavljene pa so iz 2-3 etap, ki trajajo po dan ali dva (Žabkar 2003, 165).

Vedno večja smrtonosnost modernega orožja in posledična razpršenost enot sta razširili geografski delokrog bitk in podaljšali njihovo trajanje na tedne ali celo mesece ter tako zameglili prejšnje ločevanje med bitkami in kampanjami (dalj trajajoča kombinacija bitk in manevrov) (Koehl in Luttwak 1998, 81).

⁹ Kratkotrajen bojni spopad med dvema osebam ali dvema posameznima bojnim sistema, npr. kot sta sistema vozil ali letal (Kurtz in Turpin 1999, 367).

Zdi se mi, da v današnjem urbanem okolju oziroma v urbanem bojevanju, ni več mogoče z eno bitko zavzeti večje mesto ali končati operacijo. Za to je potrebno več časa in več bitk, s katerimi bi si ena od strani poizkušala zagotoviti učinek na taktični ravni (nadzor ulic, predela naselja, vpadnic...). Slednje bom skušal potrditi v diplomskem delu.

Operacija kot bojna dejavnost označuje celoto vzporednih (istočasnih) in zaporednih delovanj, ki se izvajajo organizirano in koordinirano, po enotnem načrtu na določenem prostoru (teritorij in akvatorij), v določenem časovnem obdobju, z namenom doseganja strateških in operativnih ciljev. Po pravilu rezultati operacije v večji ali manjši meri vplivajo na potek dogajanj v določenega obdobja vojne, včasih pa na celotno usodo vojne. Operacije so najbolj kompleksne in pogosto najvišje oblike bojnega delovanja; običajno jih izvajajo združene formacije večjega sestava (skupine armad, armade, fronta idr.), v določenih pogojih pa manjše sile – skupine brigad ali divizij, kadar se s takšnimi akcijami dosežejo operativni cilji. Klasifikacija operacij je odvisna od kategorizacije vojne veščine in sprejetih kriterijev, ki se razlikujejo med vojskami in kateri se sčasoma v slednjih še dodatno razvijajo (Gažević 1973, 388).

Operacija kot element kampanje poteka na bojevališču (v operacijski coni) kot delu vojskovališča, v njej pa praviloma sodelujejo posamezne armade, oziroma jo izjemoma lahko izvajajo posamezni samostojni okrepljeni korpusi. Vsaka armadna operacija je praviloma sestavljena iz več bitk, ki jih izvajajo korpusi iz sestave armade. Bitke korpusov so povezane v skladno celoto z zamislijo poveljnika armade, ki jih kombinira, da bi dosegel cilj armadne operacije. V nasprotju s kampanjami, ki trajajo celo poletje, jesen, zimo ali pomlad in potekajo na celotnem kopenskem, pomorskem in zračnem vojskovališču, potekajo operacije na eni od dveh operacijskih smereh in v povprečju trajajo od enega do treh tednov (Žabkar 2003, 164).

Iz teh opredelitev je razvidno, da operacija sega na operativno - strateški nivo, za kar potrebuje znatne sile. Ločevanje bojnih delovanj skupaj z ravnmi delovanja vojaških veščin je dobro razvidno tudi iz prostorskega obvladovanja oboroženih sil, saj se na bojišču (taktika) odvija boj v povezavi z bitko, na bojevališču bitka v sodelovanju z operacijo (operatika) in na vojskovališču operacija kot element kampanje (strategija). Zaradi kompleksnosti sodobnega bojevanja, pa je današnje razumevanje vsaj deloma drugačno – kje je meja med posameznimi prostorskimi ravnmi vojskovanja? Prevladalo

je nekonvencionalno in asimetrično vojskovanje, ki skupaj z urbanim okoljem predstavlja nove izzive vojaški logiki delovanja.

1.5.5 Obleganje

Obleganje (ang. *siege*) je dejanje obkoljevanja mesta ali lokacije, katerega namen je preprečiti prihod okrepitev in dobavo oskrbe, da bi s tem prisilili branilce k predaji ali da bi jih oslabili pred začetkom napada (Bowyer 2002, 196). Oblegati (ang. *besiege, invest*) pa pomeni obkrožiti območje ali mesto, ki je okupirano z nasprotnikovimi enotami, da tako ne bi moglo dobiti pomoči (okrepitve in oskrba z zalogami) ter da bi preprečili kakršenkoli umik. Ponavadi je glavni namen izsiliti predajo obrambnih sil ali zavzetje obleganega prostora (Bowyer 2002, 119).

Izraz obleganje obsega vse ukrepe povezane z bitkami za gradove ali utrjena mesta, namreč tiste, ki jih napadalec potrebuje za osvojitve utrdbe in tiste, ki so za branilca nujne, da prepreči takšno podjarmljenje. V nemško govorečih deželah, beseda *belagerung* (obleganje) pritegne pozornost k določeni značilnosti tega postopka, ki kaže na to, da agresor pred ali okoli utrdbe postavi svoj tabor. Obleganje ali obramba trdnjave naj bi bila vedno zamišljena in načrtovana v luči vojaških operacij kot celote, ne kot namen sama sebi. Prvi pogoj za uspešno obleganje je poleg oblegovalnih sil in obrambnih enot v utrdbi, zahteva po operativni armadi (Margiotta in Sullivan 1996, 941-943).

2 UMESTITEV DOGAJANJA

Operacija zasedbe Vukovarja sodi v sam začetek vojne na Hrvaškem (1991-1995¹⁰), natančneje v jesen 1991, ko je JLA (uporabljal bom tudi izraze jugoslovanska vojska, armada in sile oziroma napadalne enote, op. T.K.) v sklopu svojih operacij začela prodor čez pokrajino Srema in vzhodne Slavonije. Vukovar, kot strateško mesto na vhodu v slavonski prostor je predstavljal prvi cilj. Da pa bi bolje razumeli okoliščine spopadov okoli Vukovarja, je potrebno osvetliti družbeno-politične dogodke tistega časa, prostorske razsežnosti dogajanja, narodnostno sestavo prebivalstva bivše občine Vukovar ter začetna obračunavanja sprtih strani, ki so bila uvod v kontinuirana bojna delovanja oziroma v operacijo zasedbe mesta Vukovar.

2.1 Družbeno - politični okvir

Družbene spremembe na ozemlju nekdanje SFRJ, še posebej dogodki konec šestdesetih in na začetku sedemdesetih let, ustava iz leta 1974, demokratične spremembe v Sloveniji in na Hrvaškem ter uvajanje političnega pluralizma in večstrankarstva so ogrozili dotedanje politične dosežke, združene pod skupno krilatico »bratstva in enotnosti«. Spremembe so bile med drugim usmerjene v nacionalno in republiško emancipacijo, ki je bila v nasprotju z večnacionalno federacijo. Tem procesom so se najbolj uprle dogmatske sile v zvezni vojski in v federalnem državnem aparatu, ki so se postavile v bran centralistično organizirane federacije. Po večstrankarskih volitvah v Sloveniji in na Hrvaškem ter po razglasitvi njune neodvisnosti v juniju 1991, je federalni vrh s pomočjo JLA začel vojno najprej proti Sloveniji in kmalu zatem še proti Hrvaški (Tatalović 1997, 100).

Članek o razpadu Jugoslavije in državljanski vojni (do tega naj bi prišlo najkasneje v osemnajstih mesecih) je 7. novembra 1990 v New York Timesu na osnovi napovedi Osrednje obveščevalne agencije, objavil novinar David Binder. Proti koncu leta 1990 so bili v Jugoslaviji znaki razpadanja države tako očitni, da jih je bilo analitičnemu opazovalcu težko spregledati, čeprav so le redki politiki in diplomati doma in v tujini verjeli, da bo država razpadla. Zvezna skupščina in drugi zvezni organi niso imeli nobene avtoritete, pod pritiskom srbskega bloka so sicer skušali nasprotovati

¹⁰ Vojno stanje je formalno-pravno prenehalo 23. avgusta 1996. Na ta dan sta zunanji minister Hrvaške, Mate Granić in ZR Jugoslavije, Milan Milutinović, v Beogradu podpisala Sporazum o popolni normalizaciji in vzpostavitvi diplomatskih odnosov med Republiko Hrvaško in Zvezno Republiko Jugoslavijo (Rudolf 1999, 168).

osamosvojitvenim procesom v Sloveniji (in tudi že na Hrvaškem), vendar jim (sicer nedorečena in v definiranju subordinacije med zvezno in republiški ustavi tudi protislovna) ustava iz leta 1974 ni dajala zadostne pravne osnove za poseganje v notranji pravni red republik. Poleg tega so v vseh telesih, kjer je veljalo načelo konsenza, slovenski in hrvaški (sčasoma pa tudi makedonski in bosanski) delegati blokirali odločitve (Repe 2002, 63-64).

Za razliko od nekaterih drugih večnacionalnih držav, kot je bila bivša Češkoslovaška in delno tudi bivša Sovjetska zveza, se je bivša SFRJ sesula v oboroženih spopadih. Operacije so se ob masivnem sodelovanju Srbije in Črne Gore v vojni, odvijale na tleh Slovenije, Hrvaške in Bosne in Hercegovine, tako da je od šestih federalnih enot zunaj vojnih dogajanj ostala samo Makedonija. Vojna ima v bivši SFRJ prostorsko tri dele - ponekod tudi časovno odmaknjene - ki jih nekateri obravnavajo kot posebne vojne: vojna v Sloveniji (junij-julij 1991), vojna na Hrvaškem (1991-1995) in vojna v Bosni in Hercegovini (1992-1995). Vendar edinstvenost vojnih ciljev in vzrokov, obstoj velikega števila akterjev in ugodne politične razmere za vojno ter medosebna povezanost samih operacij, še posebno najvažnejših, kaže na to, da se je odvijala ena edinstvena vojna, katere težišče se je v skladu z hierarhijo vojnih ciljev, operativno zmožnostjo in mednarodnimi političnimi priložnostmi, izražalo na več vojskovališčih. Zato lahko vojno na Hrvaškem obravnavamo kot etapo v vojni, ki izhaja iz razpada SFRJ, torej kot eno od njenih vojskovališč (Žunec 1998, Povzetek).

SFRJ je razpadla, ker so se v nekem zgodovinskem trenutku ustvarili mednarodni in notranji pogoji, ugodni za njeno dezintegracijo, na njenem teritoriju pa možnosti za nastanek novih nacionalnih držav. Narodi, ki so živeli v Jugoslaviji in poskušali ustanoviti svojo samostojno državo, so Kairosa, božanstvo ugodnih priložnosti, ujeli pravi trenutek (Rudolf 1999, 351). Slednji pa je predstavljal dvorezen meč, saj je bilo potrebno poleg politične odločnosti uporabiti tudi vojaški odpor, ki je prerasel v vojno. Tako se je iz manjših oboroženih bojov rodila vojna, ki je ni napovedala nobena stran, vojna, ki ni predstavljala vojnega stanja, saj ga nobena od vojskujočih se strani v vojni na Hrvaškem ni razglasila.

V vojaško-strateškem pogledu je srbska stran, ki so jo sestavljali hrvaški Srbi, JLA in paravojaške prostovoljne formacije iz Srbije¹¹, uporabljala strategijo spopadov nizke in srednje intenzivnosti in v okviru tega strategijo odpornišva, ki je obsegala faze: latentnega ali začetnega odpornišva, gverilske vojne in manevrske vojne. Hrvaška stran dolgo ni imela izdelane obrambne strategije, nagibala pa se je k reševanju krize s čim manj žrtvami. Iz začetne strategije vse-ljudske obrambe je kasneje prešla na strategijo državne obrambe s strogo centralizacijo in profesionalizacijo (Tatalović 1997, 99). Hrvaško vodstvo je namreč od tedaj, ko se je na Hrvaškem začela kriza, in ves čas, ko se je kriza zaostrovala, včasih preveč mlačno, drugič prepočasi, tretjič pa spet neprimerno odgovarjalo na intenzivno specialno vojno, ker se ni zavedalo, kakšne so lahko posledice. Še posebej velika pa je bila nepravilna ocena vloge JLA v teh dogajanjih. JLA se je prvič aktivno vključila v spopade 4. aprila 1991, ko je 20 oklepnih transporterjev zasedlo Vrpolje, na osiješke ulice pa so zapeljali tanki. Konec meseca je blokirala hrvaško vas Kijevo, v začetku maja se je zgodil incident v Borovem (selu)¹², nekaj dni kasneje, 7. maja, pa so v Beogradu začeli mobilizirati rezerviste. Že 3. julija so kolone tankov, ki so odpeljale iz Beograda prišle v Baranjo, del teh enot pa se je zaustavil na meji med Vojvodino in Hrvaško. Začeli so se napadi na Borovo naselje (novi del oziroma predmestno naselje Vukovarja) in obstreljevanje Osijeka. Na Hrvaškem se je začela vojna (Ogorec 1992a, 24).

2.2 Prostor

Mesto Vukovar se nahaja na ločnici oziroma stičišču zgodovinskih pokrajin vzhodne Slavonije in zahodnega Srema, torej na skrajnem vzhodu Republike Hrvaške, kjer je poleg Osijeka in Vinkovcev eno večjih naselij. Zahodni Srem (del pokrajine Srem) je nižinski kraj v jugovzhodnem delu Panonsko-podpanonske Hrvaške. To je prostor med Vuko in Donavo na severu, Savo na jugu, manjšo reko Jošavo na zahodu ter mejo z Srbijo na vzhodu. Pretežno nižinski kraj (povprečje je med 80-100 metri nadmorske višine) je najvišji na severu (najvišja nadmorska višina v mestu je 108 metrov), kjer z lesom bogata vukovarska ravnina reliefno prehaja v obronke Fruške gore na vzhodu, najnižji del pa je v središčnem predelu gozdnate Spačve, ki se nahaja južno od Vukovarja (Bertić in drugi 2001, 260; Borovac 2002, 262).

¹¹ Poleg njih so sodelovale še oborožene formacije državne varnosti Srbije – Jedinica oziroma Enota, bolj poznana kot Rdeče baretke (Švarm 2006).

¹² Naselje oziroma vas se imenuje Borovo, vendar se zaradi ločevanja z severnim delom Vukovarja – Borovim naseljem pogosto uporablja naziv Borovo selo, ki ga bom v nadaljevanju označeval z oklepajem – Borovo (selo).

Slavonija je pokrajina na Hrvaškem, na severovzhodu med Dravo in Savo, od Moslavine na zahodu do Donave in Srema na vzhodu. Rodovitna (pšenica, koruza in sončnice), večinoma ravninska pokrajina, nad katero se dvigata Psunj in Papuk. Med vojno na Hrvaškem 1991-1992 so njen vzhodni del zasedli Srbi (Javornik in drugi 1998, 3924).

Vukovarsko-iloško območje predstavlja skrajni del Republike Hrvaške (RH) na vzhodu. To je ozek in podolgovat del pokrajine, ki se razteza vzporedno z Donavo od severozahoda proti jugovzhodu. V Donavo se pri Vukovarju izliva Vuka, ki mesto deli na dva dela. Vzhodni – starejši del mesta je na desni obali Vuke, na obrobjih vukovarske ravnine in visoki obali Donave. Zahodni del mesta – novi Vukovar, pa se je z industrijskim Borovim naseljem udomačil v nižini leve obale Vuke. Vukovar ima na Donavi mejni položaj proti Vojvodini in Srbiji (Horvat 1993, 7; Grad Vukovar).

Danes po teritorialnem ustroju spada v Vukovarsko-sremsko pokrajino, katere sedež je ravno v Vukovarju. Pokrajina ima 84 naseljenih krajev, ki jih v organizacijskem pogledu predstavlja pet mest (Vukovar, Ilok, Vinkovci, Županja in Otok) in 26 občin. Nekoč je bil Vukovar večja občina z več kraji, po spopadih pa je dobil status mesta (hrvaška lokalna samouprava je danes razdeljena na občine, mesta in pokrajine - hr. *županija*), ki kot enota lokalne samouprave obsega Vukovar, Lipovačo ter Sotin¹³. Posebnost tega prostora, v katerem sta se kulturno, zgodovinsko in prometno od nekdaj srečevala Vzhod in Zahod, so velike vasi z po več tisoč prebivalci (Vukovarsko-srijemska županija).

Pomembne so bile tiste vasi, ki so pokrivalo prostor v okolici Vukovarja, saj so te lahko posredno in neposredno vplivale na takratno stanje sil. Namreč, prostor v okolici Vukovarja so sestavljala naselja z različno narodnostjo, ki so tako predstavljale oporne položaje za organiziranje bojnega delovanja napadalca in branilca. Bojevanje se je torej odvijalo tudi v okolici mesta, ki je bila ključen prostor za obvladovanje bojev. Poleg

¹³ Zakon o območjih pokrajin, mest in občin v Republici Hrvaški. Ta zakon iz leta 1992 je odredil naziv in ustroj enotam lokalne samouprave, tako da je Vukovar v teritorialnem ustroju postal mesto. Dopolnjen zakon iz leta 2006 pa je uredil, da mesto Vukovar kot enota lokalne samouprave obsega omenjene kraje (Zakon o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj 1992; 2006). Poleg teh pa pod njegovo pristojnostjo spadajo še nekateri prostorski objekti in zemljišča: Vučedol, Ekonomija Dubrava, Borovo naselje, Grabovo (Jakobovac, Ovčara), Dobra voda ter Đergaj (Grad Vukovar).

bližnje okolice so bila za uspeh bojnih akcij pomembna tudi večja mesta ter kraji ob državni meji, kjer se je odvijalo osvajanje in obramba Vukovarja¹⁴.

2.3 Etnična struktura prebivalstva

Pokrajina je poseljena že od neolitika (arheološke najdbe v Vučedolu). V rimskih časih je obstajalo nekaj naselij na donavskem limesu, v srednjem veku pa nekaj važnih mest (npr. Ilok, Šarengrad, Vukovar). V kasnejših obdobjih (slovansko, madžarsko, turško, avstrijsko, jugoslovansko) je ta kraj (občina Vukovar) kljub občasnim emigracijam (npr. po odhodu Turkov), zavoljo ugodnih naravnih karakteristik in pomembnega prometnega položaja in zaradi rasti enot prebivalstva, vse do leta 1991 (84.189 prebivalcev) beležil stalen porast števila prebivalcev. Posledica tega doseljavanja je (bila) pisana etnična struktura prebivalstva (Hrvati, Srbi, Madžari, Nemci, Slovaki, Čehi, Ukrajinci...) vukovarske občine. Po letu 1991 in po vojni¹⁵ se je število ljudi v občini zmanjšalo za dobro tretjino, na 55.000, gostota prebivalstva pa z 139 na 90 prebivalcev / km² (Borovac 2002, 262).

Pred srbsko agresijo na RH leta 1991 je bil Vukovar z okolico administrativno organiziran v občino Vukovar, ki se je z 29 naselji raztezala na 606 km² velikem prostoru. Po popisu prebivalstva iz 1991, je bilo skupno število prebivalcev 84.189, od katerih je po narodnosti bilo 43,8 % Hrvatov, 37,4 % Srbov, 7,2 % Jugoslovanov, 2,7 % Rusov, 1,6 % Slovakov, 1,6 % Madžarov, 0,2 % Nemcev ter 5,5 % drugih narodnosti¹⁶. Več kot polovica prebivalcev (44.639) je živela v občinskem središču, Vukovarju. Od slednjih je bilo Hrvatov 47,2 %, Srbov pa 32,3 % (Horvat 1993, 13; Dedaković in drugi 2000, 49).

Populacijski vzorci popisa prebivalstva v letih 1991 in 2001, so se glede na spremembe enot lokalne samouprave spreminjali skupaj z njimi. Poleg tega je število prebivalstva krojila predvsem vojna in spopadi v tem delu Hrvaške. Dedaković (ibid., 39) piše, da so bili v bivši občini Vukovar Hrvati večinsko prebivalstvo v trinajstih vaseh in dveh mestih, Srbi v devetih vaseh, Rusi v dveh, Madžari pa v eni. Glede na geografsko lego se je hrvaško prebivalstvo večinoma naselilo na južnem delu vukovarske občine (proti

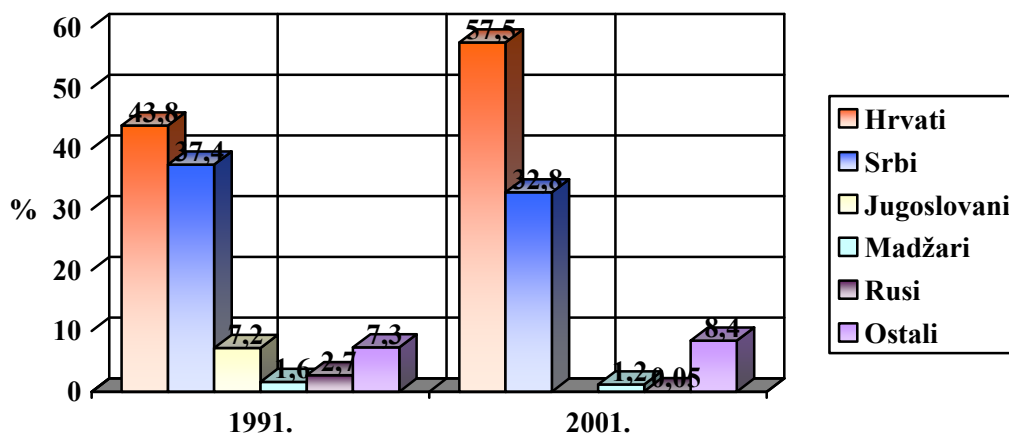
¹⁴ Glej prilogo A in B.

¹⁵ Hrvati vojno, ki je potekala na njihovem ozemlju imenujejo domovinska vojna (hr. *Domovinski rat*). Slednji izraz je specifičen, vojaška stroka ga v splošni rabi ne uporablja. Zato ga bom na določenih mestih uporabil v oklepajih. Na tem mestu je sicer mišljena vojna, ki se je končala leta 1995.

¹⁶ Glej prilogo B.

Iloku), srbsko pa na severozahodnem¹⁷. V Vukovarju so imeli relativno večino Hrvatje, čeprav je prevladalo mnenje, da mesto ni hrvaško.

Graf 2.1: Etnična podoba mesta Vukovar po zadnjih dveh popisih¹⁸

Vir: Prirejeno po Dedaković in drugi (2000, 49); Državni zavod za statistiko RH (2006).

Prebivalstvo se številčno razlikuje če primerjamo predvojno in povojno obdobje. Druga ugotovitev pa pravi, da v istih obdobjih ni bistvenih odstopanj glede na narodnostno strukturo teh ljudi, od katerih so ključni Hrvati in Srbi. Za razumevanje osnovnih razlogov, ki so pripeljali do spopadov na vukovarskem ozemlju, je potrebno upoštevati dejstva raznolikosti narodnostne strukture. Namreč etnični konflikt kot poglavitno ozadje spopadov se izpostavlja kar samo, čeprav ga občja mnenja o vojni v bivši Jugoslaviji ponujajo kot odločilni dejavnik krvavih dogodkov. Caratan (1992, 12) pravi,

¹⁷ Glej prilogo B.

¹⁸ V primeru popisa iz leta 2001 kot mesto Vukovar (všteto prebivalstvo Vukovarja, Lipovače, Sotina ter dela Grabova), leta 1991 pa kot občina Vukovar z 29 naselji.

Tistih, ki bi se opredelili za Jugoslovane Državni zavod za statistiko RH ne navaja oziroma kot kategorija prebivalstva za popis leta 2001 ne obstaja več. Med kategorijo ostali, so v popisu iz leta 1991 všteti Nemci, Slovaki in drugi, leta 2001 pa vse nacionalne manjšine, razen Srbov, Madžarov ter Rusov in tisti, ki se niso izjasnili o nacionalni pripadnosti, drugi ter nepoznani.

Mesto Vukovar ima danes še vedno zelo mešano narodnostno strukturo, ki jo že od nekdaj sestavljajo njegovi avtohtoni prebivalci in priseljenci. Danes ima, vključno z manjšimi naselji, Lipovačo na severozahodu, Sotinom na obali Donave ter delom Grabova pri Ovčari 31.670 prebivalcev. Največji narodni strukturi sta še vedno hrvaška z 57,5 % (57,46 %) ter srbska z 32,8 % (32,88 %) deležem, 8,4 % (8,37 %) pa predstavljajo številne narodne manjšine. Samo mesto Vukovar ima 30.126 prebivalcev, v katerem so razmerja med pripadniki živečih narodov podobna kot tista, ki so podana v grafu. Primerjava velikosti (po številu tam živečih ljudi) bivše občine Vukovar iz leta 1991 in današnjega mesta Vukovar kaže na precejšnjo razliko v številu prebivalstva (84.189 proti 31.670), katere glavni vzrok je že zgoraj omenjena sprememba ureditve občinskih mej. Mesto Vukovar je pred spopadi imelo 44.639 prebivalcev, po končani reintegraciji (15.1.1998) tega območja, pa vse do danes, to število še ni bilo doseženo, saj je vojna močno spremenila usodo bivanja na tem prostoru.

Glej prilogo B.

da je bila ena od prvih zahodnih ocen vojne na Hrvaškem ugotovitev, da gre za etnični konflikt, ki ima svoje korenine v izročilu, v nepreseženih spopadih in nepozabljenih žrtvah druge svetovne vojne¹⁹. Po njegovem ta teza o etničnem konfliktu kot podlagi za spopad ne razkrije bistva te vojne. Ne odgovori namreč na vprašanje, zakaj je prav zdaj izbruhnila ta vojna, če so prej Hrvatje in Srbi štiri desetletja in pol živeli drugi poleg drugih v mirnem sožitju?

Pri pojasnjevanju teze o etničnem konfliktu si lahko pomagamo tudi z teorijo upokojenega ameriškega podpolkovnika, katera svojevrstno razdeli mesta in govori o možnostih vodenja urbanih operacij na takšnih terenih. Jedro njegovega razmišljanja je človek oziroma prebivalstvo v mestih, za katero pravi, da je variabilen dejavnik, obenem pa najpomembnejši, saj odloča o uspešnosti intervencij. Peters (2000) tako analizira arhitekturo mest in za vojaške namene izpostavi njihovo delitev na hierarhične, večkulturne ter plemenske. Mesto Vukovar bi med avtorjevo razvrstitvijo spadalo med plemenska mesta, ki temeljijo na etnični raznolikosti. Po njegovem mnenju so plemenska mesta okolja, kjer so etnični konflikti najbolj ostri in brez milosti, in katera temeljijo na izvornih (eng. *blood*) razlikah, ne razlikujejo pa se v rasni pripadnosti prebivalstva ali nujno v verski opredelitvi. Za najbolj vznemirljiv »plemenski« konflikt našega časa postavlja vojne v bivši Jugoslaviji. Pri teh zavrača možnost nekaterih (retorika Miloševića in Tuđmana), ki so govorili o večkulturnem sporu, nastalem na podlagi religijskih in civilizacijskih razlik. Slednje utemeljuje s tem, ko pravi, da je čas mešanja kultur dosegel vrhunec pred stoletjem, religija pa je bila zanemarjena kot zaprašena relikvija, dokler ni doživela demagoškega vstajenja. Narodnostna sestava je

¹⁹ V pogovoru, objavljenem v Frankfurter Allgemeine Zeitungu, je francoski predsednik Mitterrand, 29. novembra 1991, deset dni po padcu Vukovarja predstavil francosko stališče o vojni na Hrvaškem. V njem je omenil preteklo zgodovino Srbov in Hrvatov, ki da je bila že od nekdaj polna takih dram, še posebej v času II. svetovne vojne, ko je veliko Srbov končalo v hrvaških taboriščih. Spomnil je na to, da je bila Hrvaška del nacističnega bloka, Srbija pa ne, ter da je po Titovi smrti moralo priti do latentnega spora med Srbi in Hrvati. Zaključil je, da Srbija ne želi z vojno priti do hrvaškega ozemlja ampak hoče le preurediti meje ter pridobiti neposreden in posreden nadzor nad srbsko manjšino na Hrvaškem (Mitterrand v Rudolf 1999, 331). To je ena od dveh poglavitnih zahodnih tez, drugo pa je predstavljala predvsem Nemčija (zunanji minister Genscher in predsednik Kohl), ki je bila bolj naklonjena Hrvaški in Sloveniji oziroma priznanju njune samostojnosti. Repe (2002, 393) piše, da je protisrbsko razpoloženje, izvirajoče iz zgodovinskih odnosov, ki so ga Nemcem očitali Francozi, verjetno imelo določen vpliv (podobno kot pri Francozih prosrbsko), ni pa bilo niti odločilno niti ne v ospredju nemške politike, čeprav so srbski politiki – še bolj pa srbska propaganda – skrbeli, da se odnosi ne bi izboljšali. Nemško javno mnenje o pravici do samoodločbe je bilo celo bolj odklonilno kot v večini drugih evropskih državah. Bilo pa je bolj homogeno zlasti v vplivnih intelektualnih, umetniških in novinarskih krogih, predvsem pa v parlamentu, navsezadnje pa je bila v Nemčiji tudi močna hrvaška diaspora (okoli 200.000 od 600.000 jugoslovanskih emigrantov). Res pa je – in to je bil najbrž glavni razlog – da je Nemčija bistveno bolj poznala jugoslovanske razmere (oziroma razmere v Jugovzhodni Evropi nasploh), saj jih je desetletja sistematično spremljala skozi znanstvenoraziskovalno, gospodarsko in kulturno optiko, Velika Britanija, ZDA in Francija pa predvsem skozi geostrateško.

predstavljala staro rano, ne takratno bolečino. Na Balkanu so poskušali ljudje s krvavo bohotnostjo ponovno ustvariti svojo identiteto. Nič več in nič manj kot jasna podoba takratnega časa.

2.4 Začetek spopadov v bivši občini Vukovar

Prva nasprotovanja med Hrvati in na Hrvaškem živečimi Srbi, so se začela stopnjevati po hrvaških volitvah, aprila 1990. Špegelj (2001, 126-127) pravi, da je pred večstrankarskimi izbiri na območjih z srbskim prebivalstvom rasla nervoza in nezaupanje do Hrvaške ter Hrvatov. V drugi polovici avgusta 1990 se je oborožena vstaja²⁰ od Knina postopoma širila proti Donjem Lapcu, medtem ko se je pripravljala v Vojniću, na Kordunu ter v Pakracu v Slavoniji. Po Dedakoviću in kolegih (2000, 40-41) so vstaje potekale koordinirano, tako da so bili »kninski balvani« istočasno uporabljeni tudi v vaseh v vzhodni Slavoniji, kjer so bili Srbi večina. Po očitni vojaški logiki in pod vojaškim pokroviteljstvom JLA, so se posebno izpostavili Borovo (selo) v vukovarski, Mirkovci v vinkovski in Tenja v osiješki občini. Prve resne grožnje so se najprej pokazale v zadnjih januarskih dneh leta 1991, ko se je na ulicah vzhodno-slavonskih mest in vasi začela demonstracija sile JLA. Slednja je svoja dejanja opravičevala z ustavno obvezo ščitenja enotnosti in celovitosti SFRJ, česar pa na terenu ni uresničevala dosledno.

To je bil čas vse večjih mednacionalnih delitev. Te dni je veliko oboroženih skupin prešlo Donavo, v vaseh z srbsko večino pa so se organizirale oborožene straže²¹. JLA je v juliju in avgustu na področje Baranje pripeljala veliko MTS-a in orožja. Z svojo premočjo so jo kmalu uspešno zavzeli, ko so zasedli Beli Manastir. Poleg tega jim je uspelo zavzeti še mesti kot sta Dalj in Erdut ter nekatera druga ob zgornjem toku Donave (Vurušić 2006). Dedaković (ibid., 41) v svojih zapisih navaja, da se je ozračje vojne pred vojno na območju vzhodne Slavonije ustvarjalo celo pomlad 1991. Marec, še posebej pa april sta minila v znamenju barikad, celonočnih streljanj v vaseh z srbsko večino, miniranj železniške proge Vinkovci-Vukovar in zažiganju hrvaških zastav ter

²⁰ Skupni obseg vstaj je zajel okoli 25 % hrvaškega teritorija. V enajstih občinah z srbsko večino je živelo 144.344 Srbov oziroma 24,9 % vseh Srbov na Hrvaškem, medtem ko je v preostalih 91 občinah število Srbov znašalo 436.418 ali 75,1 % njihovega skupnega števila (Špegelj 2001, Priloga 5).

²¹ Tudi Hrvatje so v tistih časih organizirali vaške straže (brez prave oborožitve). Dragutin Berkofer, hrvaški branilec, je o tem povedal, da je bilo to obdobje, ko se je stražilo skupaj z vukovarskimi Srbi, s katerimi so ob premorih igrali nogomet. Namreč takrat še niso obstajale oborožene straže in večina ljudi ni vedela točno, kaj se straži in pred kom se brani. Borovo (selo) in dogodki, ki so se v tem naselju - bilo je že prava utrdba - zgodili 2. maja, so prepričali tudi omahljivce (Runtić 1995, 306).

grbov na železniških postajah in mestnih uradih. Ves ta čas se je vojska - vsakodnevno z oklepnimi vozili - vozila po slavonskih mestih in vaseh ter demonstrirala svojo silo.

V noči z 1. na 2. maj, po drugih trditvah pa 1. maja, so srbske vaške straže v Borovem (selu) odprle ogenj na dve policijski patrulji iz policijske uprave Vinkovci, ko naj bi njuni pripadniki hoteli izobesiti hrvaško zastavo. Dva ranjena policista sta uspela pobegniti, druga dva pa so ujeli. Naslednji dan, 2. maja, je okoli 50 policistov iz Vinkovcev poskušalo osvoboditi zajeta kolega, vendar so ti padli v zasedo. Akcija, ki je bila izvedena površno (policisti so v Borovo (selo) prišli v dveh avtobusih) je terjala 12 mrtvih hrvaških policistov²². Po tem obračunu je JLA ustvarila tako imenovano tampon cono med Borovim (selom) in Borovim naseljem, kar je v vojaškem smislu pomenilo zavzemanje položajev za napad na Vukovar. Dva dni kasneje je poskušala vzpostaviti tamponsko območje med Sotinom in Vukovarjem, vendar so ji to preprečili pripadniki rezervne policije iz Sotina ter domačini iz vukovarske Mitnice. Na področju bivše občine Vukovar ni bilo več miru, podobno kot v celi vzhodni Slavoniji in Baranji.

Po dogodkih v Borovem (selu) so v Vukovar prišli pripadniki specialnih enot policije iz Slavonskega Broda. Hrvati oziroma Hrvaška demokratska stranka (skupnost) je prevzela nadzor nad takratnim Sekretariatom za narodno obrambo, kjer so bili prej zaposleni večinoma Srbi. Začenjal se je proces vzpostavitve hrvaških oboroženih sil, ki je na območju bivše občine Vukovar osnoval vojašnice na Principovcu pri Iloku, Opatovcu ter v Novih Čakovcih²³. Istočasno je vse več srbskih prebivalcev odhajalo iz mesta v Vojvodino ali v okoliške vasi, kjer se je oblikovala t.i. krajinska oblast. Namreč obrobne dele Vukovarja proti Borovem (selu), Trpinji in Bršadinu, so s pomočjo JLA nadzirali domači oboroženi Srbi ter paravojaške enote. Varnostna situacija se je vse bolj zapletala, zato je sredi junija v Vukovar prišel del 1. brigade ZNG, na ekonomiji Opatovac pa se je vzpostavljala 4. bataljon 3. brigade ZNG. V tem času so se že vodile borbe za Borovo naselje. Tako so že 4. julija domači branilci z pomočjo vinkovških in zagrebških enot ZNG branili svoje domove. Uspeh te akcije ter ponovno zavzetje radia Vukovar 2. maja, sta označena kot dogodka, ki sta imela dolgoročne pozitivne učinke v organiziranju obrambe občine in mesta Vukovar.

²² Špegelj (2001, 361) trdi, da obstajajo neizpodbitni dokazi, da za nekatere ključne odločitve, razen ozkega Tuđmanovega kroga niso vedeli niti najvišji državni predstavniki. On kot obrambni minister in vrhovni poveljnik ZNG, ni vedel za pripravo in izvedbo tragičnih akcij v Borovem (selu) in Mirkovcih.

²³ Glej prilogo A.

Prvi večji val sil JLA za napad na Hrvaško je na spodnjo obalo Donave (glede na položaj Vukovarja) prispel v začetku sedmega meseca. 3. julija zgodaj ponoči je 180 vozil (večinoma oklepnih) krenilo iz Beograda, katerim je kmalu sledilo še dodatnih 200. Vse te oklepno-mehanizirane enote so se razporedile okoli Šida oziroma od desne obale Donave do avtoceste Zagreb-Beograd. Tako so JLA in paravojaške formacije, razen Vukovarja obvladovale celo desno (hrvaško) obalo Donave, od Batina do Tovarnika²⁴.

Za Vukovar so bile v takih razmerah pomembne predvsem komunikacije, ki so ga ohranjale v stiku z hrvaškimi naselji. Tako je bila konec julija zgrajena asfaltirana cesta med Bogdanovci in Marinci, ki je predstavljala cesto življenjskega pomena za mesto. 3. avgusta, ko so hrvaške sile začele nadzirati Lužac, pa se je vzpostavila ključna, t.i. koruzna pot, ki je vodila v smeri Lužac – Bogdanovci – Marinci – Nuštar²⁵.

Situacija je postajala vse težja. Hrvaška je imela vse manj nadzora nad večino naselij v Podonavlju. Od pokola v Borovem (selu) dalje je bil Vukovar v »obsedenem« stanju (ibid., 41-45; Vurušić 2006).

Na slavonskih tleh je imela vedno večjo vlogo JLA, ki je na tem delu hrvaškega ozemlja začela svoje operacije z dolgoročnimi cilji, ki si jih je zamislilo politično vodstvo v Beogradu skupaj z generalštabom jugoslovanske vojske. O uporabi JLA njen poveljnik Veljko Kadijević (Kadijević v Dedaković in drugi 2000, 44) piše v svoji knjigi:

...Naloge je potrebno izvrševati v dveh etapah. V prvi, pretežno z protiudari taktičnega značaja, dokler se popolnoma ne razjasni agresija Hrvaške ter z organiziranjem in pripravljanjem srbskih vstajnikov na Hrvaškem. V drugi, z eno operativno-strateško napadalno operacijo poraziti hrvaško vojsko in izpolniti postavljene naloge. Poleg tega, z najmočnejšimi oklepno-mehaniziranimi silami osvoboditi vzhodno Slavonijo in zatem hitro nadaljevati z delovanjem na zahod, kjer se je potrebno spojiti z silami v zahodni Slavoniji in podaljšati delovanje proti Zagrebu in Varaždinu oziroma do meje z Slovenijo...

Za prvo etapo načrta je generalštab planiral mobilizacijo od petnajst do osemnajst brigad kopenske vojske, večinoma oklepnih, mehaniziranih in pehotnih. Enote, ki so se pripravljale na vojno so imele mirnodobno sestavo – vojake, ki so služili vojaški rok.

²⁴ Glej prilogo A.

²⁵ Glej prilogo C.

Potrebno jih je bilo popolniti do celotnih zmogljivosti in za to je bil potreben čas, da se organizirajo. Prvo etapo so uspeli izvesti po predvidevanjih, od julija do začetka septembra. Druga etapa pa nikoli ni bila izvedena po načrtovanjih, saj je bila mobilizacija uspešna samo na pol, organizirano pa je bilo tudi dezerterstvo rezervnih enot JLA. Problem ni bil samo slab odziv temveč dejstvo, da se tako zmanjšane enote niso mogle gibati proti smerem in mestom uporabe oziroma nekatere, ki so odšle na bojišče, so ga kmalu zapustile.

Obramba mesta je bila organizirana po mestnih okrajih (četrtih) oziroma sektorjih, kjer je bila edina mobilna enota 4. bataljon 3. brigade ZNG, enota, ki je imela 265 vojakov. Zahvaljujoč njim, je načrt o zavzetju mesta propadel že v prvem poskusu in to kljub temu, da je bila takrat obramba vodena brez združenega vojaškega poveljstva in štaba (ibid., 44-47).

Glavni poudarki te uverture, te vojne pred vojno, so vloga trojanskega konja lokalnega srbskega prebivalstva, aktivna vloga JLA preko ustvarjanja tamponskih con, ad hoc oblikovana obramba hrvaških sil in vodilna vloga nacionalističnih vodij (iz hrvaške demokratske stranke in srbske demokratske stranke), ki je intenzivirala odnose in posredno zaostрила življenjske razmere na tem prostoru.

S tem, ko so dezintegracijski procesi v Jugoslaviji postajali čedalje bolj očitni in ko je postalo jasno, da se razpadu SFRJ ni mogoče izogniti, je bilo očitno tudi, da bo JLA zelo hitro postala vojska brez države (kar se je povsem uresničilo med vojno na Hrvaškem in ob mednarodnem priznanju suverenosti Hrvaške in Slovenije). Vojaški vrh je z namenom, da bi zaustavil ta proces in podaljšal obstoj Jugoslavije (kot socialistične države), s tem pa sebi zagotovil prejšnjo vlogo v njej, temu prilagodil koncept in doktrino uporabe oboroženih sil. Vrh sprememb koncepta in doktrine uporabe oboroženih sil je bil v dveh idejnopolitičnih premisah. Prva pravi, da je vojaško in politično vodstvo Jugoslavije odločilo, da tudi v okoliščinah izrednih razmer oziroma ko celovitost, suverenost in politični sistem države ogroža notranji sovražnik (ne le v primeru agresije od zunaj) uporabi oborožene sile, torej JLA. V skladu s tem so enote JLA v izrednih razmerah uporabljene na dva načina: z demonstracijo moči in grožnjo, da bo uporabljena v žariščih sovražne dejavnosti, ali pa z neposredno udeležbo enot JLA pri premagovanju izrednih razmer in posledic, ki nastanejo zaradi takih razmer.

Druga govori o konceptih splošne ljudske obrambe (SLO)²⁶ in družbene samozaščite (DS), ki postaneta nezaželena, ker sistem SLO in doktrinarne rešitve splošne ljudske obrambne vojne predvidevajo vključevanje širokih družbenih slojev in ljudskih množic vseh narodnosti, to pa pomeni tudi oboroževanje prebivalstva na ozemljih, ki so lahko potencialna žarišča izrednih razmer. Zato je nadzor nad orožjem Teritorialne obrambe v Sloveniji in na Hrvaškem prevzela JLA (Ogorec 1992b, 20).

²⁶ Jugoslovanska vojaška strategija je najbolj vplivala na hrvaško obrambno strategijo. JLA, ki je hotela obraniti celovitost države, ni mogla uporabiti strategije splošne ljudske obrambe, čeprav je bila takrat še v veljavi. Ta strategija namreč ni bila primerna za notranje spopade. Zato je morala zelo hitro pripraviti novo strategijo in ji prilagoditi vojaške potenciale. Tako je JLA defenzivno strategijo zamenjala z ofenzivno strategijo, ki jo je dopolnila s strategijo spopadov nizke (manj srednje in velike) intenzivnosti. Čas, ki sta ga za uvajanje sprememb potrebovali JLA in srbska stran, je bil za hrvaško priložnost, da bi popravila svojo obrambno pozicijo (Tatalović 1997, 106).

3 VZHODNO-SLAVONSKO BOJEVALIŠČE

Vojna na Hrvaškem je pokazala, da je JLA, ki so ji pomagali hrvaški Srbi in paravojaške prostovoljne formacije iz Srbije, uporabljala strategijo spopadov nizke in srednje intenzivnosti in v okviru tega strategijo odpornišva. Za spopad nizke intenzivnosti lahko rečemo, da predstavlja sintezo osnovnih dejavnikov oboroženega in neoboroženega boja kot nasilnih sredstev. Ravno zaradi uporabe strategije spopada nizke intenzivnosti je bilo dolgo težko določiti, ali gre na Hrvaškem za dejansko vojno²⁷ (Tatalović 1997, 102). Ogorec (1992c, 18) pravi, da je jugoslovanska diplomacija mednarodni javnosti skušala prikazati Hrvaško kot secesionistično republiko, ki skuša s svojo odcepitvijo destabilizirati Jugoslavijo, nato pa odpraviti vse državljske in manjšinske pravice prebivalcem srbske narodnosti. Pripadniki te narodnosti pa so vse bolj širili vstajniška območja, skupaj z njimi se je širilo tudi tamponsko območje JLA. Tako so – s strategijo posrednega pristopa (Tatalović to strategijo imenuje spopadi nizke in srednje intenzivnosti, op. T.K.) – praktično brez večjih vojaških spopadov iz pristojnosti uradnih hrvaških oblasti iztrgali precejšen del hrvaškega ozemlja. Tam je prenehala delovati pravna država in vzpostavili so nekakšno obliko okupacijskega sistema²⁸. Tudi Marijan (2002, 372) trdi, da je na vzhodno-slavonskem ozemlju nastajala vzporedna srbska oblast prek meja takratnih državnih republik, saj je srbski nacionalni svet za Slavonijo, Baranjo in zahodni Srem, 26. februarja 1991 z deklaracijo o suverenosti in avtonomiji srbskega naroda proglasil, da so Srbi v navedenih področjih neodtujljiv del suverena srbskega naroda, ki živi v Jugoslaviji.

²⁷ Spopadi nizke intenzivnosti so umeščeni v sivo cono spopadov, ki leži med mirom in vojno. Ameriško izrazoslovje te spopade imenuje tudi politično-vojaški posegi, ki so zoženi na določeno ozemlje, omejeni z vidika uporabe sil in orožij. Njihov razpon pa je zelo širok: od diplomatskih, gospodarskih in političnih pritiskov prek terorizma do (proti)vstajniške vojne (Žabkar 2003, 123).

²⁸ Na osnovi deklaracije iz Srba, je 21. decembra 1990 v Kninu proglašena Srbska avtonomna pokrajina (oblast) Krajina (SAO Krajina), katere statut je začel veljati pet dni po proglasitvi. Zaradi geografske razdvojenosti območja, pa sta osnovani še dve avtonomni srbski pokrajini: Zahodna Slavonija, 13. avgusta 1991 ter Vzhodna Slavonija, Baranja in zahodni Srem, 25. avgusta 1991. Kasneje, 19. decembra 1991, so se te združile v Republiko srbsko Krajino (RSK). Slednja je obsegala 6.575 km² (30 % hrvaškega ozemlja), z 555.550 prebivalci (12 % prebivalstva Hrvaške), med katerimi je bilo hrvaških Srbov 331.619 (60 % populacije RSK, vendar samo 57 % vseh hrvaških Srbov) in 168.026 Hrvatov (30 %). RSK je bila teritorialno fragmentirana, ekonomsko nesposobna paradržava, odvisna od vedno bolj samostojnega predsednika Miloševića, obenem pa vedno bolj ranljiva za hrvaško vojsko. (Tatalović 1997, 100; Rudolf 1999, 66; Thomas in Mikulan 2006, 31-32).

Smilja Avramov, ki je od septembra 1991 do maja 1993 predstavljala Miloševića in Srbijo v vseh važnih razgovorih z Hrvati, piše, da je predsednik Milošević dajal popolno podporo zahtevam Srbov iz Krajine in Slavonije in tako večkrat ponovil, da se ne more pregovarjati o tem, da srbski narod živi ločeno v več državah (Avramov v Rudolf 1999, 67).

Taka organizacija pa je bila obenem tudi podlaga za oblikovanje bojevališča ter njegovih izhodiščnih položajev. Ogorec (ibid., 18-19) zatrjuje, da so na tem bojevališču (vzhodno-slavonskem) potekali najbolj srditi boji, z največjo dinamiko in intenziteto delovanja obeh vojskujočih se strani. Na tem osrednjem bojevališču v vojni na Hrvaškem je bilo tudi največ žrtev. Na njem so branilci zlomili napadalno moč jugoslovanske vojske in ji zadali udarce, od katerih si ni opomogla.

Vzhodno-slavonsko bojevališče se je raztezalo na ozemlju, kjer Srbija meji na Hrvaško, na črti Batina – Apatin – Erdut – Vukovar – Ilok – Lipovac – Jamena. Jugoslovanska vojska je imela zato varno zaledje in neomejeno logistično podporo. Ravninsko ozemlje in zelo razvejano komunikacijsko omrežje sta ji omogočala množično uporabo oklepno-mehaniziranih enot in vseh drugih sredstev težke vojaške tehnike. Na tem območju je tudi velika gostota naselij, kar pomeni koncentracijo civilnega prebivalstva. Narodnostna sestava slednjega je (bila) zelo pisana, naselja s hrvaškim ter srbskim prebivalstvom pa so med seboj pomešana.

Na tem območju so hrvaške sile začele z obrambnimi pripravami precej prej kot na drugih bojevališčih, saj je jugoslovanska armada precej prej in bolj odkrito začela zbirati sile za začetni operativni raspored, paravojaške enote pa so zgodaj začele z oboroženimi izzivanji. Avtor je predpostavil napad JLA v dveh etapah (podobno je razmišljal Kadijević, op. T.K.). Najprej z armado v Baranji ter hkrati z paravojaškimi enotami iz Bobote, Trpinja, Borovega (sela), Negoslavcev in Mirkovcev obremenjevati hrvaške sile v Vukovarju in Vinkovcih. Druga etapa pa naj bi se uresničila na smeri Šid – Tovarnik – Orolik – Vinkovci, z pomožno smerjo iz severne strani, s čimer bi po vzpostavitvi nadzora nad povezavo med Županjo in Vinkovci obkolili Vukovar, Sotin, Lovas, Šaregrad in Ilok²⁹. Za osvojitve vzhodne Slavonije ter povezavo z silami v zahodni Slavoniji, pa bi bilo potrebno obkoliti še Osijek. Za uresničitev teh nalog so generali³⁰ JLA načrtovali uporabo novosadskega korpusa (v polni vojni formaciji),

²⁹ Glej prilogo A.

³⁰ Jović (1996, 376) se po slabem odzivu na mobilizacijo, ko med drugim razmišlja tudi o morebitni vojni z Hrvaško, v svojem dnevniku 12. septembra 1991, sprašuje, če je njihov cilj, da z vojsko branijo nove meje narodov, ki želijo ostati v Jugoslaviji, ali pa da vržejo hrvaško oblast? Ne razume zakaj potrebujejo splošni spopad v globini hrvaškega ozemlja ter negoduje nad nerazumevanjem vojske, ki je še zmeraj opita z Jugoslavijo, čeprav so se že ničkolikokrat pogovarjali, da je to nerealno. Miri se z mislijo, da če vse sile umaknejo iz Slovenije in Hrvaške na prihodnje meje, imajo povsem dovolj vojske. Strah ga je, da bo zaradi tega še veliko nesporazumov in težav, saj je po njegovem razbliniti vojsko po Hrvaški neumnost, še manj razumno pa je, da bi Hrvatom rušili oblast. Skrbi ga predvsem neodločnost vojske, ki jih lahko še drago stane.

garnizijske sile Osijeka, Vukovarja, Vinkovcev in Đakova, obmejne enote v Baranji, paravojaške sile iz naselij s pretežno srbskim prebivalstvom, domače Srbe in vrinjene diverzantsko-teroristične skupine v večjih naseljih. Razvoj dogodkov na bojevališču je pokazal, da so te sile, čeprav velike, premalo celo za uresničitev nalog iz druge etape. Zato so na to bojevališče nenehno dovažali sveže sile, vključno z 1. gardno divizijo – elitno enoto, ki je bila namenjena predvsem neposredni obrambi Beograda.

3.1 Začetna bojna delovanja

Razčlemba bojnih delovanj v bivši občini Vukovar z poudarkom na tista v samem mestu, pripomore k razumevanju časovnega zaporedja vojnih dogajanj, ki so se odvijala dalj časa. Ta dogajanja potekajo v okviru operacije zasedbe oziroma obleganja Vukovarja, ali po prepričanju napadalnih sil, v procesu osvobajanja mesta. Operacijo zasedbe Vukovarja in vse boje in bitke v mestu ter bližnji okolici, vse konflikte nizke intenzivnosti ter oborožena obračunavanja, ki so vplivala na potek dogodkov v bivši občini ter nasploh, lahko razdelimo z več časovnimi prelomnicami. Stjepan Sučić (Sučić v Vurušić 2006) loči tri faze, ki so imele pomembno vlogo za vzhodno-slavonsko bojevališče oziroma za vukovarske boje in bitke: prva traja od 20. aprila 1990 do 2. maja 1991, druga od 2. maja do 24. avgusta 1991, tretja pa od 24. avgusta do 20. novembra 1991. Prva faza povzema obdobje od prvih večstrankarskih volitev do tragičnih dogodkov v Borovem (selu). Druga označuje obdobje zavzemanja bojnih položajev ter zadnje priprave za spopad. Tretja faza pa je vojnega značaja, traja od prvega spopada do popolnega prenehanja delovanja obrambe³¹. Iz tega lahko izluščimo, da se odločilne bitke za zavzetje Vukovarja začnejo z tretjo fazo, točneje v soboto 24. avgusta 1991, ko zračna obramba Borovega naselja po opozorilu uspe zrušiti dve letali JLA, ki sta napadali njihove položaje.

Tisti čas so obstajala razhajanja v pogledih državnega vodstva SFRJ (Jović, Milošević) in generalov JLA (Kadijević, Adžić) na krizne razmere v razpadajoči državi in na sprejetje potrebnih ukrepov za zaščito svojih interesov. Predstavniki ostalih narodov (Drnovšek, Mesić, Tupurkovski itd.) so imeli nikakršen vpliv v teh dveh vzvodih moči.

³¹ Hrvaški sabor je obeležil 18. november kot dan padca oziroma kot dan spomina na padec Vukovarja, kar pa je zgodovinska napaka. Temu pritrjuje tudi takratni načelnik generalštaba Hrvaške vojske, generalpolkovnik Anton Tus, ki zatrjuje, da če so mesto branili štirje bataljoni, predaja treh ne pomeni, da je mesto padlo. Saj, če je en bataljon dovolj močan, da sovražniku še vedno povzroča dovolj velike izgube zaradi katerih ta ne more zanemariti njegov odpor, se ga ne more obravnavati kot poraženega. Do 18. novembra so z delovanjem prenehali trije bataljoni, tisti iz mesta in Bogdanovcev, del 3. bataljona iz Borovega naselja pa se je boril do jutranjih ur 20. novembra. Istega dne je v tovarni Borovo zajetih nekaj tisoč civilistov in nekaj sto hrvaških branilcev (Matić 2008, 7-9).

Področje oziroma območje Vukovarja, ki je del današnje Vukovarsko-sremske pokrajine (hr. *županije*), je bilo med prvimi na udaru, ki je prihajal iz države katere kopenska meja se proti Hrvaški razteza v dolžini 119 kilometrov, na Donavi pa v dolžini 60 kilometrov. Začetki obrambe so se seveda vzpostavili na precej manjšem prostoru, kjer je oboroževanje potekalo enako kot v ostalih delih države. Posebnost oboroževanja je bila, da je orožja močno primanjkovalo glede na ljudi, ki so se bili pripravljene boriti. Omenjeno dejstvo ter kasnejši razvoj dogodkov, ki je vplival na človeški faktor, sta glavni rani obrambe Vukovarja.

Po prvem spopadu z JLA 24. avgusta, se je naslednji dan zgodil incident, ko je tovornjak – v »tampon cono« med Borovim naseljem in Borovim (selom) je vozil hrano vojakom JLA – hotel mimo kontrolne točke hrvaških branilcev, nepazljivo zapeljal z ceste na mino in odletel v zrak. JLA je takoj posredovala z tanki, ki so naleteli na barikade in tako se je vnel spopad v katerega se je vmešala jugoslovanska artilerija in letalstvo. Sicer sta se strani kmalu dogovorili za prekinitev ognja, ki ga je JLA izkoristila za zavzetje cestne povezave med Vukovarjem in Bogdanovci in tako prekinila zadnjo močnejšo povezavo (ostala je le še koruzna pot) Vukovarja z svetom. JLA se je z tanki vse bolj vkopavala, si pridobila nadzor nad vzhodnim delom mesta, ko je vas Sotin, kjer bi se lahko oblikovala širša obramba mesta, postala popolnoma nevtralizirana, čeprav je bila mesec dni nikogaršnja zemlja. Te dni je skupinica ljudi iz Vukovarja v Zagrebu zahtevala nekoga, poveljnika, ki bi prevzel obrambo njihovega kraja. Dobili so polkovnika Mile Dedakovića ter stotnika Branka Borkovića, ki sta v Vukovar prišla zvečer 31. avgusta (Dedaković in drugi 2000, 45-47; Dedaković 2006).

3.2 Reorganizacija obrambe mesta

Situacija je bila v bivši občini Vukovar zelo resna: mesto je bilo obkoljeno, obramba – čeprav zelo učinkovita – slabo organizirana in oborožena, v mestu ogromno civilistov... Na Vukovar je bila usmerjena velika vojna sila, stvari v njem pa niso delovale ravno najbolje, zato so vsi veliko pričakovali od novega poveljnika. Obramba je v tem zgodnjem obdobju, vendar že globoko v letu 1991, temeljila na teritorialnem načelu, organizirana je bila po mestnih okrajih, četrtih (hr. *mjesne zajednice*). Značajska lastnost

te obrambe je bila poleg slabe oborožitve, šibka koordinacija med Ilokom in Vukovarjem ter med mestnimi okraji³².

Dospeli poveljnik se je takoj lotil dela in najprej dvignil organizacijsko raven poveljniškega mesta, da bi lahko nemoteno vodil operacije na celotnem območju obrambe Vukovarja – mesto, Borovo naselje, Ilok, neokupirani kraji v občini... Spoznal se je z lokalnimi poveljniki, z stanjem na bojišču in v oborožitvi ter razporedom obrambnih položajev. Vzpostavil je hierarhično linijo poveljevanja in preveril stopnjo organiziranosti civilnega življenja v mestu ter ga vstavil v funkcijo obrambe. Pred Dedakovičevim prihodom poveljniško mesto, kjer naj bi se sprejemale odločitve katere bi usmerjale delovanja na terenu, ni obstajalo. Tako so z novim pristopom oblikovali enotno poveljstvo. To je pomenilo, da so prej ločena poveljstva vseh obrambnih sil v mestu, Zbora narodne garde (ZNG) - predhodnice hrvaške vojske, policije (MUP) in teritorialne obrambe (TO) sedaj prešle v skupno. To je bilo podrejeno Štabu ZNG RH za vzhodno Slavonijo, ki se je v septembru preimenovalo v Štab Hrvaške vojske (HV) operativno področje Osijek oziroma Štab 1. operativnega območja. V novem poveljstvu so uvedli tudi spremembe tajnih imen posameznih položajev in poveljnikov. Od takrat dalje je Dedaković nosil tajno ime Jastreb, Borković pa Mladi jastreb.

Začeli so s kopanjem rogov in utrjevanjem položajev, saj ljudje, ki so do takrat vodili obrambo, niso imeli vojaškega znanja, s katerim se je slednja nato reorganizirala. Usmerjena je bila v štiri prostorske dele delovanja, od katerih sta bila ključna starejši del Vukovarja – staro mestno jedro in novejši – Borovo naselje. Na severu mesta je obrambo predstavljalo Borovo naselje, sestavljeno iz štirih mestnih okrajev, kolikor jih je na jugu imelo tudi staro mestno jedro³³.

Vukovarsko bojišče v dolžini 35-40 kilometrov je v začetku branilo od 1.800 do 2.200 borcev, večina brez vojaškega znanja in izkušenj, opremljenih z skromno oborožitvijo. Slednje so skušali popraviti z pošiljkami orožja, ki so bile praviloma redke in preskromne, nekaj več jih je bilo na voljo šele po zavzetju vojašnic. Tako so npr. 29. septembra iz varaždinske vojašnice v Vukovar poslali štiri havbice in prav toliko tovarnjakov streliva. To pa je bila tudi zadnja večja pošiljka orožja.

³² Glej prilogo D.

³³ Glej prilogo D in E.

Vukovar se je že od prvih napadov dalje nahajal v dvojnem obroču. Na južnih vpadnicah v mesto, pri Negoslavcih, kjer je bilo tudi poveljstvo iz katerega so vodeni napadi, se je nahajala kompletna oklepna brigada JLA. V južnem delu mesta je bila vojašnica JLA³⁴, v kateri je bilo skupaj z vkopanimi tanki veliko rezervistov iz Srbije in pripadnikov paravojaških enot. Na zahodu občine, med Trpinjo in Borovim (selom), je bil postavljen oklepni bataljon JLA. Njihova vojna baza je bila na Orlovači, kjer so bili tanki in artilerija. S teh položajev so izvajali akcije proti Vukovarju po Trpinjski cesti, ali od področja Borovega (sela) proti Crepulju in naprej do Borovega naselja, ali pa tudi južno od teh položajev, s tretje strani, od vasi Bršadin skozi Đergajski gozd³⁵. Že od poletja pa so bile v Borovem (selu) nastanjene paravojaške sile. Preko Donave so pod budnim očesom rečne flote JLA prihajali rezervisti iz Srbije, oboroženi pa so bili tudi lokalni Srbi. Mesto je bilo tarča napadov tudi iz vzhoda, iz položajev oklepnih enot JLA, katerih del je bil vkopan na območju Vučedola. Vse napadalne enote pa so podpora dobivale tudi iz zraka in reke Donave, od koder so opazovala ter bojno delovala letala in ladje. Poleg tega pa so z leve obale Donave, iz območja Jugoslavije oziroma srbske Vojvodine, mesto obstreljevali z topovi, sistemi večcevni metalcev raket in z tanki, vkopanimi v gostem gozdu (Dedaković in drugi 2000, 64-73).

Nastopil je čas vse večjih spopadov, kar so občutili tudi prebivalci in tisti, ki so poprijeli za orožje in se postavili v bran svojemu kraju. Vojna je že zdavnaj prestopila pragove v Vukovarju in Borovem naselju, kjer je z svojim prihodom presekala življenje na dva dela – na prejšnje življenje do spopadov in na tisto po njihovem začetku. Eden od branilcev Borovega naselja, ki je to postal »preko noči«, Predrag Matić-Fred (2008, 43-44), se spominja prvih dni:

Vojna se je vse bolj razplamtela. Novice iz Trpinjske ceste so bile vsak dan bolj dramatične. Polno je bilo ranjenih ali mrtvih. Potrebno je bilo hitro zapolniti razredčene vrste. Bivši sekretariat za obrambo je začel z službeno mobilizacijo. Papirji z imeni stanovalcev naše mestne četrti so prišli do nas. Njihova prefinjeno zamišljena akcija, sicer povsem legalna, ni imela nobenega rezultata, saj so skoraj vsi Srbi odšli iz mesta, velik del Hrvatov je pobegnil pred vojno, tisti ki so

³⁴ Največji problem obrambe Vukovarja je bila vojašnica, ki se je nahajala v samem mestu ter srbsko naselje Petrova gora oziroma Švabsko brdo, ki je sodelovalo z jugoslovanskimi silami (Runtić 1995, 35). Naselje Petrova gora se je nahajalo nekoliko zahodnjeje od vojašnice.

³⁵ Glej prilogo A.

ostali, pa so povečini že bili vključeni v obrambo. Ostalih, ki se niso hoteli prostovoljno vključiti, niti vojaška policija ni mogla najti brez težav...

3.3 Aktivna obramba

Situacija na terenu in razmerje sil sta prisilili vukovarske branilce, da so izkoristili vse svoje maloštevilne prednosti in številčne pomanjkljivosti napadalca. Med te pa ni spadala vojaška tehnika, ki je z svojo količino in z neizčrpno možnostjo okrepitev imela velik psihološki učinek na svoje vojake. Tako je vsak uničen tank, oklepno vozilo ali letalo med njih vnesel nov nemir. Večina žive sile napadalca je prišla na to območje iz drugih krajev Hrvaške ali Srbije, torej na nepoznan teren, za katerega so jim rekli, da se bodo vanj sprehodili. Med njimi je bilo veliko takih, ki so jih po prisilni mobilizaciji na vukovarsko bojišče pripeljali z prevaro in tako tudi zaradi tega niso bili preveč motivirano za boj³⁶. Glede na to, da obramba ni imela protioklepnih sredstev za boj na večjih razdaljah, je bilo treba oblikovati skupine za boj v notranjosti urbanega okolja, kjer bi z svojim orožjem lažje delovali. Zato so s pomočjo minskih polj in manjših interventnih ekip kanalizirali oklepno-mehanizirane enote JLA na ugodnejši teren. Na južnem delu mesta jim je to uspelo v smeri Negoslavcev – Kuginega groblja (pokopališča) – Sajmišta, na severnem pa od Dalja – Trpinja – Lipovače na Trpinjsko cesto³⁷. S tem, ko so napadalci nasedli in začeli uporabljati ti dve smeri, so jim branilci pustili prehod, da so s tanki prišli globoko v mesto, kjer pa se je v uličnih bojih pokazala njihova ranljivost. To je analiziral tudi nek polkovnik JLA:

Oni (branilci) so postavljali uporne skupine na določenih objektih okoli mesta, v pasu od treh do petih kilometrov, medtem ko so jim visoko narasla koruzna polja omogočala naravni zaklon. V teh poljih so tankovske enote izgubljale orientacijo in pogosto so naletete na posejane mine, zato so se tankovske kolone, za katerimi se je gibala pehota, usmerjevale na glavne komunikacije, s čimer pa se je zmanjševalo polje obrambnih delovanj. Tako so lahko uporabili manjše enote (velikosti voda ali čete) na prvih obrambnih črtah, interventne enote pa so vskočile v skrajnem primeru. To pa zato, ker so skozi prvo linijo puščali oklepne enote daleč v svoje zaledje in jo nato spet hitro zaprli. Skupina oklepnikov, ki se je

³⁶ Po končanem obstreljevanju so med mrtvimi vojaki JLA branilci našli telo poročnika Zorana Milašinovića, poveljnika artilerije tuzlanskega korpusa. Pri njem so dobili vojaški dnevnik, v katerem je za dan 19. septembra pisalo, da se nahajajo med Tovarnikom in Šidom, za njimi pa naj bi šla trideset kilometrska kolona rezervistov in ostala vojska. Zapisal je tudi, da nihče od njih ne ve kam gre, sam pa je ugibal o tem, da gredo na vojni pohod, kar pa mu ni bilo jasno (Dedaković in drugi 2000, 135).

³⁷ Glej prilogo I, G in A.

znašla v taki zanki, je postala plen t.i. skupine lovcev na tanke³⁸. Tričlanska zasedba je z nevarnostjo opravila tako, da je strelec onesposobil periskop voznika, drugi član je z raketo uničil oklep, tretji pa je z avtomatskim orožjem nevtraliziral posadko (Ivanović v Dedaković in drugi 2000, 79).

Pomemben delež k uspešni obrambi pa so dajale tudi interventne skupine, ki so bile sestavljene iz največ desetih branilcev. Tako majhno število je odgovarjalo njihovemu načinu delovanja, ki je temeljil na hitremu premikanju, tajnosti, sposobnosti hitrega organiziranja napada in obrambe, izvajanju presenečenj... Ena najbolj poznanih, ki se je imenovala Gozdarji (hr. *Šumari*), je v trimesečnem obdobju obšla celotno vukovarsko bojišče. Njihov poveljnik Antun Dugan-Samuraj je imel pod seboj sto borcev, ki so delovali v manjših skupinah. Od teh jih je za časa bojev v Vukovarju padlo samo pet.

Kolone tankov, ki so se vile proti Vukovarju so bile pogosto »sprejete« z napadi na določenem delu poti, kar je zelo vznemirjalo njihove posadke. Dedaković je silam, ki so branile še neosvojene hrvaške vasi, izdal ukaz, da se vključijo v aktivno obrambo z napadi na vojaške kolone. Pred tem poveljem so napadalne sile prihajale po poti od Šida preko Tovarnika in proti Vukovarju in Vinkovcem, kjer na njej, skozi hrvaške vasi, niso naleteli na nikakršen odpor. Zato je bil vsak napad dobrodošel za obrambo Vukovarja, saj je dodatno upočasnil prihod napadalcev k mestu in dajal branilcem čas za njihovo prerazporeditev in organizacijo³⁹. Za uspeh takih akcij in za obrambno delovanje nasploh je bila zaslužena samoiniciativna, pogum in iznajdljivost posameznika ter način poveljevanja, ki je ohrabil individualnost.

V z orožjem osiromašeni obrambi, sta eno pomembnejših vlog imele dve skupini ljudi. Prva skupina oziroma tisti, ki so jo sestavljali, so se imenovali »oko«. Imeli so nalogo opazovati položaj jugoslovanskih sil, ga sporočiti artilerijskim enotam in nato spremljati

³⁸ V bojnih situacijah so bile te skupine precej drugačne, z spremenjeno taktiko delovanja, še posebej v Borovem naselju, točneje na Trpinjski cesti, ki je poznana kot pokopališče tankov. Tu sta dva strelca (večinoma so uporabljali protioklepno orožje M79, poznano pod imenom Osa), ki sta ob sebi imela soborce za zaščito, prva začela napad na tank ali oklepni transporter. Začela sta izmenično, saj sta bila z svojima ekipama, drug od drugega, na nasprotnih straneh ulice, oddaljena 50 metrov. Nato so tisti, oboroženi z tromblonskimi izstrelki te izstrelili preko oklepnih enot na pehoto, ki je sledila mehanizaciji. Zatem je sledil umik v globino obrambnih položajev in zavzetje novih, ki ga je kril drugi strelec. Ti boji so se tako odvijali na okoli 500 metrih dolžine, dokler niso branilci z protinapadom prodirajočo silo potisnili na začetne položaje. V primeru, da je napadla pehota, so uporabili temu primerno pehotno orožje (Heroji Vukovara 2008c).

³⁹ Ena od akcij, ki je pridobila na času, je bilo zaustavljanje kolone JLA, ko se je ta premikala od Tovarnika preko Lovasa in za katero se je vedelo, da se bo vključila v boje na Sajmištu. Po Dedakovićevi zamisli, in ker je primanjkovalo orožja, so v gozdu Jelaš, med Lovasom in Tovarnikom na cesti z motornimi žagami podrli nekaj hrastovih dreves in tako za nekaj ur upočasnili tanke, transporterje, tovornjake in drugo mehanizacijo (Dedaković in drugi 2000, 81).

učinek ognja ter ga po potrebi korigirati. Drugo skupino so predstavljali vojaki artilerijci (pripadniki artilerijskih enot) oziroma »Biki«, ki so izračunavali koordinate ciljev in delovali po oblegovalcu. Obramba je imela na voljo malo granat oziroma artilerijskega streliva, zato se ni smelo razsipati z njim⁴⁰. Po pričevanju Jastreba je artilerija obrambe Vukovarja imelo neprecenljivo vlogo v vseh delovanjih, še posebej pa v protipehotnih: obrambna artilerija je iz stroja vrgla 80-90 % napadalnih vojakov.

Sestavni del aktivne obrambe so bile tudi oblike specialnega bojevanja, čeprav jih takrat nihče ni tako imenoval. Del specialnega bojevanja je bilo predvsem komunikacijsko motenje in zavajanje. Položaji obrambnih točk so med seboj ter z poveljstvom komunicirali z prenosnimi radio zvezami oziroma motorolami. Tem so prisluškovali, tako da so poveljniki svoja poročila velikokrat prenašali osebno, po koncu akcij, nujna sporočila pa so pošiljali v šifrah. Takšno stanje (nadzor komunikacij oziroma prisluhi JLA) so zato s pridom izkoristili tako, da so se na izmišljeni lokaciji namenoma pustili odkriti artileriji JLA, katero je takšno zavajanje samo še spodbudilo v obstreljevanju v prazno. Gotovo najbolj uspešen komunikacijski boj je bil »napad na Trpinjo«, ko so branilci Borovega naselja odvrnili zanesljiv napad na svoje položaje⁴¹. Branilci pa so prav tako kot napadalci prisluškovali komunikacijam, še posebej tistim med tankovskimi enotami. Nanje oziroma na njihove posadke so vršili psihološki pritisk. Nema lokrat so te zato zapuščale svoje vozila oziroma dobile napačne informacije za izvajanje nalog.

⁴⁰ Začetki vukovarske artilerije so bili na jugozahodnem delu mesta, natančneje na Buđaku ob Bobotskem kanalu, od koder so se pokrivali vsi položaji obrambe. Iz tega položaja so se te enote premaknile na Priljevo, na področje med Vukovarjem in Borovim naseljem in med silosom Donava in naseljem Lužac. Buđak pa je ostal v spominu kot zadnji kraj v Vukovarju in Borovem naselju, ki je padel v roke napadalcem. Glej prilogo G.

Na novem položaju so imeli postavljene tri gorske topove B-1 76 mm, dva topa ZIS, tri minomete 120 mm, štiri minomete 82 mm in en RL 128 mm ter nekaj minometov 60 mm. Poleg tega pa so konec meseca septembra formirali še vod 155 mm havbic, ki je predstavljal težko artilerijo Vukovarja.

V bojnem razporedu so lahko izstrelile tri granate v minuti. Posadke, ki so se s časom naučile uporabljati tako orožje, so bile prisiljene na improvizacijo (havbice so v smer delovanja obračali ročno; ker ni bilo dovolj polnjenj za granate, so v žametne nogavice vstavili smodnik iz nabojev za puške in z njimi napolnili granate; prav tako niso imeli namerilnih naprav za vsa orožja, zato so jih naredili sami ipd.) in iznajdljivost, saj je primanjkovalo granat (400 granat za vse havbice, polovica jih je bila brez polnjenja) in rezervnih delov. Glede na razmerje izstreljenih granat težkega kalibra, viri govorijo, da je iz »bikovih« havbic na eno izstreljeno granato, nazaj priletelo preko tisoč izstrelkov težkega kalibra (Dedaković in drugi 2000, 166; Heroji Vukovara 2008e).

⁴¹ Izvidniki iz Borovega naselja so obvestili poveljnika tega dela, Blaga Zadra, da se iz smeri Trpinja pripravlja napad oklepni enot. Zadro je na odprtem kanalu sporočil Mlademu jastrebu-Borkoviću, da bo z svojimi napadel Trpinjo. Takoj sta se »sporazumela« in Borković mu je odobril napad, tako da je Zadro začel poizvedovati koliko borcev mu lahko »ponudijo« ostali poveljniki v mestu. V nekaj minutah jih je imel za napad na voljo okoli 1.200. Vse to so poslušali na drugi strani in po petindvajsetih minutah se je njihova celotna kolona vozil obrnila nazaj proti Trpinji (Dedaković in drugi 2000, 83).

Aktivna obramba je, povzeto v nekaj besed, vključevala niz diverzij, sabotaž, aktivno izvidništvo, oblike specialnega bojevanja in podobno (ibid., 77-85; Vrdoljak 2006).

3.4 Neuspeh bliskovite operacije in zbiranje sil

Sprememba ustroja oboroženih sil (OS) Jugoslavije je planirana sredi osemdesetih let, izvedena pa leta 1988. Dolgo je bila preučevana in raziskovana vsa problematika tega pomembnega strateškega dela, ki je predstavljalo prvi velik premik v OS SFRJ po drugi svetovni vojni. Zamenjala se je vojaško-teritorialna razdeljenost jugoslovanskega vojskovališča: ukinila so se armadna območja, namesto njih pa so se vzpostavila vojaška, kot bolj fleksibilna, primarna vojaška organizacija, ki vsebujejo logično teritorialno operacijsko celoto. Po 43 letih je armadni sistem organiziranja JLA zamenjal vojaški, razdeljen na tri vojskovališča.

V 1. vojaško območje oziroma Centralno vojskovališče (Severno), z središčem v Beogradu, sta bili vključeni 1. in 7. armada, v 5. vojaško območje oziroma Severozahodno vojskovališče (sedež v Zagrebu), pa sta bili združeni 5. in 9. armada⁴². Slavonija, Baranja in severozahodna Bosna so bile v vojno-teritorialnem pogledu področje delovanja 17. korpusa iz Tuzle, ki je imel nekaj enot pod neposrednim poveljstvom štaba 1. vojaškega območja (Marijan 2002, 368).

V globoki jugoslovanski krizi, ki je nastala zaradi mednacionalne neenakosti, pomanjkanja državljanskih pravic in republiških sporov zaradi razporeditve ustvarjenega blaga, je nacionalna pripadnost in republiško poreklo vojakov imelo važno vlogo v oceni sposobnosti oborožene intervencije JLA. Na analiziranem področju je bila nacionalna sestava vojakov naslednja: okoli 30 % Albancev, 24 % Hrvatov, 10 % Muslimanov (Bošnjakov), 7 % Slovencev, 4 % pripadnikov nacionalnih manjšin, 3 % Makedoncev in 22 % Srbov in Črnogorcev. Če se k tej analizi doda še nacionalna sestava poveljniškega oziroma častniškega kadra takratne vojske, ki je v zadnjih dvajsetih letih vsebovala več kot polovico častnikov ne-srbske nacionalnosti, dobimo jasnejšo podobo ljudskega faktorja v tem vojaškem stroju, ki je slonel predvsem na slednjem. Pomen teh dveh faktorjev (relativno majhna odstotka Srbov) je s časom postajal vse bolj odločilen, saj JLA v taki sestavi ni bila sposobna z silo reševati notranjih odnosov. Še posebej pa ne, ko se je začela spreminjati v srbsko vojsko, saj se Srbi niso bili pripravljene bojevati izven svoje republike (Špegelj 2001, 87; 359).

⁴² Glej prilogo F.

Zgoraj omenjene trditve o narodnostni sestavi častnikov pa je potrebno dopolniti z novejšim vrednostnim stanjem oziroma deležem v njihovi sestavi⁴³. Namreč že v letih 1986 / 87 se je začela ustvarjati Srbom ugodnejša struktura častniškega zbora v JLA, tako da je v začetku leta 1990 delež Srbov narasel na 63,2 %, Črnogorcev je bilo 6,2 %, Hrvatov 12,6 %, Makedoncev 6,3 %, Slovencev 2,8 %, Muslimanov 2,4 %, Jugoslovanov 3,6 %, Albancev 0,6 %, Madžarov 0,7 % ter 1,6 % ostalih (Domazet v Rudolf 1999, 373).

Dejstvo je bilo, da je vojska imela večnacionalno sestavo, ki pa jo je z vsakim dnem bolj izgubljala. Hrvaški naborniki so v enote JLA odhajali do 22. junija 1991, ko se je vojska že pripravljala na pohod v Slovenijo, čeprav je že od meseca maja dalje, istega leta, malokdo odhajal na služenje vojaškega roka (Špegelj 2001, 137-138).

Tako je v glavni operaciji nad Vukovar krenila vojska, ki ni bila dovolj zapolnila svojih vrst ter je obenem tudi občutila velik primanjkljaj slovenskih in hrvaških nabornikov. Boljši opis razmer, ki so spreminjale sestavo vojske poda Špegelj (ibid., 96), ki zatrjuje, da so bile vojaškemu vrhu v napoto vodstva republik, tudi Milošević v Srbiji, saj je narasla samozavest v vseh, in to jim je bila ovira za povratek v prejšnji sistem. Imeli pa so alternativno rešitev: če ni mogoče vzpostaviti unitarne Jugoslavije, se je potrebno opreti na tistega, ki je politično, ideološko in nacionalno najbližji, torej na vodjo Srbije, Slobodana Miloševića, saj jim je bilo jasno, da samo na podlagi srbskega nacionalizma in z čisto srbsko sestavo vojske lahko računajo na nekakšno vojno učinkovitost, medtem ko jim večnacionalna JLA služi samo še za zastraševanje javnosti.

Načrt generalštaba je bil, da je za osvojitve Vukovarja potreben en dan. Računalo se je, da v mestu ne obstajajo močnejše vojaške in policijske sile, ki bi se lahko zoperstavile silni tehniki in živi sili JLA, paravojaškim silam in enotam srbskih rezervistov, ki so bili pripravljeni za to operacijo. Po neuspehu 24. avgusta so snovalci napadalnih operacij

⁴³ Jugoslavija je bila ena izmed redkih držav, v katerih je bilo predpisano načelo sorazmerne zastopanosti v strukturi poklicnih vojakov, edinstvena pa je bila po tem, da so navedeno načelo povzdignili na raven ustavne obveznosti oboroženih sil... Zaradi različnih objektivnih okoliščin – zelo neenakomerne ravni gospodarskega razvoja, razlik v cenah in plačah, zelo neenakomerne stopnje brezposelnosti, različnega položaja, ki ga je vojska uživala v javnosti itd., kakor tudi zaradi manipuliranja v kadrovskih službah JLA, tega ustavnega določila vojska nikoli ni povsem uresničila. Najmanj odstopanj je bilo do leta 1991 v generalskih vrstah, medtem ko so bili med oficirji in podoficirji vedno močno nadpovprečno zastopani Srbi, Črnogorci in nacionalno mešani, a srbsko govoreči Jugoslovani. Iz teh treh skupin je bilo leta 1990 okoli 70 % aktivnih generalov JLA (ali skupaj 103); 81 % polkovnikov; 77 % podpolkovnikov itd. V strukturi poklicnih vojaških starešin so bili vedno premalo zastopani Hrvati, Slovenci in neslovanke »narodnosti« (narodne manjšine), kot so etnični Albanci, Madžari kakor tudi Cigani in Vlasi, ki jih uradno niso priznali niti kot »narodnosti« (Bebler 1991, 987-988).

ponovno pregledali svoje načrte in oblikovali drugo fazo operacije Vukovar, ki naj bi trajala sedem dni. Pred drugo fazo so najprej zbrali in prerazporedili moštvo in tehniko. V tem času so začeli z vsemi silami t.i. napad iz razdalje, kar je pomenilo obstreljevanje mesta iz vseh orožij, v odmerjenih intervalih in brez selekcije ciljev napada. Namen tega je bil prestrašiti ljudi v mestu, da bi s tem paralizirali civilno prebivalstvo in tako onemogočili tudi obrambo, kar bi potem izkoristili z totalnim napadom na njihove položaje. Od tega trenutka dalje lahko govorimo o obleganju Vukovarja v pravem pomenu besede.

Z prvimi napadi 24. avgusta, ki so se nato nadaljevali še nekaj dni, ter z drugim neuspešnim enotedenskim naskokom 14. septembra⁴⁴, je JLA hotela hitro opraviti z obrambo. V obeh primerih je uporabila tudi vzorce bliskovite vojne oziroma operacije. Začela je z hitrim in nenadnim napadom, z veliko koncentracijo ognjene moči. Napad je vključeval (slabo) koordinacijo vseh rodov vojske, saj je bila uporabljena pehota, manevrsko sposobne oklepno-mehanizirane enote, letala ter bojne ladje z Donave. Načrt je predvideval čim hitrejše izločevanje nasprotnika oziroma uničenje obrambe, s čimer bi dosegli hitro zmago. Poleg teh prvin t.i. blitzkriega, so nevede ali pač, poteptali mednarodno vojno pravo in spoštovanje dogovorov med stranema. Doživeli so neuspeh pri izvajanju bliskovite operacije, ki se je razvila v dolgotrajno obleganje mesta in mukotrpno ulično bojevanje, kjer je napredovanje potekalo počasi ter z velikimi izgubami na obeh straneh.

Sile, ki so bile usmerjene na Vukovar, so se delile v dve operativni grupi oziroma skupini delovanja, severno in južno. Operativna skupina Jug je imela nalogo zasedbe Vukovarja. Njeno osnovo je predstavljala 1. gardna motorizirana brigada, ki je bila okrepljena z 20. partizansko brigado iz Leskovca, rezervisti iz Srbije in Vojvodine ter z lokalnimi vstajniki. Operativna skupina Sever je bila sestavljena iz delov enot novosadskega korpusa ter z dodanimi enotami iz 12., 36., 51. in 453. mehanizirane brigade. Poleg teh sta bili vanjo vključeni še 211. oklepna brigada in 80. motorizirana brigada. Napadala je severni del obrambe Vukovarja - Borovo naselje, istočasno pa je delovala tudi proti Osijeku. Enotam obeh skupin delovanja pa so podporo zagotavljale mešane protioklepne in artilerijske brigade ter inženirski polk, poleg tega pa se je v delovanje vključil tudi del artilerije 1. vojaškega območja.

⁴⁴ Glej prilogo J.

Regularnim enotam JLA so se pridružile druge manjše enote, srbska policija in paravojaške skupine, sredi septembra pa jim je pomagala tudi 63. padalska brigada iz Niša. Drugače se je že vse od začetka spopadov število enot in vojakov vseskozi spreminjalo, tako pri napadalcih kot obrambi. Vojaško ravnotežje je bilo od začetka spopadov v prid JLA in ostalim silam, ki so zasedle kraje okoli Vukovarja (Marijan 2002, 369).

Sučić (Sučić v Vurušić 2006) ocenjuje, da je JLA v prvem naskoku nad Vukovar krenila z relativno majhnimi silami, vendar jih je kmalu zatem znatno povečala in okrepila. Tako je bilo v tistih dneh na vzhodno-slavonskem bojevališču angažirano 27.000 vojakov, do 10. septembra pa se je njihovo število povečalo na 40.000. Na drugi strani pa je obramba v mestu razpolagala z 2.200 oboroženimi borci⁴⁵.

Dokumentarna serija Heroji Vukovara (2008a) navaja, da je v začetku obleganja mesta na strani JLA in paravojaških skupin sodelovalo 27.362 vojakov in borcev, 616 tankov in 527 oklepnih transporterjev. To število se je 14. septembra (začetek sedemdnevne ofenzive) povečalo na 57.154 pripadnikov pehote, 682 tankov in 623 oklepnih transporterjev. Sile hrvaških branilcev v mestu pa so šteje od 1.800 do 2.200 pripadnikov policije, HOS-a, ZNG-a in prostovoljcev iz vseh koncev Hrvaške, ki so bili ustrojeni v 204. brigado HV (ustanovljena 25. septembra), razpotegnjeno na fronti, daljši od desetih kilometrov.

Za 204. brigado Sučić (ibid.) pravi, da je v njeni sestavi delovalo okoli 5.500 ljudi, ki so tako ali drugače šli skozi njene vrste, od samih branilcev Vukovarja do branilcev Iloka, Tovarnika in drugih vasi z območja bivše občine Vukovar⁴⁶. Poleg tega naj bi na liniji obrambe Vukovar – Vinkovci – Županja, nasproti že omenjenim napadalnim silam delovalo nekaj čez 6.000 branilcev. Torej sta se srečali dve številčno neenakovredni sili, kjer je ena stran posedovala ogromen vojaško-tehnični potencial in živo silo, druga pa se je zanašala na domače okolje in motivacijo do obrambe. Dedaković (ibid., 38) o tem pravi, da je potek in zaključek operacije za zasedbo Vukovarja pokazal, da je napadena stran imela prednost v človeškem in časovnem dejavniku ter v prostoru, medtem ko je napadalec prednjačil samo v materialnem smislu. Sicer je imel številčno prednost tudi v

⁴⁵ Takoj po prihodu Dedakovića in Borkovića, je bilo v mestu oboroženih manj kot 1.000 ljudi (Matić 2006).

⁴⁶ Število vojakov, ki so šli skozi vrste 204. brigade, se po mojem mnenju giblje od 4.000 do omenjenih 5.500, saj si viri o tem niso enotni. Po video-dokumentarnih zapisih (HMDCDR 2007) in Dedakovićevega mnenju (ibid., 212) je namreč število takih vojakov bilo 4.004.

živi sili, vendar so branilci imeli neprimerljivo večjo moralo oziroma kvaliteto v svoji maloštevilnosti. Kot argument v prid svoji trditvi, šteje tudi priznanje generala jugoslovanske vojske, Blagoje Adžića, ki je priznal, da so bili neuspešni v dveh stvareh, v mobilizaciji in motivaciji⁴⁷.

Pri napadih in sami operaciji za osvojitve mesta ter zamišljenih vojaških pohodih iz vzhodne v zahodno Slavonijo so velik del bremena za uspeh akcij nosile vojašnice JLA, ki so bile razporejene po večjih hrvaških krajih. Zato je njihova blokada predstavljala nemajhno oviro pri izvajanju vojaških akcij, saj je hrvaška vojska od septembra do decembra 1991, najprej blokirala in osvojila 48 vojašnic od 58 in 65 od 70 vojaških skladišč na svojem ozemlju ter tako močno upočasnila in oslabila sile jugoslovanske vojske. Med temi pa ni bilo vukovarske vojašnice, ki je bila nekaj časa blokirana (4. avgusta se je začela blokada), nekaj časa pa deblokirana. Do spopada je v vojašnici deloval inženirski bataljon 12. delavske mehanizirane brigade, ki je bil glede na popolnjenost označen z klasifikacijo R oziroma z četo A klasifikacije, kar je predstavljalo 30 % vojaškega ustroja⁴⁸.

Takratni major jugoslovanske vojske Veselin Šljivančanin (Šljivančanin v *ibid.*, 90), je pričal, da so po ukazu vrhovne komande krenili proti vukovarski in vinkovski vojašnici, ker so bile v tistem času tam najtežje razmere. »V vojašnici v Vukovarju je bila pod stalnim ognjem in nenehnimi napadi z strani ustaških vojakov obkrožena četa vojakov.«

Organizirani napadi na Vukovar so se torej začeli, boji, ki so se zavlekli pozno v jesen pa so se vse bolj zaostrovali, medtem ko je granatiranje mesta postalo vsakdanja praksa. V zadnjih dneh septembra se je zaključevalo obkoljevanje z močnimi silami, ki so iz smeri Šida k mestu prihajale iz Srbije, z severa prodirale iz Baranje ali pa so bile že nameščene v prostoru med Osijekom in Vinkovci. Vrh JLA se je odločil, da bo Vukovar osvojil za vsako ceno in tako je v nameri za uresničitev tega cilja vojska nemilostno razsipala z svojimi materialnimi in ljudskimi resursi. Kako resno je mislilo vojaško poveljstvo so dokazovale zbrane sile 12. korpusa iz Novega Sada in 17. korpusa iz Tuzle, katerim so se kasneje, oktobra, v Vukovarju priključile enote iz 1. vojaškega

⁴⁷ Nekatero vojaško-politično analizo tujih vojaško-obveščevalnih služb so prišle do zaključka, da je glede na spektakularno kvantiteto, to je, število pripadnikov in vojne tehnike armade SFRJ, ta vojska tretja ali četrta vojna sila v Evropi. Kot se je pokazalo že v mnogih drugih primerih, suhe številke in trda ideologija niso merilo za oceno realne moči; vrednost vojske določajo kvaliteta in motivacija ljudstva (Špegelj 2001, 96). Glej prilogo F.

⁴⁸ Klasifikacije: A – popolnjenost vojaške formacije od 60 % do 100 %; B – popolnjenost vojaške formacije od 15 % do 60 %; R – popolnjenost vojaške formacije do 15 % (Oružane snage RH).

območja, na čelu z najelitnejšo, 1. gardno divizijo iz Beograda. Z temi silami so ob podpori artilerijskega obstreljevanja prodirali k Vukovarju. Taktiko artilerijskega ognja so kombinirali z prodori oklepnih enot v mesto, ki so se tam v kolonah prevečkrat gibale brez podpore pehote in so tako vzdolž ulic postajale lahke plen hrvaških protioklepnih enot. Na drugi strani mesta, z periferije, pa so poskušali prodreti z pehoto, ki je brez artilerijske podpore – ta ji je vnaprej pripravila teren – utrpela velike izgube v zameno za malo osvojenega prostora (Žunec 1998, 3. pogl.).

V začetku septembra, še pred glavnimi napadi in ofenzivami, sta takratne razmere opisala tudi dva slovenska novinarja (Hladnik Milharčič in Štandeker 1991, 9-10):

Priti v Vukovar je skoraj olajšujoče. Mesto ob Donavi je sicer popolnoma obkoljeno in nanj streljajo iz vseh strani. Pri Bogdanovcih je treba zapeljati med koruzo in se med minskimi polji nekako pririniti do predmestja. Skozi tisto koruzo so odpeljali ženske in otroke, tu dovažajo hrano in orožje, pa tudi pošto, nove ventile za vodovod in celo steklo za izložbe. Na hrvaških poročilih Vukovar deluje grozno, ampak tam itak vse deluje grozno, Vukovar pa se ne misli predati. Prebivalci so se naučili sklanjati glave, ker ostrostrelci merijo tudi med koruzna polja. Ko se bo koruza poglela bo bolj zoprno. Toda takrat bodo tudi oni na odprtem.

Po Vukovarju tolčejo, kot da so se odločili izbrisati vse sledi, da je tam bilo včasih eno od upravnih središč Slavonije...

Ugotovita, da se v Vukovarju JLA ne bori več proti civilistom (odkar je mesto dobilo poveljnika z pravim vojaškim znanjem). Oficirji JLA vodijo vojno proti drugim oficirjem JLA⁴⁹, vojna, je po njunem dobila vojaško logiko.

Z strateškega gledišča je pri poteku dogajanj in zamišljenih načrtih jugoslovanske vojske obstajalo mnogo težav, s katerimi se je morala spopasti, ko je poskušala udejanjiti svoj namen. Poleg možnosti tuje intervencije je bil osnovni problem neobstoje države, ki bi tako zamišljeno vojno vodila, saj je bilo predsedstvo SFRJ nefunkcionalno, nova država pa ni bila oblikovana. Več desetletna orientacija na splošno ljudsko

⁴⁹ Dedaković je kot častnik JLA v njej ostal do sredine meseca avgusta 1991, nato se je pridružil ZNG, kasneje HV. Veliko častniškega kadra HV med vojno je izhajalo ravno iz JLA, večinoma so bili to Hrvati, ki so prestopili v novo ustanovljeno vojsko.

Po ukazu takratnega ministrstva za obrambo, so nekateri častniki v bivši vojski ostali do takrat, dokler se ni zavzela ter prevzela njena vojaška tehnika oziroma, ko so jih poklicali na dolžnost (Špegelj 2001, 201).

obrambo, kjer bi večnacionalna sestava prebivalstva morala biti prednost, se je v novih razmerah pokazala kot pomanjkljivost. Na koncu pa so bile klasične oblike manevra, kot sta krajšanje linij in menjava prostora delovanja zaradi koncentracije sil za boljši učinek, vezane na dejstvo, da je bilo potrebno zavzeti prostor, kjer živijo Srbi, in to ne glede na to, ali je bila v operativnem smislu taka poteza ugodna ali ne. Podobno so se tudi nekatere vojašnice in skladišča, razmeščena za primer obrambe pred zunanjo agresijo na ugodnih krajih, sedaj znašla na smereh delovanja ali v zaledju hrvaških sil, ki so z njimi zlahka opravile (Žunec 1998, 2. pogl.).

3.5 Obramba po globini

Obramba krajev oziroma vasi okoli Vukovarja predstavlja obrambo po globini. Kako so se ta branila in poskušala prevzeti del bremena, ki ga je nosil Vukovar, je bilo eno od pomembnejših dejanj, ki je v bojih podaljšalo »življenje« obrambe mesta. Globinska obramba je namreč lajšala odporno delovanje v samem mestu, obenem pa zarezala v agresijo, ki jo je obdajala.

V začetku bojev na vzhodno-slavonskem bojevališču je JLA najbolj uporabljala taktiko t.i. tamponskih con, s katerimi je zavzela določene položaje. Omenjena taktika je vedno delovala na enak način: ko so vstajniški Srbi izzvali spopad, so enote JLA vzpostavile tampon cono med sprtima stranema ter s tem zavzele pozicije, z katerih so lahko delovale proti obrambi oziroma nastalo je področje za napredovanje njihovih sil. Prvič je bila takšna taktika uporabljena 2. maja v Borovem (selu), dva dni kasneje pa so neuspešno poskušali na območju med vasjo Sotin in letoviščem Vučedol.

Vse napadalne enote, ki so od Šida prihajale v Republiko Hrvaško so se najprej srečale z Tovarnikom, Ilačo in Banovci. Od slednjih dalje pa je bila vsaka komunikacija, ali proti Vinkovcem ali proti Vukovarju nevarna. Namreč, če so hotele priti do Mirkovcev in povečati pritisk na Vinkovce, so morale mimo dveh odporniških hrvaških vasi, Slakovcev in Jankovcev (Stari in Novi), poleg tega pa so zaradi branilcev Đeletovcev morale paziti tudi na boke. Za pohod na Vukovar pa so se od odcepa za Đeletovce posluževale poljskih poti, kjer pa so naletele na vasi Berak in Svinjarevce, ki sta se odločili braniti. Torej na jugovzhodnem delu bivše občine Vukovar je bila situacija za prodirajočo tehniko in pehoto dokaj neugodna. Zato pa je bilo področje zahodno in severno-zahodno od Vukovarja mnogo bolj ustrezno. Vasi na zahodu: Borovo (selo), Bobota, Trpinja, Vera, Pačetin in Bršadin so bila že od 2. maja naprej zanesljivi

položaji, ki so jih držali revoltirani Srbi. Severno od Vukovarja so 1. avgusta osvojene še hrvaške vasi Dalj, Aljmaš in Erdut ter most na Donavi pri Bogojevu, katerega so uporabljale enote novosadskega korpusa. Enote iz osiješke vojašnice pa so medtem nadzirale celotno vmesno območje do reke Vuke. Z združitvijo svojih sil z vzhoda bi enote JLA in srbske paravojaške formacije presekale zadnjo komunikacijo Vukovarja z ostankom Hrvaške – koruzno pot (iz Vukovarja je vodila do Bogdanovcev, od tam pa preko Marincev in Nuštra do Vinkovcev), s čimer bi popolnoma zaprle prostor okoli Vukovarja⁵⁰.

Ko so bile opravljene prve analize delovanja JLA in drugih napadalnih enot v bojih za Vukovar, se je pogosto postavljalo vprašanje, zakaj so napadalci sebi dopustili precejšnje izgube in zakaj mesto niso obšli. Eden od največkrat ponujenih odgovorov se glasi, da so hoteli zavzeti večje mesto in ga postaviti za prestolnico svoje SAO Krajine. Težava pa je bila v tem, ker so se tu spotaknili že takoj na začetku in doživeli velik moralni udarec. Zato je osvajanje Vukovarja postalo stvar časti, opravičilo za velike izgube ter argument za dodatno mobilizacijo in razlog za nadaljevanje vojne (Dedaković in drugi 2000, 127-131).

3.6 Zategovanje zanke okoli Vukovarja

Potem, ko se je izkazalo, da bodo sile JLA morale vložiti večji napor za napredovanje v zahodno Hrvaško, so 30. septembra začele z operacijo Vukovar, ki je pomenila nov poizkus, da se zavzame mesto. Osnovna zamisel je bila, da se mesto blokira, zatem pa se z energičnimi napadi (jurišem) zavlada na pomembnih območjih južno in severno od reke Vuke, na katerih se nato izvede čiščenje in prevzame popoln nadzor (Marijan 2002, 380-381).

Med ta območja pa so se nedvomno uvrščala naselja Petrovci, Marinci in Cerić, katerih osvajanje je pomenilo dušitev Vukovarja.

Vas Petrovci je bila slabo oborožena, z maloštevilnimi branilci, ki so se umaknili v Cerić oziroma Bogdanovce, tako da je vojska brez težav z tanki zasedla pragove domov, kjer je bilo prebivalstvo prepuščeno takšni ali drugačni usodi.

Z padcem Petrovcev je bila pot proti Marincem odprta, kar so izkoristile mehanizirane sile, ki so prihajale iz vseh strani. Branilci so se umaknili do Nuštra, ko so tanki odprli

⁵⁰ Glej prilogi A, B in C.

ogenj. Istega dne so se vrnili, a so se morali po nekaj urah bojevanja ponovno umakniti. Naslednji dan so zopet poskušali, vendar je bila vas pod močnim ognjem, kolona tankov pa se je raztegovala v nedogled. Vukovar je bil od 1. oktobra naprej popolnoma obkrožen⁵¹.

Naslednji kraj, ki je prišel na vrsto je bil Cerić. Ta majhna vas je z svojim položajem predstavljala izbočeno točko obrambe Vinkovcev. Po padcu Petrovcev in Marincev se je znašla v nezavidljivi situaciji, saj ji je pretila nevarnost praktično iz vseh smeri. Prvi dan desetega meseca je bila vas zasuta z artilerijskimi izstrelki, tanki pa so krenili v napad iz južne ter jugovzhodne smeri. Ustavili so se šele, ko so branilci Cerića uničili tri »oklepnike«, a so že naslednji dan ponovno poskušali z še močnejšo artilerijsko podporo. V vsesplošnem naskoku je branilcem uspelo uničiti nekaj oklepnih vozil, a so se nato morali umakniti v Nuštar in Vinkovce.

Tiste dni je kazalo, da napredujoča silo JLA ni mogoče ustaviti in da bo ta nadaljevala z osvajanjem hrvaških mest in vasi, vendar je to misel ovrгла vas oziroma manjše mesto Nuštar, ki se nahaja na cesti Vinkovci – Vukovar. Obramba Nuštra je bila dejansko prva prava zmaga hrvaških sil, ki so tamkajšnje položaje držale do leta 1995 oziroma do konca vojne (Dedaković in drugi 2000, 115-120).

Vojaška sila razpadajoče jugoslovanske države je na Republiko Hrvaško postopoma uvedla 45 % svojih zmogljivosti, čeprav je imela nemalo težav z mobilizacijo žive sile. Na Vukovar in vzhodno Slavonijo je ta sila usmerila 38 % svojega celotnega potenciala, medtem ko je za ostalo Hrvaško uporabila »samo« 7 % svoje moči. To potrjujejo tudi zahteve Kadrijevića in drugih jugoslovanskih generalov, ki so vedno znova zahtevali povečanje sil, ko so na bojišču doživeli neuspeh⁵². Ko je vojska ves čas boj redno

⁵¹ Na ta dan je imela JLA na območju Županje, Vinkovcev in Vukovarja razporejenih 50.000 vojakov. Na drugi strani je vukovarska obramba razpolagala z 2.200 ljudmi pod orožjem, dvema tankoma, okoli tridesetimi minometi, nekaj topovi (ZIS 76 mm, T-12, en breztrajni 82 mm), štirimi havbicami 155 mm, nekaj kosi orožja za protizračno obrambo, dvesto petdesetimi »zolja« in ducat »osami« in pehotno oborožitvijo (Sučić v Vurušić 2006).

⁵² Kadrijević, po dnevniku Jovića dne 24.9.1991, govori o porazu vojske, o dezertertstvu, o pomanjkanju motivacije, o nevarnosti izdaje, o še zmeraj velikem številu Hrvatov v vojski, o velikem nezaupanju Srbov celo do lojalnih nesrbskih oficirjev, o drami ljudi in družin. Pravi, da bi moral v tem trenutku, če se hoče izogniti najhujšemu, zamenjati dva tisoč oficirjev, kar je zelo težko...Vojska bo izgubila vojno proti Hrvaški, če se ne zagotovita motivacija in uspeh mobilizacije (Kadrijević v Jović 1996, 377).

Jović se 5.10.1991, potem ko Kadrijević za zmago znova zahteva splošno mobilizacijo, začudeno sprašuje kaj se dogaja, saj so pred nekaj dnevi govorili, da je za končni uspeh dovolj še šest brigad (30.000 ljudi), zdaj pa zahtevajo splošno mobilizacijo. Srbija in Črna gora imata 1.500.000 vojaških obveznikov! Sam sebi postavi vprašanje o smiselnosti mobilizacije vseh. Hrvaška ima 20.000 vojakov, zato mu ni jasno kaj jim bo takšna vojska (Jović 1996, 382).

dovažala nove sile ter menjavala ranjene in onesposobljene vojake, pa branilci na drugi strani niso imeli možnosti za odmor in zamenjavo moštva. V takih razmerah se je začelo z aktivnostmi, ki naj bi pripeljale do poizkusa deblokade Vukovarja. Namen je bil, da se odbijejo napadi svežih jugoslovanskih sil, s čimer bi se razbremenila obramba⁵³.

3.7 »Ceterum censeo Vukovar esse delendam⁵⁴«

Postavlja se vprašanje zakaj⁵⁵ so se v Vukovarju razvili tako hudi spopadi, zakaj je JLA tako zelo hotela osvojiti ravno Vukovar, porabiti toliko časa, ljudi in sredstev, da bi se zlomila tamkajšnja obramba in bi se zasedlo mestece, ki je bilo takrat že tako uničeno, da ni moglo več predstavljati upravičen plen, v bližini pa sta stala pomembnejša cilja Vinkovci in Osijek? Že zgoraj sem omenil, da so si nekateri, tudi predsednik vlade SAO Krajine Goran Hadžić, Vukovar zamislili kot prestolnico srbske paradržave, vendar tako razrušenega kot je bil, da se po njegovih ulicah ni moglo niti normalno hoditi, bi ga težko postavili za prestolnico česarkoli.

Z abstraktnega vidika je Vukovar predstavljal simbol sožitja med svojimi prebivalci. Z svojo bogato zgodovino gospodarskega razvoja in rečne trgovine je že od nekdaj privabljal ljudi raznolikih narodnosti, religij, običajev in porekla. Njegov položaj na meji dveh državnih entitet je hkrati ločeval in združeval, v »Donavi se je odsevalo« bistvo jugoslovanske države, med prebivalci pa so živele parole o bratstvu in enotnosti iz zmage v drugi svetovni vojni. V Vukovarju se je, npr. v Delavskem domu (bivši hotel Grand) leta 1920 odvijal II. kongres Komunistične partije Jugoslavije, na katerem je tudi dobila svoje ime. Torej, to je bilo mesto polno simbolne vrednosti, ki pa se je znašlo na prelomnici, saj sta pretežno srbsko vrhovno vodstvo Jugoslavije in vrh oboroženih sil te države razumela secesionistični nacionalizem kot glavnega razbijača federacije, in od te dogme nista odstopala. Zato je JLA, ki je bila »kovačnica bratstva in enotnosti« in politično simbolni dejavnik celotne države ter je obenem predstavljala tudi edino, za vojne akcije realno sposobno silo pri roki, dobila nalogo, da zaustavi novo

⁵³ Hrvaško poveljstvo je 13. oktobra organiziralo akcijo za deblokado, a so jo po posredovanju mednarodne skupine zdravnikov morali prekiniti, saj so ti hoteli z humanitarnim konvojem v mesto. To pa jim je uspelo šele 19. oktobra, ko iz mesta evakuirajo 112 težkih ranjencev (Sučić v Vurušić, 2006).

⁵⁴ Rimski senator Katon Starejši je svoj govor v senatu sklepal z besedami Ceterum censeo Carthaginem esse delendam: sicer pa mislim, da je treba Kartagino razdejati. To je ta »ugledni« rimski senator govoril med tretjo punsko vojno (149-146 pred našim štetjem) (Markič 1993, 1300).

⁵⁵ Nekateri za obleganje Vukovarja pravijo, da je bilo to iracionalno dejanje. Puhovski pravi, da je v času, ko bi se po avtocesti lahko pripeljala direktno na Trg bratstva in enotnosti, zdajšnji Jelačićev trg v Zagrebu, JLA rajši »sedela« in oblegala Vukovar, ki je bil strateško gledano cul-de-sac, slepa ulica. Zato, ker je bil Vukovar njihov, srbski, in zato, ker je sprejela »eksorcizem« kot način kaznovanja Hrvatov (Puhovski v Nežmah 2002).

nastalo gibanje, ki je vzknilo tudi v Vukovarju. Mesto Vukovar je bilo podobno kot Dubrovnik eno izmed prvih v vrsti, ki je občutilo spopade. Tudi zato, ker so bile v strateškem pogledu jesenske operacije jugoslovanske vojske postavljene na skrajne vzhodne točke hrvaškega ozemlja (TV Beograd 1991a; Žunec 1998, 3. pogl.; *ibid.*, 248).

Vukovar je bil napaden iz skoraj vseh možnih orožij z kopnega, z Donave in zraka, uporabljene so bile tudi kasetne bombe, v manjših količinah pa bojni strupi ter fosforne bombe (po poročanju TV Beograd pa so na drugi strani branilci uporabljali prepovedane dum-dum naboje). Napadi so si sledili iz Borovega (sela), Trpinja, Bršadina, Negoslavcev, Lipovače, Sotina, Dalja, vojašnice v mestu, mestnega naselja Petrova gora in Vojvodine v Srbiji, od Šida pa so se na hrvaško ozemlje gibale neprekinjene kolone vozil JLA. Takratni zvezni sekretar za narodno obrambo SFRJ in general JLA Veljko Kadijević je predpostavljalo, da sta glavni nalogi oklepno-mehaniziranih sil v vzhodni Slavoniji osvoboditi srbske kraje v tem delu ter, da te enote postanejo glavne manevrske sile vrhovne komande za prodor na zahod (HMDCDR 2007).

Moje mnenje je, da je zaradi trdoživosti in neuklonljivosti obrambe, ker so se napadi zavlekli in spopadi zaostri, bilo potrebno mesto, ki si je drznilo tako grobo upreti, razdejati. Vedno bolj ga je bilo treba razdejati tudi zaradi tega, ker je Vukovar skozi mesece obleganja postajal herojsko mesto oziroma mit v očeh hrvaške javnosti, saj se je uspešno branilo in je z svojo na slavonskih ravninah organizirano obrambo iz dremeža prebudilo vojaškega velikana, ki tega še zdaleč ni pričakoval. Zaradi tako ostrega in uspešnega ter nepričakovanega odpora vukovarskih branilcev proti znatno močnejšemu »tekmeču« in zaradi uničenja, kakršnega v Evropi niso zabeležili od konca druge svetovne vojne, je Vukovar v avgustu, septembru, oktobru in novembru 1991, v okviru (domovinske) vojne postal simbol hrvaškega odpora srbski agresiji. Ob znameniti predzgodovinski vučedolski golobici, hiši nobelovca Lavoslava Ružičke, staremu vodnemu stolpu, Bečarskemu križu, cerkvi sv. Filipa in Jakoba, dvorcu Eltz in drugih znamenitostih, sta se ob bok omenjenih, kot simbola Vukovarja v tem obdobju za vedno postavila z granatami uničen in prerešetan veliki vodni stolp z hrvaško zastavo in razrušena bolnica (TV Beograd 1991b; HOS).

Morda je Vukovar imel neko simbolno vrednost oziroma neke značilnosti, zaradi katerih so se v njem zbrali mnogi, da bi odločili usodo svoje nove države in še vedno

istih domov. Ena najbolj prepoznavnih značilnosti, poleg baročne arhitekture na donavski obali, je bila zagotovo več-etnična naseljenost, ki ni poudarjala drugačnega porekla, kjer so obstajali mešani zakoni med ljudmi in kjer je kot v Sarajevu vladalo sožitje in prijateljstvo med vsemi narodi. Kako so se torej ti ljudje v tako kratkem času oddaljili in se znašli na nasprotnih okopih?

Vrednost Vukovarja je bila večja kot so sprva mislili tisti, ki so na »dvorih« v Beogradu in Zagrebu odločali o usodi ljudi. Iz prestolnice razpadajoče Jugoslavije so menili, da Vukovar ne bo terjal večjih naporov, saj je tam močna podpora krajinskih Srbov, iz Banskih dvorov pa se sprva niti niso preveč ozirali na mesto, saj v stališčih vrhovnega vodstva ni imelo posebnega pomena.

Večkrat omenjeno dejstvo, da so Vukovar branili Hrvati iz cele Hrvaške in ljudje drugih nacionalnosti, celo prostovoljci iz tujine, torej ne samo domačini, ni zapostavljeno, vendar pa tudi ni posebej poudarjeno. Podobno niso posebej izpostavljena dejanja tistih, ki so sodelovali v napadalnih formacijah. Namreč, pri Vukovarju se je borilo precej prostovoljcev, mobilizirancev ter nabornikov oziroma rednih vojakov JLA iz vseh koncev Srbije, Črne gore, Bosne in Hercegovine in Makedonije. Številčne so bile predvsem paravojaške (četniške) enote Belih orlov, Arkanovih Tigrov, Šešljevcov, Dušana Silnega, Martićevcev... Poleg njih so sodelovali tudi pripadniki enot za specialne operacije (JSO-Jedinice za specialne operacije, poznane tudi kot Kninče kapetana Dragana Vasiljkovića, kasneje imenovane Rdeče baretke) v okviru ministrstva za notranje zadeve Socialistične republike Srbije. Najbolj znane vojaške specialne sile, ki so se borile v Vukovarju pa so bile iz Niša.

Po nekaterih ocenah (Hajnšek 2006, 78) je 2,42 % (1.081) prebivalcev mesta vstopilo v obrambne vrste oziroma v 204. brigado, 1,12 % (500) pa jih je prešlo med napadalce oziroma v JLA in paravojaške enote. Šebetovski (2002, 11) v svojem mnenju navaja podobno oceno: da se je 1.100 prebivalcev Vukovarja in okoliških naselij prostovoljno pridružilo obrambi mesta.

Prebivalci mesta, ki so se pridružili obrambnim enotam so predstavljali približno polovico vseh bojnih enot (od 2.200 ljudi pod orožjem so domačini večinoma delovali v 204. brigadi, ki ima naslednjo »bojno« sestavo: prvi štirje bataljoni so bili organizirani

po mestnih okrajih⁵⁶, 5. bataljon je bil sestavljen iz 109. brigade, obstajal naj bi še 6. bataljon, protiletalski divizion, protitankovska četa, mešani artilerijski divizion ter inženirski vod z pionirskimi oddelki; del 1. brigade ZNG in 4. bataljon 3. brigade ZNG sta bila razpršena med omenjene formacije, HOS pa je bil razporejen v 1. in 4. bataljon, tako da so bile edine sile izven organizma vukovarske brigade policijske enote-MUP). Sodelovanje prebivalcev mesta pa je bilo številčnejše, če k omenjenim obrambnim enotam prištejemo še ostale službe, ki so delovale v funkciji obrambe oziroma 204. brigade: logistika (poveljstvo obrambe z centrom zvez, krizni štab občine, zaklonišča, proizvodnja orožja, javne kuhinje, pekarnice, komunalna, električna in ptt služba, »vukovarska INA«, vodovod, gasilci, oskrba), zdravniki in medicinsko osebje bolnice ter radio Vukovar. V teh je namreč svoje delo opravljalo okoli 750 ljudi, večinoma domačinov, ki jim ni bilo vseeno⁵⁷.

Število tistih prebivalcev mesta, ki so se pridružili napadalnim enotam pa je po ocenah precej manjše, saj je veliko ljudi pobegnilo iz mesta (med njimi tudi taki, ki so se tako izognili mobilizaciji v hrvaške enote), tisti, ki pa so kljub vsemu ostali, pa niso hoteli »streljati v svoje« in so se izmikali kakršnemukoli vpoklicu. Tudi med slednjimi so bili poleg Srbov Hrvatje. Kljub temu, da je število tistih vukovarcev (večinoma srbske nacionalnosti), ki so odkrito pristopili k napadalcem bilo relativno majhno, pa oblegovalcu lojalnih prebivalcev ni drastično primanjkovalo, če upoštevamo »skrite sodelavce« v mestu, ki so poleg Petrove gore delovali po celem mestu v obliki obveščevalne in ostrostrelne dejavnosti (TV Beograd 1991a; Dedaković in drugi 2000, 113, 407-408).

Z soočenjem teh dejstev in ugotovitvijo, da se je v veliki meri boj odvijal tudi samo med prišleki, pa ta spoznanja kažejo na posebnost Vukovarja. Pri napadalcih so bile poleg slabo učinkovite TO Krajine, torej lokalnih Srbov iz okolice in mesta, prisotne tudi enote z prostovoljci in rezervisti iz večjih krajev v Srbiji (Valjevo, Požarevac, Čačak,

⁵⁶ Glej prilogo E.

⁵⁷ Vukovar je imel leta 1991 44.639 prebivalcev. Istega leta jih je bilo 22.000 pregnanih, v mestu pa je med obleganjem ostalo od 14.000 do 15.000 civilistov (najvišje ocene govorijo do 20.000). Hrvaške sile so bile sestavljene iz pripadnikov policije (okoli 300, od katerih jih je 90 % prišlo iz drugih krajev, največ 185 iz Varaždina; delovalo pa je tudi 85 pripadnikov vojaške policije-večinoma domači prebivalci), dela 1. brigade ZNG ter 4. bataljona 3. brigade ZNG (skupaj okoli 400 ljudi, ki so bili iz drugih krajev), 204. vukovarske brigade, v kateri je po moji oceni bilo od 1.000 do 1.100 prebivalcev mesta, če upoštevamo, da jih v enotah ZNG in HOS (58 pripadnikov, od katerih jih je 14 šlo v Bogdanovce, vsi pa so v Vukovar prišli iz drugih koncev Hrvaške) praktično ni bilo. Po nekaterih podatkih, ki vključujejo vso logistično podporo in osebje bolnice ter druge formacije, je 204. brigada v času obleganja štela 4.004 pripadnikov (Žunec 1998, 3. pogl.; Dedaković in drugi 2000, 175, 212, 298-299; HOS). Glej prilogo E.

Kraljevo, Kragujevac, Kruševac, Novi Sad, Niš, Beograd...), od koder so krenili na Vukovar. Televizija Beograd (1991c) je septembra poročala, da je po začetnih uspehih v krajih zahodnega Srema (po zavzetju Tovarnika), ljudstvu, enotam TO zahodnega Srema in prostovoljcem na pomoč priskočila JLA, brez katere bi oboroženo ljudstvo težko kljubovalo hrvaškim napadalcem, saj so ti uporabljali narkotike (heroin, morfij in LSD, ki so jih kombinirali z alkoholom) in bili na bojišču zato zelo nepredvidljivi in uporni.

Kako pomembne pa so bile enote izven SAO Krajine pa je na sestanku 28. septembra govoril tudi general Adžić (Adžić v Jović 1996, 380-381), ko je obvestil jugoslovanski politični vrh o razpuščenosti krajinske vojske, saj naj bi jih veliko bilo pri »kotlu« JLA, ne pa tudi na bojišču. Poroča tudi o osipu srbskih enot rezervistov (elitna enota gardne divizije je ostala brez vojakov, ko so rekruti po odsluženem vojaškem roku odšli, 2. mehanizirana brigada – Valjevci, se je razbežala) ter obenem pravi, da bi bilo za Slavonijo potrebno veliko vojakov, ker nimajo pehote. Sprašuje se tudi, kje so Srbi Slavonci, ali mislijo, da jim bodo drugi branili deželo.

Enako pomembni pa so bili za Vukovarce in Borovčane prostovoljci, ki so prišli branit Vukovar iz vseh koncev Hrvaške, BIH in diaspore. Dedaković (ibid., 253) omenja 71 krajev od koder je prišla pomoč v Vukovar. Med temi so kraji iz vseh delov Hrvaške, BIH (Sarajevo, Odžak, Orašje, Tuzla, Bosanski Brod, Zenica...) ter iz držav hrvaškega izseljenstva (Avstrija, Nemčija, Francija, Velika Britanija, ZDA, Avstralija...). Nikica Burić (Burić v HOS), bivši pripadnik HOS, se spominja: »Jaz sem v Vukovarju branil svoj Samobor, ker mi je bilo jasno, da se moje mesto ne bo obranilo nikjer drugje kot v Vukovarju, kjer je bilo takrat največje bojišče.« Podobno priča tudi Mirko Brekalo (Brekalo v HOS), branilec Borovega naselja: »Borci so prihajali od povsod, poleg nas Hrvatov in Srbov so bili v naših vrstah tudi Madžari, Ukrajinci, Rusi in Albanci, vsi so vztrajali na svojih položajih, dokler smo imeli protioklepno orožje.« Obramba je bila dejansko sestavljena iz zelo raznolikih posameznikov in skupin, ki so prihajali v Vukovar branit svoje vasi in mesta. Število teh prostovoljcev je bilo dokaj visoko, a vseeno ne dovolj.

Glede na to, da so bili prostovoljci iz številnih krajev in da so bili vključeni praktično v vse obrambne točke, kjer so ponekod imeli poveljniške položaje, bi se sam kar strinjal z mnenjem Matića (2008, 182), ko se je ta branilec Hercegovačke ulice v zadnjih urah

pred dokončno zasedbo mesta, z svojimi soborci odpravil v kletne prostore zgradbe Nove čevljarne počakat krvnike oziroma osvoboditelje. Ob vstopu je zagledal toliko ljudi kot da bi bil v pravljici: »Le kje so bili vsi ti, ko so potekali boji? Če bi bili vključeni v obrambo, ne bi bili rabili nikakršne pomoči od drugih, tudi orožja ne. Mesto bi obranili samo z palicami in vilami!« Njegova izjava na ciničen način povzame realnost tistega časa, ko je na obeh straneh, predvsem pa na obrambni, primanjkovalo ljudi za boj.

V tistem času je veljalo, da je bil Vukovar prostor, kjer so si nasproti stali prebivalci mesta, ki so na eni strani za osvojitve slednjega z seboj v spopade vodili »oklepno konjenico⁵⁸«, na drugi pa za obrambo svojih pragov »legionarje«.

⁵⁸ V drugi polovici septembra je bilo na širšem območju mesta koncentriranih 11 brigad jugoslovanske vojske, od katerih je bilo 7 mehaniziranih in 2 oklepni (Marijan 2002, 371). Dedaković (ibid., 129) pa navaja, da je 1. oktobra, ko se je odvijal napad na Marince JLA imela na področju med Vinkovci in Vukovarjem eno oklepno brigado, tri mehanizirane, dve mešani artilerijski, eno padalsko ter dva mešana artilerijska polka.

JLA je imela 17 korpusov po skupni državi: pet jih je bilo nameščenih v Srbiji, en v Črni Gori, dva v Sloveniji, štiri na Hrvaškem, trije v Bosni in Hercegovini in dva v Makedoniji. Med operacijami v Sloveniji in na Hrvaškem je bila organizacija korpusov in brigad spremenjena, bojne brigade v Severnem in Severozahodnem vojskovališču so bile okrepljene z dodatnimi enotami iz Jugovzhodnega vojskovališča; bataljoni so bili pogosto nadgrajeni v regimente in ti v brigade, medtem ko so bile nekatere enote razpuščene, saj jih je večinsko slovensko in hrvaško osebje zapustilo. Kakšna pa je bila omenjena »oklepna konjenica« pa govori njihova sestava: oklepna brigada je vsebovala tri oklepne bataljone, od katerih je vsak imel 31 tankov M-84 ali T-55, ti pa so bili v skupinah po deset razdeljeni v tri tankovske čete; mehanizirana brigada pa je imela dva do tri mehanizirane bataljone, ki so bili oboroženi z sovjetskimi izvidniškimi oklepnimi transporterji BRDM-2 in z bojnimi vozili pehote M-980 ali BVP-M-80A in enega ali dva oklepna bataljona; motorizirana brigada je imela dva do tri motorizirane bataljone (vsak od njih je imel v sestavi tri pehotne čete) z oklepnimi transporterji M-60P in enega ali dva oklepna bataljona (Thomas in Mikulan 2006, 9-10).

Drugače pa je organizacija in formacija mehanizirane brigade iz leta 1984 (podobna organizacija je bila tudi za motorizirano ali oklepno brigado) poleg že omenjenih enot vsebovala še izvidniško, protioklepno, zaledno in inženirsko enoto, vojaško policijo, enoto za zveze, poveljniški štab ter artilerijsko podporo (Vraneš in drugi 1987, 228).

4 TAKO SO BRANILI VUKOVAR

»Tudi golob postane orel, ko hoče s silo iz zanke.«

(Muhammad Iqbal, 1877-1938)

Kako se je branilo Vukovar, kje so bile glavne smeri napada in tako tudi glavni položaji obrambe, kakšni so bili taktični postopki enih in drugih ter kako so se boji odvijali ob uporabi sodobne oborožitve in zvez so ključne predpostavke, ki jih je treba opredeliti. Omembe vredna je bila tudi vloga in vpliv medijev (predvsem radia Vukovar) na spopadajoči se strani, kateri sta že v času bojev nakazali kakšen bo značaj vojne oziroma motiv nadaljnjih spopadov na tem delu Evrope. Dogajanja v Vukovarju so imela večje učinke na položaj sprtih držav kot se je sprva zdelo, saj so se posledice obleganja kmalu pokazale na različnih področjih. Od začetka vukovarskih bojev je hrvaška vojska znatno okrepila svoje oborožene sile, ki niso bile več tako nedorasle kot prej in so se tako vedno bolj postavljale po robu počasi prodirajočim jugoslovanskim enotam⁵⁹. Konvencionalna sila, kateri so nasproti stali zametki Hrvaške vojske pri Vukovarju, kjer je na obeh straneh žrtve sejalo urbano bojevanje, je kot predstavnica Jugoslavije (vse bolj pa Srbije) v prvi vrsti občutila učinke delovanja obrambnih enot na svoje formacije in obratno. Spopad strani je zahteval velike materialne, moralne in politične vložke, ki jih nekateri niso mogli zagotoviti.

Manj številčni in slabše oboroženi vukovarski branilci so bili organizirani po mestnih okrajih (četrtih), njihova obramba pa je temeljila na odpornih točkah vzpostavljenih na dotiku z napadalnimi silami. Številčno šibkejši so vodili boje, v katerih so pogosto improvizirali in sproti prilagajali taktiko delovanja, da bi čim bolj zavarovali svoje položaje oziroma da bi prizadejali čim večje izgube napadajočim enotam, saj so jih slednje vse bolj stiskale v obroč. Odporne točke (hr. *punkтови*) na nični črti obrambe in napada, med njimi Dom tehnike, Slon, Kivi, Plavi 5, Trpinjska cesta, Slavonska, Hercegovska, Vinogradska in Banijska ulica, Buđak, Lužac, Mitnica, Sajmište ter najbolj izbočen del obrambe mesta, vas Bogdanovci, so predstavljali samo del bojišča,

⁵⁹ Ključni dejavnik hrvaškega odpora in dodatnega razvoja Hrvaške vojske je bilo trimesečno obleganje mesta Vukovar v vzhodni Slavoniji. Čeprav je mesto 18. novembra 1991 padlo, so hrvaški branilci prizadejali visoke izgube elitnim korpusom JLA. Dolgotrajno obleganje Vukovarja je nudilo Hrvaški vojski dragocen čas za krepitev in zaustavljanje srbskih sil in JLA (Tatalović 1997, 110). Ogromna koncentracija sil, ki se je zgrnila na maloštevilne branilce je ob tem izgubila preveč časa, medtem pa je Hrvaška organizirala svoje sile, izvršila mobilizacijo, tako da je na koncu leta 1991 imela 63 brigad. S temi silami, ki so bile vzpostavljene pod zaščito vukovarske obrambe se je država lahko obranila tudi na drugih področjih (Žunec 1998, 3. pogl.).

kjer so se lomili napadi in prebijala obramba, kjer so nastajala pokopališča tankov in domačih borcev.

Vsi ti predeli so bolj ali manj oblikovali ognjene linije na katerih se je odvijalo urbano bojevanje, ki ga je civilno prebivalstvo še dodatno zaznamovalo, saj je med drugim dajalo podporo vsem življenjskim funkcijam mesta.

4.1 Borovo naselje – severni del obrambe mesta

V Borovem naselju se združujejo industrijsko, predmestno stanovanjsko ter nebotičniško območje, v katerega iz smeri Borovega (sela), Trpinja in Bršadina peljejo glavne cestne povezave.

Obrambne črte so se na tem območju raztezale od Doma tehnike na Donavi, do letališča in prvih hiš v naselju. Od tam dalje, prečno do Nove Banijske ulice (danes ulica Dvanajstih redarstvenikov-policistov) in njenega najbolj izbočenega dela proti Borovem (selu) – gostilni Slon. Od teh položajev je črta vodila do Slavonske in Ličke ulice, naprej do Hercegovačke ulice in dalje proti vasi Trpinja, vse do skrajnih stražarskih mest pri gostilni Zürich na Trpinjski cesti in na lipovaški poti, ki so bili v isti višini. Tu je obrambna črta zavila vzporedno z Bobotskim kanalom in šla do đergajškega mostu na vinkovški cesti, vse do Buđaka⁶⁰, kjer se je zaključila⁶¹.

Borovo naselje, ki je kot novo predmestje Vukovarja na njegovem severnem delu zraslo skupaj z tovarno obutve Borovo, je predstavljalo tiste položaje, kjer so se odvijali najhujši protioklepni boji. V tem naselju je deloval 3. bataljon 204. brigade, po četah razdeljen (čeprav te številčno niso najbolj ustrezale običajni velikosti takih enot) v tri oziroma štiri mestne okraje oziroma četrti: Alojzij Stepinac (v tem okraju je bilo poveljstvo 3. bataljona; edini pa je imel dve četi), Brata Radić, Nikola Šubić Zrinski in Kralj Tomislav. Popolnjeni so bili, poleg prišlekov, z ljudmi iz svojega okraja⁶².

Kot v vseh mestnih predelih se je tudi v tem odvijalo pravo urbano bojevanje, v katerem so se branilci ravnali po pravilu »tolci pehoto, pusti tanke«, saj so vedeli, da tank v naseljenih območjih nima nikakršnih možnosti, če ga ne spremlja pehota. Slednje

⁶⁰ Položaj Buđak je obsegal območje med Vukovarjem in Borovim naseljem. Raztezal se je od naselja Lužac, ob Vuki in Đergajškem gozdu se je nadaljeval proti Trpinjski cesti in tovarni Borovo ter vse do železniške proge Vinkovci-Vukovar (Dedaković in drugi 2000, 254-255).

⁶¹ Glej prilogo G.

⁶² Glej prilogo E, G in H.

pravilo so morda najbolje udejanjili ravno v Borovem naselju, na Trpinjski cesti, ki vas Trpinja povezuje z tem delom mesta. Trpinjska cesta, poznana tudi kot pokopališče tankov, je bila kraj, kjer so majhne in okretne skupine (najbolj poznane med njimi so se imenovale Puščavske podgane, Rumene mravlje in Turbo vod) vodile protioklepne in protipehotne boje. Taktika, ki se je prilagajala njihovi oborožitvi in značilnostim tamkajšnjega urbanega okolja (ravna in široka Trpinjska cesta, od katere se teren k hišam na obe strani položno spušča, vodi globoko v notranjost naselja, ob njej pa se pravokotno in vzporedno razmnožujejo ulice, ki omogočajo hitre in skrajšane umike) je bila vedno enaka: skupine branilcev, v kritju razporejene vzdolž Trpinjske ceste so z protioklepnim orožjem začele boj potem ko so »oklepnike« spustile globoko na svoj teren. Enako so postopali ob napadih pehote, ki je ponavadi spremljala tankovski napad. Tako so izmenično z ognjem in premikom v svojem zaledju ustvarjali učinkovit udar, saj mehanizacija med ulicami ni mogla razviti svoje moči (Dedaković in drugi 2000, 78, 113).

Trpinjska cesta je bila glavna smer napada novosadskega korpusa, ki je imel na širšem območju Borovega naselja dve oklepno-mehanizirani brigadi (takšna brigada je imela štiri oklepne bataljone, od katerih je vsak imel štirideset tankov in oklepnih transporterjev z številčno pehotno podporo). Dva oklepno-mehanizirana bataljona sta prodirala po Trpinjski cesti, medtem ko sta bila druga dva v rezervi oziroma so se med seboj menjavali. Z njenega levega krila, iz Borovega (sela), je vojska napadala z enim takšnim bataljonom, z njenega desnega, iz Bršadina, pa z drugim bataljonom. Te enote iz obeh strani so bile pomožne, ki so imele nalogo združiti se z glavnimi silami pri Krivi Bari (v bližini Buđaka), saj je bilo tako načrtovano v prvi fazi napada. Vendar pa jim to ni dobro uspevalo, kajti na glavni smeri napada so utrpeli prevelike izgube mehanizacije, ki je sproti niti niso mogli dovolj hitro odvléči, kar je vneslo še dodatno zmedo in zmanjšalo prostor manevriranja po že tako omejenem prostoru⁶³. Na slednjem so imeli branilci organizirano samo eno linijo obrambe, ponavadi po ulicah, kjer je vsaka imela svojega poveljnika. To je na terenu izgledalo tako, da kjerkoli so se odvijali ulični boji, tja so hodile interventne skupine (od dvajset do trideset borcev) in okrepile linijo. V takšnih bojih so bili ost obrambnega delovanja branilci, ki so rokovali z protioklepnim orožjem (»Osa«, »Zolja«, RB M75... poleg teh so od močnejšega orožja

⁶³ Branilci pričajo, da se je globoko na Trpinjski cesti, na petsto metrski ravnini, nakopičilo tudi do trideset uničenih tankov, ki jih zaradi dobro utrjenih obrambnih položajev niso mogli izvleči (Heroji Vukovara 2008c).

imeli še nekaj minometov ter top B1). Na Trpinjski cesti in v Borovem naselju so že od prvih napadov dalje (avgusta) stalno potekali boji in oborožene akcije, vmes pa so bila občasna zatišja in kratkotrajna premirja (Heroji Vukovara 2008c-d).

Stanje na ključnih točkah obrambe Borovega naselja – podobno je veljalo za celotno obrambo mesta – je bilo takšno, da je v vsakem trenutku te točke branilo relativno malo ljudi, od dvajset do petdeset, saj so bili pripadniki 3. bataljona razpršeni po celem naselju in so šele ob kritičnih situacijah zgostili svoje vrste ter tako številčno povečali prisotnost in učinkovitost delovanja. Takšna situacija je nastala 14. septembra, ko se je začel vsesplošni napad na celotno obrambo Vukovarja. Napad oziroma ofenziva, po pričevanju nekaterih so bili to najhujši dnevi v septembru, ki je trajala do večernih ur 19. septembra, je bila sprožena po nekaj dnevem zatišju in je presenetila »stražarje« na obrambnih položajih Borovega naselja. Večji napadi na Borovo naselje in na ostale dele obrambe so se nato zgodili še po padcu Marincev 1. oktobra ter 15.-16. oktobra, zaključni boji pa so se z nezmanjšano intenziteto (stalni pehotni in tankovski napadi na nekatere dele Borovega naselja) odvijali predvsem po padcu Bogdanovcev 10. novembra.

Poleg že omenjene Trpinjske ceste so pomembnejše položaje držali še na Domu tehnike, na katerega je delovalo rečno ladjevje JLA. Od Doma tehnike proti Borovem (selu) pa se ob železniški progi razteza t.i. ulica Koreja, kjer so potekali hudi pehotni boji. 3. četa 3. bataljona je v mestnem okraju N.Š. Zrinski oziroma na Novi Banijski, varovala desni bok branilcem Trpinjske ceste pred večinoma pehotnimi napadi, ki so zahtevali boje prsi ob prsi za vsako hišo. Tudi tu se je izvajala elastična obramba (pomoč drugih enot), posebnosti pa sta bili minometni ogenj, ki so ga varaždinski policisti usmerjali samo nekaj deset metrov od svojih soborcev na prvi bojni liniji ter komunikacija z poljskimi telefoni, katerim JLA ni mogla prisluškovati. Z roba te ulice so se obrambni položaji nadaljevali na koncu Kozaračke ulice, kjer so imeli prvi spopad že 24. junija. Med slednjo in Ličko ulico, kjer je bila na začetku največja koncentracija upornih Srbov, je obrambni položaj držala »Tronadstropnica« (hr. *Trokatnica*), z katere so delovali varaždinski policisti in pripadniki Tigrov (1. brigada ZNG). Izbočeni položaji Ličke ulice pa so imeli pomembno vlogo, saj so z teh ostalim obrambnim točkam sporočali o premikih napadalnih enot, ki so se v teh smereh velikokrat izgubljale na koruznih poljih. Vzrok temu je bila tudi dejavnost ljudi, ki so v štabu obrambe

rokovali z komunikacijami – zvezami⁶⁴. Desni bok Trpinjske ceste pa sta pokrivali še Slavonska in Hercegovska⁶⁵, dve ključni ulici, kjer so na kratkih razdaljah branilci in napadalci bili živčno vojno. V začetku velike ofenzive 14. septembra je skrajni vrh teh dveh ulic, ki meji na koruzna polja, branilo 52 ljudi v Slavonski in okoli 50 ljudi v Hercegovski ulici, tako da so prve trenutke, do prihoda okrepitev, ti branilci stali nasproti oklepno-mehaniziranemu bataljonu z 24 transporterji in 18 tanki, podprtimi z 500 do 1.000 vojaki (Heroji Vukovara 2008f-i).

Potrebno pa je omeniti tudi levi bok Trpinjske ceste, za varovanje katerega je bila v največji meri zadolžena Vinogradska ulica⁶⁶. Runtić (1995, 128-132) pravi, da je to ulica na vhodu v Vukovar oziroma Borovo naselje, od Bršadina vzdolž železniške proge Vinkovci – Borovo, nedaleč od silosa Đergaj, kjer vrtovi zunanje strani ulice gledajo na Bobotski kanal. V tem delu Borovega naselja so se glavni boji začeli sredi septembra. Hrvoje Tilić pojasnjuje: »Tanki so prihajali po cesti v cik-cak razporedu, zraven hiš pod cesto pa je šla pehota.« Vinogradsko ulico, dolžine enega kilometra je v začetku branila peščica domačinov, ki pa so jo le z težka nadzorovali, saj je bila z celotno dolžino izpostavljena bočnemu udaru, Bobotski kanal, ki jih je razdvajal od napadalcev pa je oddaljen slabih štirideset metrov. V Vinogradski so tako kot v drugih ulicah po mestu, v improviziranih zakloniščih prebivali civilisti, ki niso hoteli zapustiti svojih domov. 16. oktobra pa je bil v tej ulici ustreljen legendarni poveljnik 3. bataljona in Borovega naselja, Blago Zadro⁶⁷.

Borovo naselje pa je poleg pomembne vojaške funkcije imelo tudi dobro organiziran civilno-oskrbovalen oziroma vojaško-logistični sistem, ki je pripomogel k in bil v veliki meri podrejen uspešnemu delovanju obrambnega mehanizma. Namreč v podzemlju in praznih prostorih zgradb tovarne Borovo so organizirali malo mesto. Poleg zaklonišč za

⁶⁴ Obrambni položaji so poleg motorol, ki so jih posedovali poveljniki, imeli lokalno telefonsko zvezo, ki je zmogla delovati samo do štaba obrambe v mestu, slednji pa jih je po potrebi lahko povezal na daljše relacije. V štabu so torej imeli zmogljivejšo informacijsko-komunikacijsko tehnologijo, s katero so vezisti prisluškovati jugoslovanskim enotam. Vezisti so uspeli ujeti njihove frekvence oddajanja, dešifrirati njihove šifre in tako so lahko izvedeli kdaj prihaja posamezna enota, kdaj bo prišla v domet artilerije, kam se giblje, poleg tega pa so ugotovili, da so se številne njihove enote enostavno izgubljale na bojišču, ker so poveljniki uporabljali zastarele karte še iz šestdesetih let. Najbolj učinkoviti pa so bili vukovarski vezisti v psihološki vojni v kateri so posadke tankov usmerjali na napačne poti ter jih tako zmedli in zavedli, da se niso več dobro znašli (Dedaković in drugi 2000, 150-151).

⁶⁵ Glej prilogo G.

⁶⁶ Glej prilogo G.

⁶⁷ Preprost delavec tovarne Borovo, ki se je čez noč prelevil v enega najbolj organizacijsko sposobnih in navdahnjenih poveljnikov Vukovarja. Brez vojaškega znanja je uspešno vodil obrambo svojega Borovega naselja, kjer je veljal za velikega motivatorja. Še vedno je edini general iz Vukovarja - čin generalmajorja mu je bil dodeljen posthumno.

tisoče civilistov so uredili kuhinjo in pekarno, delavnico orožja⁶⁸, oskrbo z vodo in elektriko, pomožno bolnico, različne delavnice ipd. Takšna organizacija je delovala vse do zavzetja zaklonišč Čevljarna in Commerce (Kombinat / tovarna Borovo), kmalu potem pa se je zlomila tudi obramba Borovega naselja. Za slednjo je potrebo reči, da je vztrajala najdlje (poleg Buđaka), saj so se branilci predali dva dni kasneje kot njihovi soborci v južnem delu Vukovarja, ki so to storili 18. novembra (Dedaković in drugi 2000, 339-340).

4.2 »Sajmište, krvavo Sajmište«

Že od konca avgusta je JLA nadzirala cesto Vukovar – Petrovci, ki je na svojem koncu vodila na položaje pri Kuginem pokopališču. Vse je kazalo na napad iz te smeri, zato je Dedaković prerazporedil svoje sile tako, da so južni del bojišča sestavljale štiri linije protitankovske obrambe. Prvo so predstavljale minska polja, ki so bila postavljena na vseh vhodih, od Kuginega pokopališča poleg tovarne Vuteks, vzdolž Radničke ulice in vse do ceste za Negoslavce⁶⁹. Na prvi liniji so uredili obrambne jarke in prehode med njimi, ki so vodili vse do minskih polj. Ostale tri linije so bili položaji, ki so se nadaljevali proti središču starega dela mesta, kjer so branilci napadalce čakali z protioklepnim orožjem.

Nekdanji polkovnik JLA Dragomir Ivanović (Ivanović v Dedaković in drugi 2000, 91-92) v svojem strokovnem delu »Oklepne in mehanizirane enote v urbanem bojevanju – taktične izkušnje⁷⁰« pravi, da so se hrvaške sile organizirale v štiri sklope. Prvega je predstavljalo opazovanje, drugega ogenj, tretjega preprečevanje, četrtega pa ohranitev medsebojno povezanega sistema ognja.

Sajmište je (bil) naziv daljše ulice v južnem delu Vukovarja, ki se začne na križišču ulic Evropske unije (nekdanj ul. Kraševa) in Vatroslava Lisinskog (nekdanj ul. Ognjena Price), poleg Trga Matije Gubca. Vodi vse do izhoda iz mesta, v smeri proti Negoslavcem. Vzdolž te ulice so z obeh strani rasla naselja in kmalu je ta četrt, ki se počasi vzpenja nad središčem, dobila naziv Sajmište. Četrt (mestni okraj) Sajmište je stanovanjski del

⁶⁸ V delavnici orožja oziroma v orodjarni tovarne je okoli petdeset ljudi proizvajalo artilerijsko orožje. Ustvarjali so preproste 82 mm minomete brez namerilnih naprav ter mehanizme za izstreljevanje ročnih bomb na večje oddaljenosti, bolj poznane kot »pijani ustaš« oziroma »Krešimir«. Ta mehanizem v obliki kozarca se je namestil na puško, vanj pa je prišla ročna bomba. To se je potem izstrelilo z šolskim ali tromblonskim nabojem, s katerim je doletel okoli 200 metrov (ibid., 337).

⁶⁹ Glej prilogo I.

⁷⁰ Hr. »Oklopne i mehanizirane jedinice u borbenim djelovanjima u naseljenim mjestima – taktička iskustva«.

mesta, kjer ni visokih zgradb, v nekaterih delih pa najdemo tudi ruralna naselja z velikimi dvorišči in vrtovi. Ena od specifičnosti tega predela, ki je zelo vplivala na potek spopadov, je bila nacionalna struktura prebivalstva. Tu so poleg posamičnih izjem skupaj živeli Hrvati in Srbi. Veliko slednjih je v času obleganja ostalo v svojih hišah in zakloniščih, od koder so tako ali drugače sodelovali z napadalci.

Prostor, ki se je v obrambi Vukovarja imenoval Sajmište, je obsegal mnogo širše območje kot je samo Sajmište – praktično vse mestne okraje (četrt) do Mitnice na vzhodu. Organizacija poveljstva in obrambe v tem delu mesta, poznanem tudi kot področje starega Vukovarja, je temeljila na treh mestnih četrtih. V mestnih četrtih⁷¹ Prvi maj (v naselju Petrova gora, stari naziv mestne četrti je Švapsko brdo), Stjepan Supanc (Sajmište) in Stjepan Radić (Vukovar Stari) je deloval 1. bataljon 204. brigade. Mestna četrt S. Radić se je nahajala v središču Vukovarja, od vodnega stolpa, kjer meji na Mitnico, se je ob Donavi raztezala do korita reke Vuke, ob kateri se je nadaljevala do naselja imenovanega »Hollywood« vse do železniške proge. Meja od vodnega stolpa proti jugu je šla v smeri vojašnice, Negoslavcev in Petrovcev. Na ta del se je naslanjala mestna četrt S. Supanc. Naselje Petrova gora, ki jo je obsegala mestna četrt Prvi maj, je predstavljalo enega večjih problemov vukovarske obrambe, saj so bili tamkajšnji prebivalci z pomočjo JLA dobro oboroženi, vanj pa so se umaknili tudi ostali vukovarski Srbi, ki so skupaj z enotami iz vojašnice organizirali napade na mestno središče⁷².

Do poldneva 14. septembra se je vse zdelo običajno. Po mestu je padalo na stotine granat, vrstile so se eksplozije, bil je »navaden« dan. Popoldne ob drugi uri pa se je začel obči napad, ki so ga vsi preživeli opisali kot trenutek, ko sta se odprla nebo in zemlja⁷³. Že omenjena ofenziva je še posebej zaznamovala Sajmište, saj so napadalci uspeli priti čez minska polja in povezati Petrovo goro z enotami v vojašnici.

Tudi na tem delu bojišča se je uporabljalo t.i. Zadrino pravilo: pusti tanke, tolci po pehoti. Tanki, ki so se zrinili v ulice, niso imeli velikih možnosti, ker so jih iz sosednjih vrtov in ulic presenetili lovci na tanke. Pehotno spremstvo pa se je zavleklo v hiše, za katere se je odvijal mukotrpen boj oziroma nepredvidljivo prečesavanje terena in

⁷¹ Glej prilogo E, H in I.

⁷² Glej prilogo I.

⁷³ Glej prilogo J.

pregledovanje prostorov vsake hiše. V vseh treh mesecih obleganja so bili dnevi brez bojevanja redki.

Proti navalu pehotnih napadov so branilci uporabljali edinstveno taktiko: ker so prihajali v velikem številu – vedno na enak način, po artilerijski pripravi so v kolektivnem jurišu krenili z oklepno podporo, včasih pa tudi brez nje – jih je »obramba puščala«, dokler ji je odgovarjalo. Nato pa so jim izza hrbta odprli ogenj, jih potisnili naprej, kjer so jih zopet pričakale krogle⁷⁴ in tako zgneteni skupaj so postali žrtev minometnih granat. K takemu obnašanju jugoslovanske vojske na urbanem bojišču pa je pripomogla tudi njihova propaganda, ko je del Sajmišta proglasila za osvobojenega, tako da so njihovi vojaki dobesedno korakali branilcem pred puške⁷⁵ (Runtić 1995, 29; Dedaković in drugi 2000, 92-96, 276).

V obdobju med minometnimi napadi so potekali pehotni boji in borbe (hujši boji so se odvijali podnevi 10. oktobra, medtem ko se je pod okriljem noči pripadnikom nižjih posebnih enot in pripadnikom strankarskih milic, skoraj uspelo prebiti do glavnega štaba obrambe v mestu). Srbski prostovoljci in rezervisti so bili pogosto oblečeni v civilna oblačila, večina branilcev pa ni imela uniforme, tako da je bila zmeda pri prepoznavanju svojih neizogibna. Dva bivša pripadnika HOS-a, Igor Široki in Damir Markuš (Široki in Markuš v HMDCDR 2007), ki sta se borila na Sajmištu, pojasnujeta: »Okoli hiš smo postavljali straže, saj nismo vedeli od kod prihajajo, vse je bilo prepleteno, streljali smo eni po drugih... Večina nas ni nosila čelad, da smo se lažje prepoznali in bili hitrejši v bojih.« Za pripadnike HOS je potrebno reči, da so bili razporejeni na težji del bojišča na Sajmištu, saj so bili po besedah poveljnika, ki jih je tja razporedil, pomembni za dvig morale. Ostali branilci so jih sprejeli z spoštovanjem, saj je bil HOS organizirana in povsod prisotna prostovoljna formacija⁷⁶.

⁷⁴ Nino Potlimbrzović se spominja, da je imel srečo, ko je dobil močnejšo oborožitev (protiletalski mitraljez – PAM), saj je pehota prihajala v valovih, ki se jih je dalo razbijati samo z baražnim ognjem (Dedaković in drugi 2000, 276).

⁷⁵ Eden izmed branilcev, Dino Oljača, ki je preživel prvi napad na Kugino pokopališče, je novinarjem radia Vukovar opisal čudno vedenje oziroma gibanje napadajoče pehote. Povedal je, da jih je prihajalo na stotine, ki so jih kosili kakor travo. Napadajoči se za to enostavno niso zmenili. Jurišali so kot Indijanci... Pri nekaterih mrtvih so kasneje našli pomirjevalne tablete, ki v kombinaciji z alkoholom privedejo do enakega učinka kot pri zaužitju narkotikov (Dedaković in drugi 2000, 96, 466-467)

⁷⁶ Damir Markuš, ki se je z soborci prišel borit v Vukovar, o HOS-u pravi, da je bil del čete HOS na usposabljanju v Sloveniji, kjer so se urili v diverzantskem bojevanju in delu z eksplozivni, kar je bila vsekakor dragocena izkušnja. Razlaga, da so nosili različne maskirne uniforme z oznako HOS na rokavu. Nekateri so nosili črne uniforme, niso pa jedli otrok in niso leteli, kot se je govorilo v nasprotnem taboru. Res pa je bilo, da kjerkoli na fronti so bili, mnogi nasprotni vojaki so se jih zapomnili (HOS).

Za dvig morale pri branilcih in zbijanje pri napadalcih pa je redno skrbel tudi radio Vukovar, natančneje njegov novinar Siniša Glavašević, ki je po radijskih valovih poročal o dogajanjih na celotnem vukovarskem bojišču ter prebiral vojaška poročila⁷⁷. Bili pa so tudi primeri, ko je radio Vukovar služil kot vir informacij o dogajanjih na posameznih delih ognjene linije, za katera ostali branilci na drugih položajih niso vedeli. Novica o izgubi določenega dela obrambne linije je ponavadi zbrala branilce z vseh bližjih in daljnih položajev. Tak primer se je zgodil 2. oktobra (podobno je bilo 18. oktobra, ko so se začele težke pehotne borbe), ko je v eni izmed ulic na Sajmištu napadajoča pehota uspela prodreti globoko v obrambne položaje. Takrat se je hitro zbrala skupina branilcev med katerimi so bili pripadniki t.i. Gozdarjev, Os, prostovoljci iz Zagreba in drugi⁷⁸. Sledila je ena najtežjih oblik bojevanja, ki se je ves čas vodila na Sajmištu – »čiščenje«. Kadar so se sile redne vojske ali paravojaške enote zadržale v posameznem delu mesta ali ulice, jih je bilo treba od tam pregnati z bližinskimi boji in borbami, iz oči v oči, za vsako ulico in hišo. Taki spopadi so bili trajna značilnost bojevanja na Sajmištu (Dedaković in drugi 2000, 278, 281).

Podobno kot v Borovem naselju pa so tudi na Sajmištu imeli dobro organizirano logistiko, ki je delovala vse do zadnjih dni. Kuhinje in pekarnice, vulkanizerji in mehaniki, agregatno napajanje, skladišče, zasilna bolnica, zaklonišča ipd., vse to je dajalo utrip temu delu mesta.

Vsak večer se je dogovarjalo kako naprej in tako je bilo tudi v soboto 16. novembra. Zadnji poveljnik 1. bataljona, Josip Tomašić – Osa (od 2. oktobra do 18. novembra se je na poveljniškem mestu Sajmišta oziroma 1. bataljona zamenjalo šest poveljnikov, pet jih je padlo v bojih, en je dolžnost opravljal začasno) je odločil, da se bo naslednji dan branil center mesta in mostovi na reki Vuki. Cel dan so držali položaje, medtem ko je glavni štab obrambe že zapustil Vukovar.

⁷⁷ Branilci Borovega naselja so najraje poslušali novice, ko so bila brana poročila Siniše Glavaševića. Zdelo se jim je, da je on v popolnosti izražal ravno to, kar so oni občutili. Vendar so kmalu spoznali, da je vukovarski radio deloval tudi kot orožje oziroma kot propagandno glasilo, ko so ugotovili, da je včasih poročal o izmišljenih napadih in žrtvah. Tako od takrat niso več verjeli vsemu, kar je bilo povedano na radiu. Poročila so tolmačili kot del propagandne vojne in novic za širšo javnost ter potrebo po zadrževanju hrvaške in svetovne pozornosti na vukovarskem problemu. Takrat je postalo jasno, da so bili najtežji deli vukovarskega bojišča Borovo naselje, Bogdanovci in Sajmište (Matić 2008, 95).

⁷⁸ Branilci so si po položajih in značilnostih svojih enot naredili različne nadimke po katerih so se med seboj klicali. Glavne položaje na Sajmištu so si med seboj razdelili t.i. Bojlerji, Plavi, Črni, Rumeni in Ose (Dedaković in drugi 2000, 277).

Popoldne so se nekateri med njimi odločili, da gredo v preboj, ostali, še posebej ranjenci, pa so se zatekli v bolnico, saj so bili vsi prepričani, da bodo tam varni. Na položajih Sajmišta so branilci ostali do približno 15. novembra, nato pa so se začeli umikati proti središču Vukovarja (Runtić 1995, 33-36; Dedaković in drugi 2000, 282).

4.3 Bogdanovci – mali Vukovar

Dedaković in kolegi (2000, 201) v uvodu zgodbe o vasi Bogdanovci pravijo, da ji pripada posebno mesto v zgodovini obrambe države. Namreč tamkajšnja obrambna dejanja so maloštevilnim branilcem Bogdanovcev prinesla ugled, s katerim se lahko meri samo ugled branilcev Vukovarja in Borovega naselja.

Vse do padca Marincev 1. oktobra, so bili Bogdanovci pomembni v prometno-strateškem smislu. Od tega dne dalje pa so prevzeli mnogo težjo ter pomembnejšo vlogo.

V zadnjih septembrskih dneh, ko je JLA že obvladovala z ozemljem od Tovarnika do Petrovcev, je bilo jasno, da bodo Bogdanovci postali eden od glavnih ciljev osvajalcev. Vas, ki je imela 1.113 prebivalcev (82 % Hrvatov, 1,8 % Srbov), so poleg domačinov branili pripadniki 1. čete 2. bataljona 3. brigade ZNG, ki so 25. septembra, po padcu vinkovške vojašnice prišli na nove položaje. Tri dni po njihovem prihodu je v vas prišlo štirinajst pripadnikov HOS-a, katerim se je kmalu pridružilo še osem njihovih kolegov iz Sajmišta. Poleg vseh naštetih so sodelovali še pripadniki specialne policije iz Vinkovcev in Županje. Eden od poveljnikov HOS-a, Damir Radnić (Radnić v *ibid.*, 208) o tem pravi: »ZNG je držal pot proti Vukovarju, HOS pot proti Marincem, županjska policija tisto proti Petrovcem, vinkovška pa smer proti Bršadinu. Vmes so bili domačini in taka obramba je nekako delovala.«

Organiziranje pomoči Bogdanovcem je Dedaković zaupal Nikoli Tothu – Feniksu, poveljniku 4. bataljona, katerega območje delovanja so sestavljali Vukovar Novi, Buđak, Lužac in Bogdanovci⁷⁹. Slednji so glede na teren na katerem so bili, imeli dober položaj za izvajanje obrambe. Vas je namreč vzdignjena naproti svoji severni strani (Bršadin, dolina reke Vuke), celotno območje, vključno z Marinci in Cerićem pa se razprostira na dvignjenem lesnem pragu. Izjema je južna stran vasi, kjer je območje prepleteno z vodotoki. Iz te smeri je napadalec imel možnost prikritega dostopa, zato je

⁷⁹ Glej prilogo A, E in G.

bilo razumljivo, da je moral za nadaljevanje bojev zavzeti smer Cerić – Henrikovci – Marinci – Petrovci. Nato naj bi padli še Bogdanovci in zanka okoli vratu Vukovarja bi bila zategnjena⁸⁰. Radnić (Radnić v *ibid.*, 209) razlaga: »Glede na njihove enote je bilo naše sile potrebno prerazporediti, oblikovati določeno rezervo, umakniti civiliste in čakati. Kasneje se je pokazalo, da nas je vse to rešilo in obdržalo štirideset dni, iz Bogdanovcev pa ustvarilo mali Vukovar, ki je do zavzetja 10. novembra uspel uničiti okoli 50 tankov in transporterjev in je iz stroja vrgel okoli 1.000 vojakov.«

Podobnost Bogdanovcev z Vukovarjem pa ni bila samo v bojevanju, kajti tudi tukaj so civilisti spominjali na svoje vukovarske sotrpine. Stalnemu artilerijskemu ognju in psihološkemu pritisku vojske in paravojaških enot se niso mogli izogniti.

Bogdanovci so z drugim humanitarnim konvojem, ki je šel skozi vas (18. oktobra), izgubili koruzno pot in vse fizične povezave z Vukovarjem, ostali so v popolni obkolitvi⁸¹. V tem času so se dogajali manjši obračuni v katerih je napadalec poskušal najti šibko točko obrambe.

Po padcu Lužca (2. novembra) je bila dejavnost jugoslovanske vojske iz vukovarske smeri vse pogostejša. V zadnjih dneh so na Bogdanovce krenili tudi arkanovci, s katerimi so branilci vodili hude boje iz oči v oči. Še enkrat več je prevladala domača obramba, ki je pa je že krvavo potrebovala pomoč v oborožitvi in vojaki.

Odločilni napad se je začel 10. novembra ob osmi uri zjutraj. V poveljstvu obrambe se je trlo ljudi z informacijami, da se od Vukovarja približujejo tanki z pehoto, od Negoslavcev in Petrovcev naj bi se črnilo od oklepov in pehotnih kolon. V takih razmerah so se branilci spustili v boj, ki je kmalu prešel v umik in preboj iz vasi. Vojska je napredovala po ulicah, tanki so z granatami rušili hišo za hišo, medtem ko je pehota z ročnimi bombami »čistila« kleti preostalih hiš. Gorelo je vse kar je lahko gorelo.

Pred dokončnim razpadom obrambnega sistema so sicer potekali boji vse do večera, potem pa je bila obramba že dodobra raztegnjena in razbita, tako da ni bilo več komunikacije med njihovimi položaji in so preboji iz obroča potekali samoiniciativno, pod okriljem noči (*ibid.*, 201-221).

⁸⁰ Glej prilogo A.

⁸¹ Po padcu Marincev se je situacija za branilce Bogdanovcev, Borovega naselja in Vukovarja bistveno poslabšala. Pot Bogdanovci – Vinkovci je bila zaprta, iz Bogdanovcev v Vukovar pa je še vedno vodila pot skozi koruzna polja. To povezavo se je koristilo do zadnjega dne (Runtić 1995, 325).

5 ZADNJA PODOBA VUKOVARJA

Če bi želeli časovno odrediti obdobje, kdaj je obramba Vukovarja končno morala priznati, da nima več možnosti za obstanek, bi lahko rekli, da so se branilci tega, na tak ali drugačen način zavedali v nedeljo 17. novembra 1991. Nekateri so se tega dne še borili, drugi so čakali rezultate pogovorov z JLA, tretji so se pripravljali za odhod iz mesta, četrti so to že storili, peti so se pridružili svojim družinam v zakloniščih in čakali kaj bo prinesel naslednji dan...pravila ni bilo (Dedaković in drugi 2000, 303).

Tisti, ki so po koncu obstreljevanj (od 18. do 20. novembra) iz svojih skrivališč naposled le uzrli dnevno svetlobo, so videli apokaliptične podobe⁸². Pretreseni in izmučeni so med ruševinami tavalili in iskali svoje najbližje. Na obrazih nekaterih se je videl šok zaradi uničenja, ki so ga šele sedaj popolnoma spoznali, druge je zajel strah zaradi vojske, ki jih je zaničevala in poniževala. Veliko pa je bilo tudi takih, ki se jim je na licih zrcalil ponos, kljubovanje in dostojanstvo. Posledice obleganja v katerem je umrlo in bilo usmrčenih okoli 3.000 branilcev in civilistov⁸³ so šele dobivale prave dimenzije. Vukovarci so zapuščali svoje mesto. Marsikje je zaudarjalo po smrti.

Ob nešteti podatkih o uničeni infrastrukturi (porušeni je bilo 13.500 hiš), umrlih civilistih (okoli 1.100), padlih granatah vseh vrst in velikosti (1.500.000) in podobno, se vrstijo asociacije: Guernica, Dresden, Sarajevo, Grozni in časovno najbližja, Gaza. V slednji se je podobno kot v Vukovarju odvijalo urbano bojevanje, kjer je napadalec iz oddaljenosti in brez milosti oblegal naseljeno območje mestnega labirinta, v katerem je na vseh koncih, pri vsaki družini bila prisotna »banshee«⁸⁴.

Ob vsej tej kalvariji, ki so jo preživljali prebivalci mesta med obleganjem, pa so vmes krožile govorice o politični igri z usodo Vukovarja, ki nikoli niso povsem potihnile⁸⁵.

⁸² Vukovar je padel natanko po treh mesecih obleganja. Lepo baročno mesto je zravnano z zemljo. Niti Varšava, niti Stalingrad, niti Berlin na slikah iz časopisov po drugi svetovni vojni niso izgledali tako grozljivo. Od približno 55.000 prebivalcev jih je padec mesta dočakalo le 10.000. Pravzaprav je ves ta čas mesto živelo pod zemljo, v kletih in zemljankah. Zato je večina tistih, ki so po dolgem času prišli na površje, prozorno bele polti, mežikajo in imajo težave z vidom. V glavnem so to starci, ženske, otroci. Iz policijskega oklepnega vozila se je oglašal ukazovalen glas polkovnika Gvera, ki je pozival ljudi naj ne hodijo po svoje, saj vseh min še niso odstranili. To me spominja na izjavo o stotih granatah (ki naj bi dnevno padale na vojašnico, op. T.K.). Kaj je torej, za božjo voljo, padlo tukaj (Vasović 1991, 8)?

⁸³ Glej prilogo E.

⁸⁴ V prenesenem pomenu banshee pomeni smrt. V keltski folklori je »banshee« duh ženske, ki se prikaže in tarna ter s tem nakaže, da bo nekdo v hiši umrl (Benson 2008, 31).

⁸⁵ Slovenski novinar, Andrej Jerman je bil v času obleganja Vukovarja v Vinkovcih, kjer je navezal stike z Dedakovićem. V središču njunih pogovorov je bila usoda Vukovarja. Jerman je vedel, da gre za velika trenja v samem hrvaškem vrhu. Menil je, da je vse kazalo na to, da ima Jastreba glede žrtvovanja Vukovarja prav, saj v Zagrebu niso niti s prstom mignili, da bi vukovarske borce pravočasno oskrbeli s

Nad padcem Vukovarja namreč še vedno bdi senca dvoma, da se je hrvaški državni vrh z Tuđmanom na čelu, z efialtskim ravnanjem mestu odpovedal zaradi mednarodnega priznanja države. Z drugimi besedami, še vedno ni podan ustrezen odgovor na vprašanje: Ali se je Vukovarju dalo pomagati? Prekletstvo tega vprašanja še vedno živi, skrivnost o orožju, ki ga za Vukovar ni bilo, pa širši javnosti ostaja skrita.

5.1 Analiza bojevanja

Jugoslovanska armada je skušala s svojo veliko premočjo v tehniki, zanesljivim zaledjem in ob aktivnem sodelovanju različnih četniških, prostovoljnih in lokalnih (vukovarskih) formacij in z »bliskovito vojno« čim prej uresničiti svoje cilje. Hrvaški obrambi je skušala vsiliti najbolj nesprejemljiv način oboroženega boja. Zaradi tega so bile v začetnem obdobju nosilec boja zelo močne oklepno-mehanizirane sile, ki naj bi na ravnini in ob podpori artilerije ter letalstva hitro prevzele nadzor nad vzhodno Slavonijo, kar je bilo v skladu z načrti Vrhovne komande. Pri tem naj bi načeloma uporabljale taktiko oklepnih klinov in obkolitvenih napadov. Večja naselja naj bi obšle in blokirale ter zavzemale v skladu s sprejeto strategijo, to pa je pomenilo, kadar je situacija to dopuščala, da je treba mesto ali naselje najprej obkoliti in zavzeti širšo okolico, nato pa s krožnih izhodišč izvesti osredotočen napad. Pri takšnem napadu se vselej uskladi delovanje zunanjih enot, z tistimi znotraj mesta (Ogorec 1992c, 20).

Urbano okolje s svojimi značilnostmi nudi največ prednosti branilčevi lahki pehoti, ki lahko ob spretni in domiselni uporabi razpoložljivih sredstev številčno in tehnološko superiornemu nasprotniku še vedno zada visoke izgube⁸⁶.

To dokazujejo izkušnje iz spopadov v Libanonu, Čečeniji (Grozne) ter na ozemlju nekdanje Jugoslavije. Končen razplet tovrstnih spopadov je tako izjemno težko predvideti, zaradi česar najpomembnejšo vlogo zaenkrat še vedno igrajo prilagodljivost ter psihološka pripravljenost posamičnih vojaških formacij in njihovih poveljnikov. Klasičen »postopek« zavzetja mesta, ki so ga vojskujoče se strani postopno dodelale že

prepotrebim orožjem in strelivom... Pehotno in težko orožje so namesto v Vukovar vozili v Mostar, Čapljino, Ljubuški, Posušje, Imotski, Livno... Dedaković je o svojem videnju razpada vukovarske obrambe povedal, da je Tuđman hotel Vukovar žrtvovati, da bi vsemu svetu lahko kazal kaj so Srbi naredili in kakšni zločinci so (Jerman 2001, 198, 203).

⁸⁶ Kompleksen in urban teren poveča težave pri poveljevanju in upravljanju, zmanjša situacijsko zavedanje in omogoči odločilno prednost branilcu. Polje spopadov se zmanjša in nekatere tradicionalne tehnološke prednosti izgubijo svojo ostrino ali pa se jih mora prilagoditi. Dejstvo je tudi, da v kompleksnem okolju tiste vojske ali narodi, ki jih žrtve ohromijo, zagotovo delujejo ob določenih pomanjkljivostih (Nordick 2001, 28).

v obdobju druge svetovne vojne, vključuje obkolitev in blokado naseljenega območja, sistematično uničevanje zgradb s kombinacijo množične uporabe artilerije in letalstva ter počasno in postopno napredovanje pehote (korak za korakom, hišo za hišo, ulico za ulico...). Mesto se praviloma razkosa na več regij, te pa se naprej delijo na manjša območja, ki jih branijo oziroma napadajo posamične vojaške enote. Takšna teritorialna delitev, ki jo uporabljata tako branilec kot napadalec, olajšuje koordinacijo in omogoča samostojno delovanje enot znotraj njihovih začrtanih območij odgovornosti. Napadalčev cilj je razsekati mesto in branilčeve sile ter postopno zasesti vsako območje posebej (drugo za drugo). Na ta način lahko napadalec ohrani nadzor nad intenzivnostjo spopadov in omeji aktivnosti branilčevih sil, ki zaradi teritorialne ločenosti ne bi bile več sposobne delovati kot celota.

Obratno logiko pa so napadalčeve sile uporabile v operaciji zasedbe Vukovarja. Obkolitvi mesta je namreč sledilo počasno frontalno napredovanje iz južne in severne smeri, kar je branilčeve sile prisililo k postopnemu umiku v samo središče mesta, ki ga je na vzhodu omejevala reka Donava. Branilčeve sile torej niso bile razkosane in uničene del za delom, ko pa so bile stisnjene v majhen prostor, jim je to omogočilo organizirati vse tršo obrambo. Ker je napadalec branilcu tako vsilil boj na življenje in smrt, je na koncu sam imel visoke izgube. Enako lekcijo so devetinštirideset let pred tem na bregovih Volge v Stalingradu doživele nemške sile (Milovac 2001, 56).

Ogorec (ibid.) pravi, da se je pogosto dogajalo, da sta jugoslovansko letalstvo in artilerija obstreljevala lastne sile. Vzrok za to je bilo pomanjkanje poročil ali pa neažurno spremljanje položaja na bojišču. K temu bi dodal, da je bila posredi tudi uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije, ki so jo v nekakšnem protielektronskem boju uporabljali branilci in z njo uspeli napeljati napadalčev ogenj na svoje enote⁸⁷. Svoje pa so naredila tudi vsakodnevna poročanja vukovarskega radia in televizijskih dnevnikov (hrvaških in srbskih), ki so vršila pritisk na jugoslovansko armado in javnost, kar je pri obeh posledično vplivalo na odpor do vojne. Poleg tega je potrebno omeniti tudi civilno prebivalstvo v mestu, ki je na več načinov vplivalo na vojne razmere. Milovac (ibid.) namreč pojasnjuje, da je uspeh napadalca in branilca nasploh v veliki meri odvisen od vloge, ki jo ima v spopadu civilno prebivalstvo. To lahko znotraj mest služi kot priročen in hkrati obsežen vir potencialnih nabornikov za

⁸⁷ Vukovarski vezisti so uspeli zavesti srbsko artilerijo tako, da je to udarilo po koloni svojih vozil, ki se je v času napada na Ilačo nahajala na cesti med slednjo in Tovarnikom (Dedaković in drugi 2000, 135).

popolnjevanje izčrpanih enot, sredstvo za zbiranje in posredovanje informacij, za psihološko, materialno in zdravstveno podporo vojaških enot itd. Civilno prebivalstvo v Vukovarju pa je povečalo kompleksnost tamkajšnjega okolja, kar sta izkoristili obe strani. Hrvaška za ustvarjanje podobe žrtve v mednarodni javnosti ter za odkrivanje agresorja, srbska pa za dokaz o osvobajanju svojega naroda.

Hrvaške sile so, čeprav po tehnični plati zelo podrejene, vzpostavile učinkovit sistem obrambe, ki je temeljil na protipehotnemu boju in na protioklepnu boju iz bližine z lahkimi protioklepnimi sistemi. Odločnost branilcev in njihova trdoživost sta bila tista dejavnika, na katera jugoslovanski generali sploh niso računali in sta jih v vzhodno-slavonskem pohodu neprijetno presenetila. Zaradi velikih izgub in počasnega tempa prodiranja se je taktika napadalcev spremenila v izčrpavajoče osvajanje naselij. Namesto oklepno-mehaniziranih enot je postala glavni nosilec bojev artilerija. Taktika napada se je spremenila v nepretrgano rušenje mest z vkopano artilerijo in letalstvom.

Marijan (2002, 399) pravi, da je v vojaški strategiji OS SFRJ obramba mesta imela strateški značaj ter je bila čvrsto vezana na njegovo operativno stanje na ožjem in širšem območju. V obleganje Vukovarja je vojska očitno krenila s tega stališča. Neugoden položaj mesta na sami meji republik, velik odstotek Srbov v mestu in okoliških vaseh ter enote JLA v mestni vojašnici so po teoriji dajali obrambi Vukovarja majhne možnosti. Kljub temu je vzhodno-slavonsko bojevališče, kjer ima Vukovar posebno mesto in vlogo, nase vezalo dva korpusa jugoslovanske vojske, na njem pa je bila skoraj popolnoma uničena 1. gardna divizija. Skratka, vzhodno-slavonsko bojevališče je bolj kot katero drugo nosilo teže vojne na Hrvaškem in je eno najbolj zaslužnih za neodvisnost in suverenost hrvaške države.

Vukovarska obramba in njeni branilci so preprečili začetni zamah in upočasnili pričakovano dinamično napadalnih operacij, kar je ustvarilo prepotreben čas, da se je vojska drugod po Hrvaški vzpostavila in oborožila. Velike izgube materialno tehničnih sredstev in številni pripadniki oboroženih formacij, ki jih je obramba Vukovarja onesposobila⁸⁸, je materialno, moralno in politično tako oslabilo vojni potencial JLA, da

⁸⁸ Med obleganjem je mesto neprestano napadalo od 20.000 pa do 60.000 vojakov. Po ocenah vukovarskih branilcev je napadalec izgubil od 5.000 do 15.000 vojakov, od 250 do 300 oklepnih vozil in tankov ter 20 letal. Žunec, ki navaja Biorčevićeve ocene in podatke, ki jih je šest let po padcu izdala Vojska Jugoslavije, pravi, da je bilo padlih okoli 1.100 do 1.500, uničenih pa 110 oklepnih vozil in dve bojni letali. Vukovarska obramba oziroma 204. brigada je imela 879 mrtvih in pogrešanih ter 777

je Hrvaška lahko zmagala v vojni in postala samostojna. Tudi zato je obleganje Vukovarja strateška značilnost v vrednostni sestavi sodobne hrvaške države (HMDCDR 2007).

ranjenih. Po nekaterih podatkih pa naj bi brigada imela 1.094 mrtvih, od katerih naj bi jih 921 umrlo po padcu mesta (Žunec 1998, 3.pogl.; HMDCDR 2007).

6 SKLEP

Operacija zasedbe Vukovarja se je poleti 1991 sprevrgla v obleganje mesta, katero se ni končalo vse do pozne jeseni. V mestu so se tri mesece odvijale poulične borbe, boji in bitke, v katerih so napadalci za vsako ceno hoteli osvojiti Vukovar, branilci pa so ga hoteli na vsak način obvarovati. Uporaba oborožene sile je temeljila na pravilu cilj posvečuje sredstvo.

Na začetku sem si postavil tri raziskovalne hipoteze, katere sem skušal pojasniti oziroma potrditi ali zanikati skozi vsebino pričujočega diplomskega dela. Prvo hipotezo o urbanem okolju kot kompleksni spremenljivki v vodenju oboroženega boja, ki skupaj z naravno-geografskimi značilnostmi ter civilnim prebivalstvom povečuje svoj vpliv, lahko potrdim. Če se zopet obrnem na Clausewitza; ta pravi, da je vojskovanje večšina, ne znanost, kajti večina okoliščin, ki so podlaga za dogajanje v vojni, je ovitih z meglo negotovosti. To je veljalo tudi za urbano bojevanje v Vukovarju, saj je tamkajšnje okolje, ki je bilo simbol različnosti, pluralizma, modernizma in še česa, predstavljalo nešteto spremenljivk, katere so vplivale na potek bojnih delovanj. Še posebej pa je bilo tako okolje, z svojevrstnim geografskim položajem in značilnostmi ter raznolikim civilnim prebivalstvom nepredvidljivo in kot tako je vse bolj vplivalo na sodelujoče akterje. V nasprotju z velikimi konvencionalnimi vojaškimi operacijami, za katere je značilen centraliziran sistem vodenja in visoka stopnja koordinacije med vsemi enotami, vojaške operacije v urbanem okolju zaznamuje visoka stopnja decentraliziranosti in naslanjanje na individualne sposobnosti posameznih nižjih poveljnikov in vojakov. Urbana okolja oziroma mesta kot centri vsakršne moči vse bolj postajajo prizorišča širokega spektra vojaških operacij, v katerih pripadniki rednih vojska in paravojaške enote le s težavo obvladujejo kaotične razmere, ki postanejo skupaj z terenskimi zakonitostmi bojišča in prisotnostjo neborcev še bolj neukrotljive.

Drugo hipotezo, ki predpostavlja, da uporaba sodobne oborožitve in informacijsko-komunikacijske tehnologije, ob upoštevanju značilnosti urbanega bojevanja bolj koristi branilcu kot napadalcu, prav tako lahko potrdim. Vendar pa je k temu v veliki meri pripomoglo stanje in delovanje napadalnih sil, ki so se slabo pripravile na izvajanje operacij(e). Namreč z razvojem – z razširjeno informacijsko tehnologijo, vse večjo prisotnostjo medijev ter neborcev, z spreminjajočimi se moralnimi standardi in asimetričnimi odzivi šibkejših strani v spopadu – so postale informacijske operacije znotraj vojaških vse bolj pomembne. Poudarek je na zavesti in volji ljudi, ki se bojujejo,

kajti ti potrebujejo podporo domače javnosti in svojega okolja. Tako je branilce večinoma odlikovala visoka motiviranost in bojna morala, ki se je razširila po celotni državi, saj je vse več ljudi iz drugih krajev prihajalo branit mesto, ki je prek medijev postajalo simbol odpora in boja za neodvisnost. Iznajdljiva uporaba oborožitve in telekomunikacijskih naprav na urbanem bojišču je hrvaški obrambi omogočila dolgotrajen obstoj. Na drugi strani pa je za slabe poteze, v katere je bila vojska tudi prisiljena, krivo predvsem nizko moralno stanje pripadnikov oboroženih sil, njihovo nepoznavanje terena, preveliko zanašanje na težko orožje ter nepričakovan in dobro organiziran odpor hrvaške strani. Slednja je z aktivno obrambo in z upoštevanjem vpliva urbanega okolja na bojevanje učinkovito delovala predvsem na področju oboroženega boja, ki ga dobro povzame Napoleonov izrek: Nikoli ne zmoti nasprotnika, ko dela napako.

Zadnja hipoteza, ki se za razliko od prvih dveh bolj nanaša na strateški nivo pravi, da je bil Vukovar žrtev (domovinske) vojne, da je pomenil poraz Hrvaške v začetnih bojih in bitkah, a ji je obenem omogočil zmago v vojni. Trdim, da je Vukovar v tistem času predstavljal celotno Hrvaško in njen boj za neodvisnost, skozi katerega ga je državni vrh diplomatsko izrabil za dosego svojih ciljev. Tako je bila na mednarodnem političnem odru januarja 1992 priznana Republika Hrvaška. Vukovar, kjer se je lomila taktika uporabe oboroženih sil v bojih in na plečih katerega se je oblikovala strategija uporabe bitk in spopadov za zmago v vojni, je moral poklekniti, da je Hrvaška lahko vstala. Obramba, ki je zagrizeno vztrajala dalj časa kot si je kdorkoli lahko zamislil, je zadrževala in upočasnjevala prodor jugoslovanske armade ter s tem odločilno vplivala na nadaljnji potek vojne na Hrvaškem. Vukovarske žrtve, njegova obramba in celotno prebivalstvo so mesto povzdignili v mit, v spomenik, ki so ga na svoj način izkoristili domači in tuji državni akterji. Na poljedelski farmi Ovčara in v bližnjem jarku (kasneje masovni grobnici) pa je bilo 20. novembra 1991 usmrčenih dvesto ranjencev in medicinskega osebja vukovarske bolnice.

Zgodovina pozna nešteto primerov zavzemanja mesta z obleganjem, od Hanibalovega obleganja Rima, do nemškega poskusa osvojitve Leningrada. V primeru Vukovarju so se oblegovalci veselili težko izbojevane zmage, Pirove zmage. Po tem triumfu so od nekdanj lepih ulic in zgradb ostale samo še neprehodne katakombe, v katerih je nastalo smetišče človeških duš.

LITERATURA

1. Adamič, Orožen, Milan Belec, Drago Perko in Drago Kladnik, ur. 1995. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS.
2. Adamović, Branko. 1981. *Borbena dejstva taktičkih jedinica KoV JNA i teritorijalne odbrane: udžbenik za vojne akademije i fakultete opštenarodne odbrane*. Knjiga 2. Beograd: Savezni sekretarijat za narodnu odbranu.
3. Bebler, Anton. 1991. »JLA« pred izzivom politične demokracije. *Teorija in praksa* 28 (8-9): 983-996.
4. Benson, Michael. 2008. Po newyorškem času: Nebo letečih bodal. *Sobotna priloga* (10. maj).
5. Bertić, Ivan, Radovan Radovinović in Nikola Karadžole, ur. 2001. *Satelitski atlas Hrvatske*. Zagreb: Gisdata.
6. Borovac, Ivanka. 2002. *Veliki atlas Hrvatske*. Zagreb: Mozaik knjiga.
7. Bowyer, Richard. 2002. *Dictionary of military terms*. 2. izdaja. London: Peter Collin Publishing
8. Caratan, Branko. 1992. Vojna in mir na Hrvaškem. *Teorija in praksa* 29 (1-2): 12-26.
9. Dedaković, Mile. 2006. Bitka za Vukovar: Sve što do sad niste znali. *Vukovarske Novine*, 18. november. Dostopno prek: http://www.hrv.hr/vu_novine/vijest.php?id=2338# (30. januar 2009).
10. Dedaković, Mile, Alenka Mirković Nađ in Davor Runtić, ur. 2000. *Bitka za Vukovar*. 2. izdaja. Zagreb: Pauk Cerna.
11. Dovranić, Darko. 2006. *Vukovar, priča bez kraja*. Dostopno prek: <http://www.stormfront.org/forum/showthread.php?p=5880983> (9. februar 2009).
12. *Državni zavod za statistiko Republike Hrvatske*. 2006. Dostopno prek: <http://www.dzs.hr/> (17. januar 2009).
13. Edwards, Sean J.A. 2000. Mars Unmasked: The Changing Face of Urban Operations. *Rand Monograph Report*, 15 april. Dostopno prek: <http://www.rand.org/publications/MR/MR1173/> (14. januar 2009).

14. *Encyclopedia of Earth*. Dostopno prek: http://www.eoearth.org/article/Human_Development_Index (10. januar 2009).
15. Furlan, Branimir, Davor Rečnik, Vasilije Maraš, Rudi Vrabič, Janez Cerkovnik, Branko Špur, Miloš Šonc, Marjan Tušak, Marijan Ivanuša, Boris Gorjup, Martin Kojadinin, Kamil Lasić in Marko Unger, ur. 2006. *Vojaška doktrina*. Dostopno prek: http://www.mors.si/fileadmin/mors/pdf/dokumenti/vojd2006_slo.pdf (10. januar 2009).
16. Gažević, Nikola. 1973. *Vojna enciklopedija* 2 (6). Beograd: Redakcija vojne enciklopedije.
17. *Grad Vukovar*. Dostopno prek: <http://www.vukovar.hr/> (17. januar 2009).
18. Hajnšek, Sašo. 2005. *Vpliv urbanega okolja na sodobno bojevanje (študija primerov Vukovarja, Groznega in Falluje)*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.
19. Hladnik, Milharčić, Ervin in Ivo Štandeker. 1991. Vukovar: Ljudska armada proti JLA. *Mladina* (10. september).
20. Horvat, Vlado, Josip Jurčević in Matija Salaj, ur. 1993. *Vukovar, glavni grad županije vukovarsko-srijemske u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Povjereništvo vlade Republike Hrvatske za Opčinu Vukovar.
21. *HOS*. Dostopno prek: <http://hosdomovinskirat.blog.hr/> (17. januar 2009).
22. Hrvatsko memorijalno-dokumentacijski centar domovinskog rata (HMDCDR). 2007. *Vukovar 1991*. Dostopno prek: <http://www.domovinskirat.hr/content/view/4620/975/> (9. februar 2009).
23. HRT, 1. program. 2008a. *Heroji Vukovara*. Groblje tenkova I. 1. del. Zagreb, 5. september.
24. --- 2008b. *Heroji Vukovara*. Groblje tenkova II. 2. del. Zagreb, 12. september.
25. --- 2008c. *Heroji Vukovara*. Žuti mravi i Pustinjski štakori. 3. del. Zagreb, 19. september.
26. --- 2008d. *Heroji Vukovara*. Turbo vod. 4. del. Zagreb, 26. september.
27. --- 2008e. *Heroji Vukovara*. Buđak. 5. del. Zagreb, 3. oktober
28. --- 2008f. *Heroji Vukovara*. Dom tehnike. 6. del. Zagreb, 10. oktober.
29. --- 2008g. *Heroji Vukovara*. Banijska. 7. del. Zagreb, 17. oktober.

30. --- 2008h. *Heroji Vukovara*. Slavonska i Hercegovačka. 8. del. Zagreb, 24. oktober.
31. --- 2008i. *Heroji Vukovara*. Blago Zadro. 10. del. Zagreb, 7. november
32. Hudson B., Joel. 1993. *An infantryman`s guide to combat in built-up areas*. 1. zvezek. Poveljstvo kopenske vojske: Washington.
33. Javornik, Marija, Maja Topole in Miha Pavšek, ur. 1998. *Veliki splošni leksikon*. 7. knjiga. Ljubljana: DZS.
34. Jerman, Marjan. 2001. *Iz pekla*. Ljubljana: samozaložnik.
35. Jović, Borisav. 1996. *Zadnji dnevi SFRJ: Odlomki iz dnevnika*. Ljubljana: Slovenska knjiga.
36. Koehl, Stuart in Edward Luttwak. 1998. *The dictionary of modern war*. New York. Gramercy Book.
37. Kurtz, Lester in Jennifer Turpin. 1999. *Encyclopedia of violence, peace & conflict* (1). San Diego: Academic Press.
38. Margiotta, Franklin D. in Gordon R. Sullivan. 1996. *Brassey`s encyclopedia of land forces and warfare*. 1. izdaja. Washnigton, London: Brassey`s.
39. Marijan, Davor. 2002. *Bitka za Vukovar 1991*. Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje. Broj 2. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest.
40. Markič, Boštjan. 1993. Moje videnje raspada. *Teorija in praksa* 30 (11-12): 1299-1300.
41. Matic, Predrag. 2008. *Ništa lažno*. 5. izdanje. Zagreb: samozaložnik.
42. Matic, Veran. 2006. *Vukovar, poslednji rez*. Beograd: B92
43. Milovac, Blaž. 2001. Vojaške operacije v urbanem okolju: Spopadi za prevlado. *Obramba* 33 (12): 56-58.
44. Nežmah, Bernard. 2002. Nacionalistične države. *Mladina* (37). Dostopno prek: <http://www.mladina.si/tehdnik/200237/clanek/iipuhovski/> (10. januar 2009).
45. Nordick, Glenn. 2001. Fighting in Built-up Areas: We Can Do This, so Let`s Get on With it. *The Canadian Army Journal* 4 (3). Dostopno prek: http://www.army.forces.gc.ca/caj/documents/vol_04/iss_3/CAJ_vol4.3_09_e.pdf (26. februar 2009).

46. Ogorec, Marinko. 1992a. Vojaško-politični vidiki vojne na Hrvaškem (1): Razvejane korenine krize. *Obramba* 24 (2/3): 22-24.
47. --- 1992b. Vojaško-politični vidiki vojne na Hrvaškem (2): Strategija agresije. *Obramba* 24 (4): 20-24.
48. --- 1992c. Kako je potekala vojna v sosednji državi (1): Strateška ofenziva na Hrvaško. *Obramba* 24 (7/8): 18-20.
49. *Oružane snage Republike Hrvatske*. Dostopno prek: <http://www.vojska.net/hrv/oruzane-snage/hrvatska/> (2. februar 2009).
50. Peters, Ralph. 2000. The Human Terrain of Urban Operations. *Parameters: The United States Army's Senior Professional Journal* 30 (1). Dostopno prek: <http://www.carlisle.army.mil/usawc/parameters/00spring/peters.htm> (20. januar 2009).
51. Repe, Božo. 2002. *Jutri je nov dan: Slovenci in razpad Jugoslavije*. Ljubljana: Modrijan.
52. Rudolf, Davorin. 1999. *Rat koji nismo htjeli: Hrvatska 1991*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
53. Runtić, Davor. 1995. *Tako smo branili Vukovar*. Vinkovci: Vinkovačke jeseni.
54. Šebetovski, Mario. 2002. *The Battle of Vukovar: The Battle That saved Croatia*. Master of military studies. Virginia: Marine Corps Combat Development Command.
55. Špegelj, Martin. 2001. *Sjećanja vojnika*. 1. izdanje. Zagreb: Znanje.
56. Švarn, Filip. 2006. *Serijal Jedinica*. Beograd: Vreme film in B92.
57. Tatalović, Siniša. 1997. Analiza vojne na Hrvaškem. *Teorija in praksa* 34 (1): 99-118.
58. Thomas, Nigel in Krunoslav Mikulan. 2006. *The Yugoslav Wars. 1, Slovenia & Croatia 1991-1995*. Oxford: Osprey.
59. TV Beograd. 1991a. *Reportaža 5*. Beograd, november. Dostopno prek: <http://www.domovinskirat.hr/content/view/4682/971/> (2. februar 2009).
60. --- 1991b. *Reportaža 12*. Beograd, november. Dostopno prek: <http://www.domovinskirat.hr/content/view/4689/971/> (2. februar 2009).

61. --- 1991c. *Dnevnik*. Beograd, september-oktober. Dostopno prek: <http://www.domovinskirat.hr/content/view/4675/971/> (2. februar 2009).
62. Unger, Marko, Radovan Lukman, Anže Rode in Iztok Beslič, ur. 2003. *Taktika (Skripta)*. Ljubljana: Center vojaških šol.
63. Vasović, Svetlana. 1991. Vukovar: zadnji prizor: v katerem spoznamo nove prebivalce mesta in zaslutimo podobe prihodnosti. *Mladina* (26. november).
64. Višnjić, Dušan. 1988. *Pojam oružane borbe: logički ogled*. Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar.
65. Vraneš, Milan, Manojlo Babić, Budimir Rapajuć, Čedomir Milanović in Bogdan Čutković, ur. 1987. *Kopnena vojska JNA. 2*. Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar.
66. Vrdoljak, Jasenka. 2006. Svedočanstva: Ratni zapovjednik interventnog voda Antun Dugan-Samuraj. *Vukovarske novine*, 17. november. Dostopno prek: <http://www.vukovarske-novine.com/novine/367/13.pdf> (30. januar 2009).
67. *Vukovarsko-srijemska županija*. Dostopno prek: <http://www.vukovarsko-srijemska-zupanija.hr/osnovni-podaci.html> (17. januar 2009).
68. Vurušić, Vlado. 2006. Vukovar 18.11.1991.: 4004 branitelja, 81.884 agresora. *Jutranji list-magazin*, 18. november. Dostopno prek: http://www.jutranji.hr/magazin/clanak/art-2006,11,18,vukovar_91,50764.jl (23. januar 2009).
69. *Zakon o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj* (PA4-115/1-92.). Narodne Novine br.: 90 / 30.12.1992. Dostopno prek: <http://narodne-novine.nn.hr/> (17. januar 2009).
70. *Zakon o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj* (71-05-03/1-06-2). Narodne Novine br.: 86 / 28.7.2006. Dostopno prek: <http://narodne-novine.nn.hr/> (17. januar 2009).
71. Žabkar, Anton. 2003. *Marsova dediščina: temelji vojaških ved*. 1. knjiga. Ljubljana: FDV
72. Žunec, Ozren. 1998. Rat u Hrvatskoj 1991.-1995. 1. del: Uzroci rata i operacije do sarajevskog primirja. *Polemos* 1 (1). Dostopno prek: http://www.ffzg.hr/hsd/polemos/vol_one.html (16. januar 2009).

PRILOGE

PRILOGA A: Zemljevid Vukovarja in okolice

PRILOGA B: Narodnostna sestava v občini Vukovar in mestu Vukovar leta 1991 ter po naseljih

PRILOGA C: Koruzna pot

PRILOGA D: Poveljevanje in ustroj oboroženih sil v občini Vukovar

PRILOGA E: Število branilcev in njihove žrtve – 204. brigada ter njen ustroj

PRILOGA F: Vojaško-teritorialna ustrojenost jugoslovanskega vojskovališča, armadna in vojaška območja ter struktura in številčnost OS SFRJ

PRILOGA G: Borovo naselje, Buđak in Lužac

PRILOGA H: Narodnostna sestava prebivalstva v mestnih okrajih leta 1991, novi in stari mestni okraji

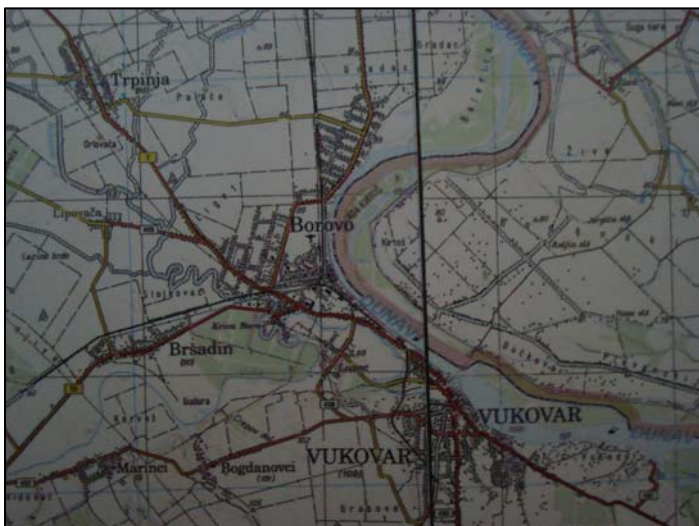
PRILOGA I: Sajmište

PRILOGA J: Razpored sil z smermi uporabe na vukovarskem bojišču

PRILOGA A: Zemljevid Vukovarja in okolice

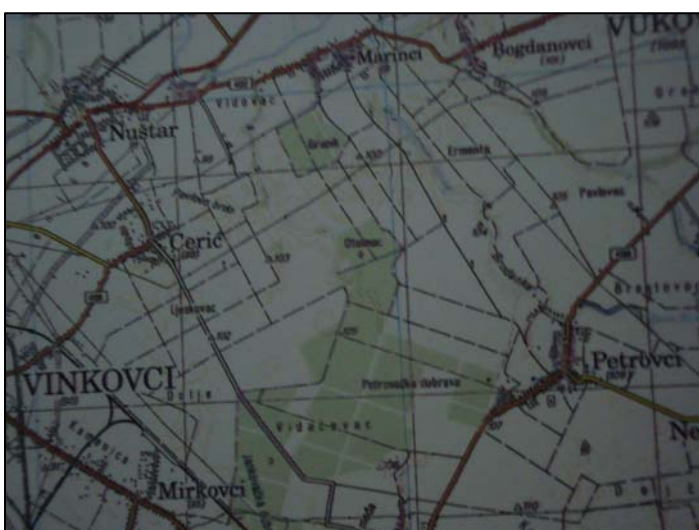
1 – Vukovar	13 – Pačetin	25 – Lovas
2 – Bršadin	14 – Stari Jankovci	26 – Opatovac
3 – Borovo (selo)	15 – Novi Jankovci	27 – Ilača
4 – Negoslavci	16 – Svinjarevci	28 – Sotin
5 – Petrovci	17 – Slakovci	29 – Grabovo
6 – Bogdanovci	18 – Orolik	30 – Ovčara
7 – Nuštar	19 – Čakovci	31 – Berak
8 – Marinci	20 – Banovci	32 – Mirkovci
9 – Vinkovci	21 – Đeletovci	33 – Orlovača
10 – Cerić	22 – Nijemci	34 – Crepulje
11 – Trpinja	23 – Tovarnik	35 – Đergajski gozd
12 – Bobota	24 – Šid	

**Vukovar, Borovo naselje,
Borovo (selo).**

**Južni del Vukovarja,
Sajmište.**

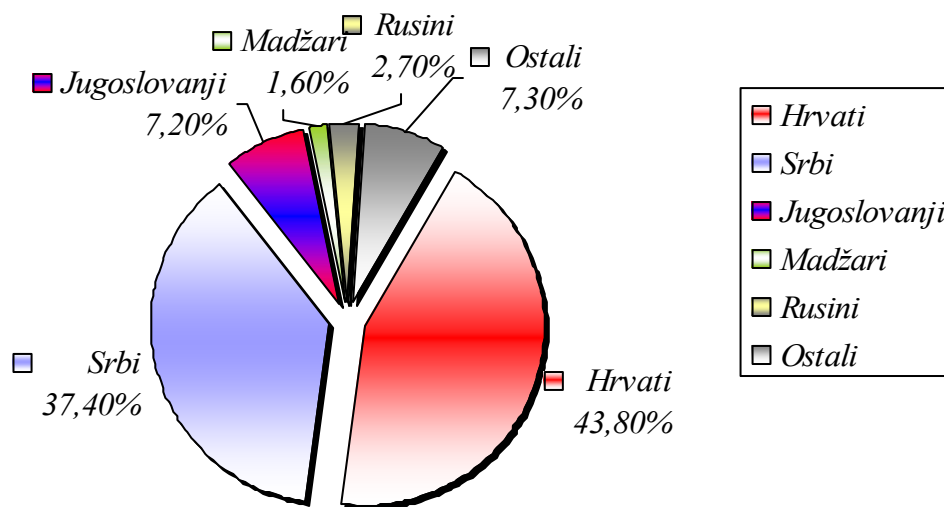

**Med Vinkovci in
Vukovarjem.**

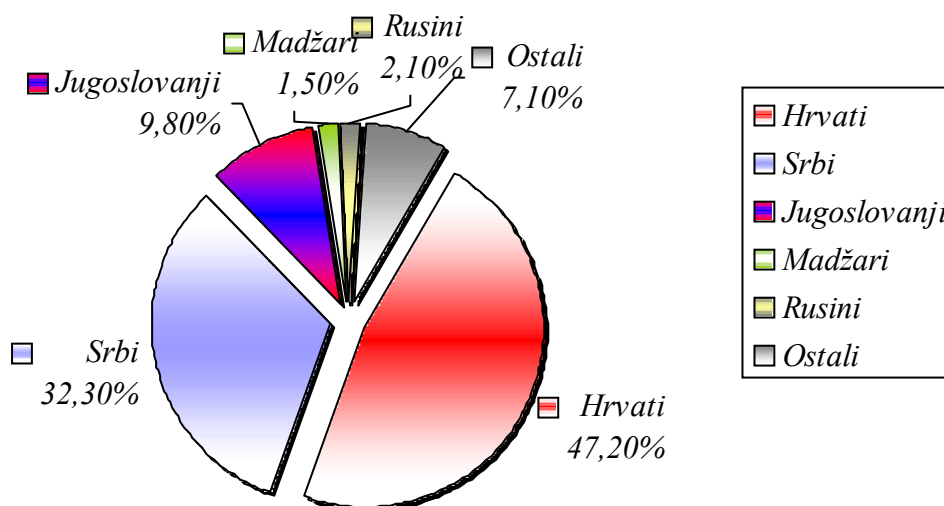
Vir: Prirejeno po Borovac (2002, 78-79, 102-103).

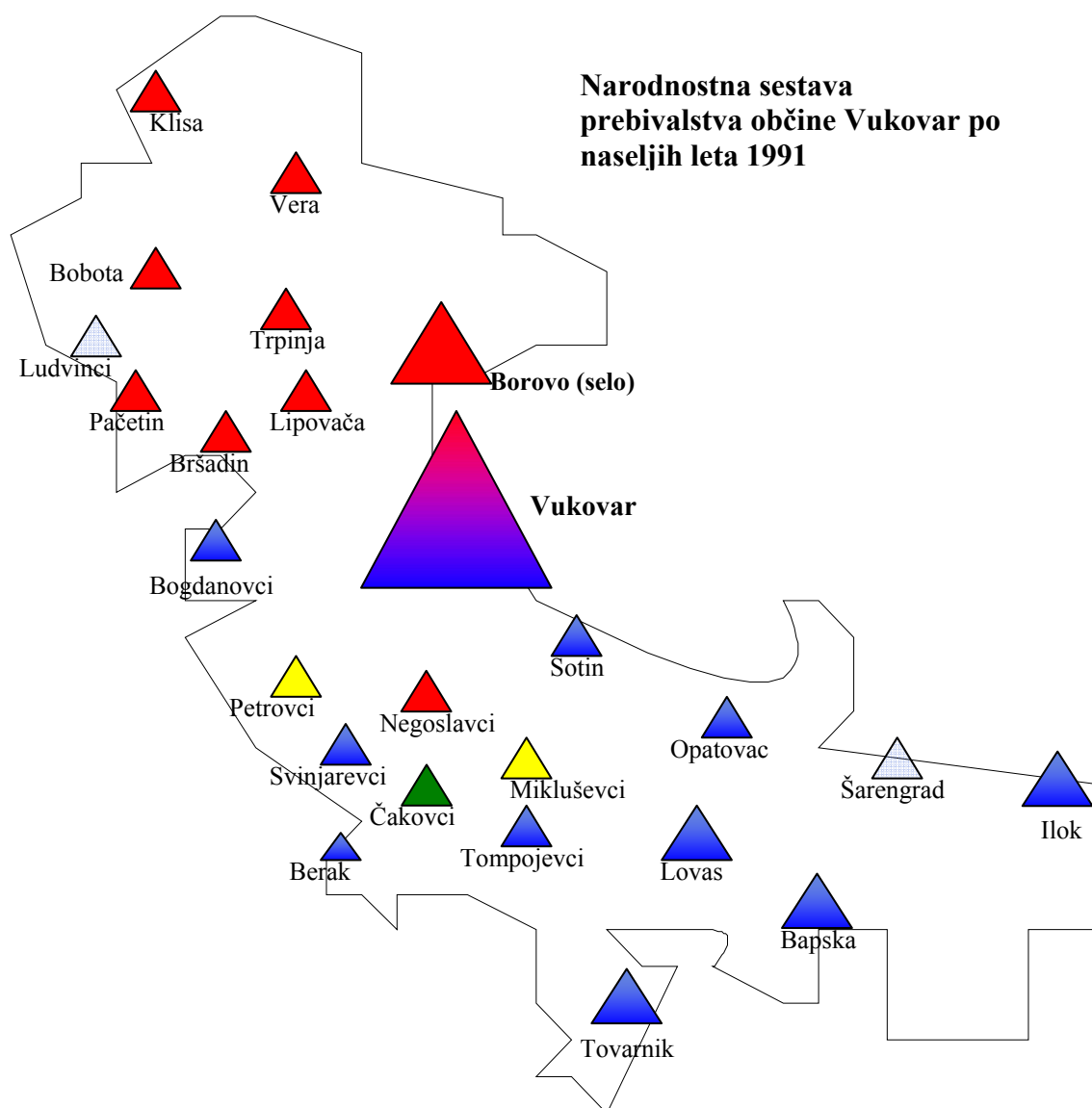
PRILOGA B: Narodnostna sestava v občini Vukovar in mestu Vukovar leta 1991 ter po naseljih.

Narodnostna sestava v občini Vukovar 1991.

Narodnostna sestava v mestu Vukovar 1991.

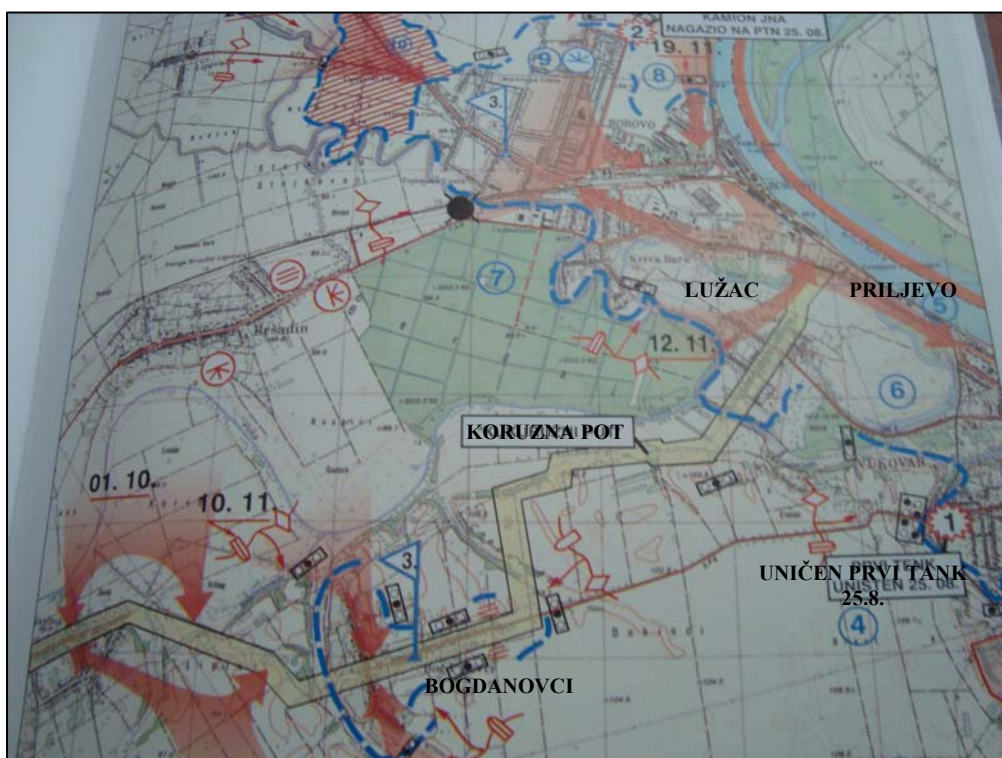

LEGENDA:

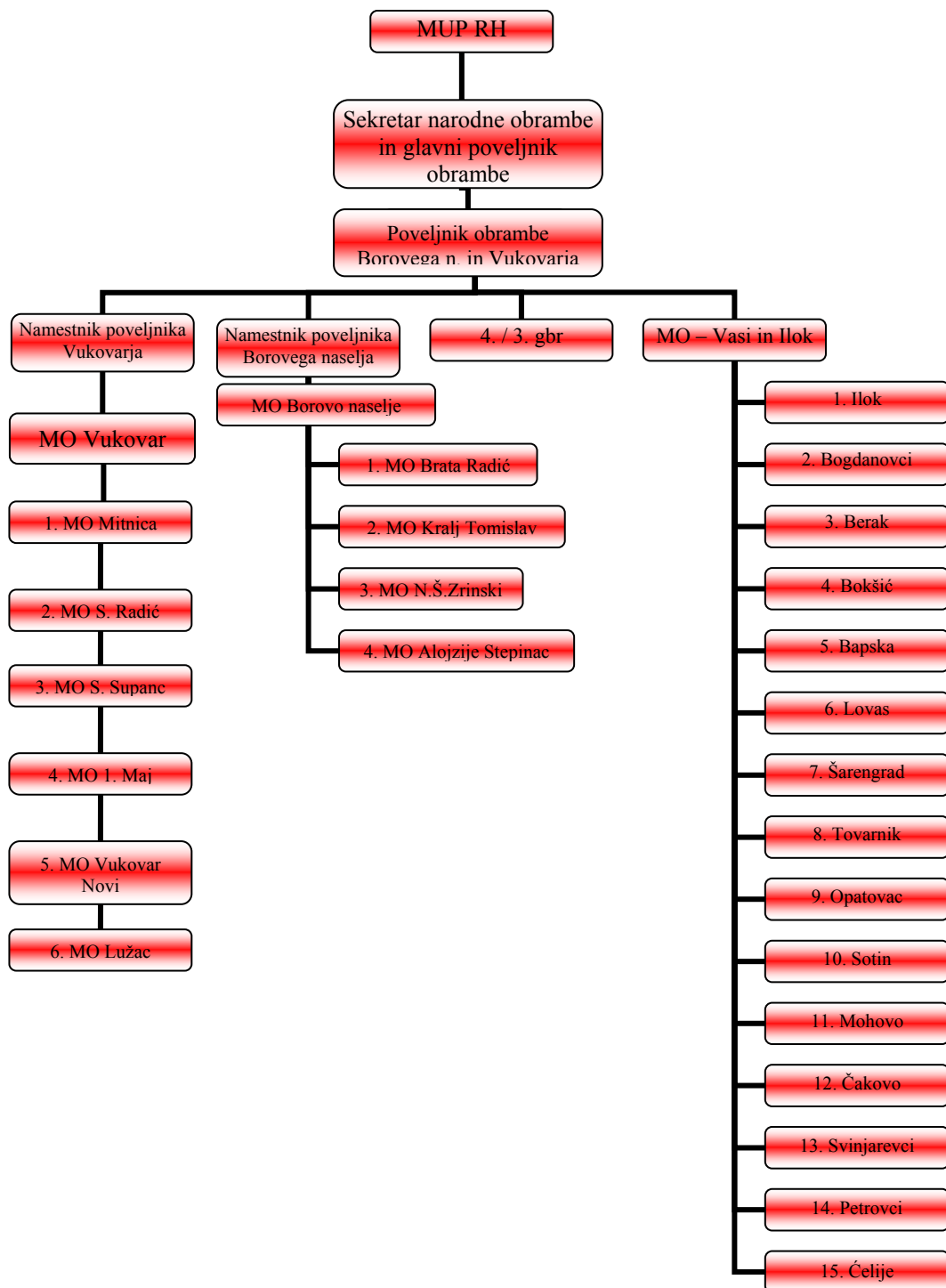
Vir: Prirejeno po Dedaković in drugi (2000, 50-51).

PRILOGA C: Koruzna pot

Vir: Prirejeno po Dedaković in drugi (2000, 269, 319).

PRILOGA D: Poveljevanje in ustroj oboroženih sil v občini Vukovar

Vir: Prirejeno po Dedaković in drugi (2000, 376).

PRILOGA E: Število branilcev in njihove žrtve – 204. brigada ter njen ustroj

Branilci Žrtve	1. bataljon	2. bataljon	3. bataljon	4. bataljon	Intendants ka	4. / 3. brigade	MARD	Logistika	Vojna bolnica	Štabne enote	Skupno
Skupno po enotah	840	501	1.125	422	35	215	116	257	216	277	4.004
Mrtvi	118	35	147	48	5	22	10	11	3	22	421
Ranjeni	189	91	214	134	7	72	13	14	3	40	777
Pogrešani	141	48	105	55	2	16	10	17	19	44	457
Logor	142	394	676	38	6	21	2	55	13	130	1.477
Ženske	21	5	128	25	1	8	5	16	179	15	403
Vukovar	734	441	892	318	35	173	100	177	206	267	3.343
Izven mesta	106	60	233	104	0	42	16	80	10	10	661
Mladolet- ne osebe	27	8	34	0	1	3	3	12	3	2	93

Ustroj 204. brigade po mestnih okrajih

1. bataljon v mestnih okrajih (Vukovar – Sajmište):

- 1. maj – 160 oseb
- Stjepan Supanc – 100 oseb
- Stjepan Radić – 210 oseb

2. bataljon v mestnih okrajih (Vukovar):

- Mitnica – 300 oseb

3. bataljon v mestnih okrajih (Borovo naselje):

- Alojzije Stepinac – 320 oseb
- Nikola Šubić Zrinski – 200 oseb
- Kralj Tomislav – 160 oseb
- Brata Radić – 160 oseb

4. bataljon v mestnih okrajih:

- Vukovar Novi – 80 oseb
- Lužac – 60
- Bogdanovci – 200 oseb

MARD (mešani artilerijski divizion) – 30 ljudi

Pionirji – 10 ljudi

Logistika – 180 ljudi

Saniteta – 10 ljudi

Vojna bolnica – 300 ljudi

Težja oborožitev:

1. bataljon – 1 top ZIS 76 mm, 3 minomete 60 mm, 2 minometa 82 mm
2. bataljon – 1 minomet 120 mm, 1 raketni metalec 128 mm, 1 top B-1 76 mm, 1 top ZIS 76 mm
3. bataljon – 3 minometi 120 mm, 2 minometa 82 mm, 1 top B-1 76 mm, 1 netrzajni top 82 mm
4. bataljon – 3 topi B-1 76 mm, 2 topa ZIS 76 mm, 1 minomet 82 mm, 1 minomet 60 mm, 1 protitankovski top T-12 100 mm

Vir: Prirejeno po Dedaković in drugi (2000, 212, 384).

Struktura in številčnost OS SFRJ (OS – JLA in TO) v miru in vojni:

Živa sila JLA: v miru 180.000 (15 %), v vojni + 1.200.000 (85 %).

TO: živa sila v miru – okoli 1.000 (2 % samo poveljniškega kadra), v vojni: okoli 1.200.000 (98 %) – od teh TO Slovenije 110.000, TO Hrvaške 230.000, TO Bosne in Hercegovine 270.000, TO Črne Gore 40.000, TO Makedonije 60.000, TO Srbije 300.000, TO Vojvodine 60.000 in TO Kosova 130.000, s tem da je slednja obstajala samo na papirju.

OS SFRJ so imele v vojnem stanju na razpolago vse skupaj okoli 2.400.000 ljudi, od katerih jih je bilo 550.000 v proizvodnji in logistiki, ostali pa v bojnih enotah.

Kopenska vojska (KoV)

17 korpusov ter 1. gardna divizija (Beograd) in 63. padalska brigada (Niš) kot samostojni enoti Generalštaba. Težka oborožitev: 2.100 tankov, 1.000 oklepnih transporterjev, 8.000 artilerijskih in 1.300 protioklepnih raketnih sistemov.

Jugoslovanska vojaška mornarica

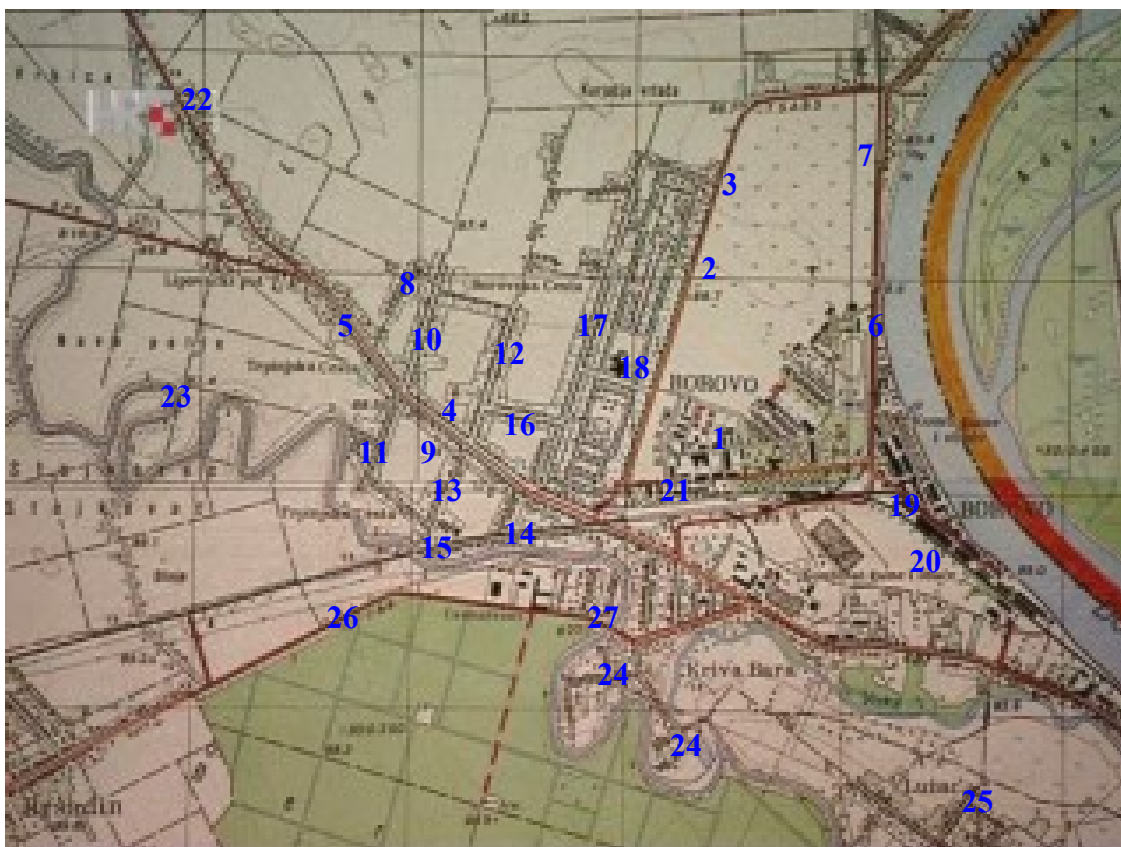
1 brigada torpednih čolnov (14), 1 brigada raketnih čolnov in manjših raketnih ladij (16), 1 brigada patroljnih ladij (4), 1 divizion minolovcev (9), 1 brigada podmornic (11), 1 odred pomorskih diverzantov in 3 brigade mornariške pehote.

Vojaško letalstvo in protiletalska obramba

Korpus vojaškega letalstva (VL) in protiletalske obrambe (PO) (Zagreb), 1. korpus VL in PO (Beograd), 3. korpus VL in PO (Skopje); 512 bojnih letal, 104 transportnih letal, 152 helikopterjev in 118 drugih letal ter 5.100 protiletalskih topov in 2.800 protiletalskih raketnih sistemov.

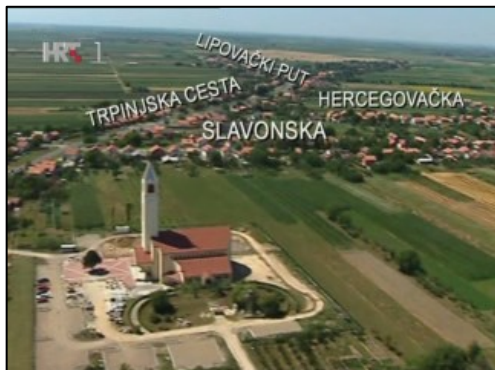
Vir: Prirejeno po Špegelj (2001, Priloga 3 in 4).

PRILOGA G: Borovo naselje, Buđak in Lužac

1. Mestni okraj Kralj Tomislav	16. Novoselska ulica
2. Nova Banijska (Borovska cesta)	17. Kozaračka ulica
3. Gostilna Slon	18. Mestni okraj N. Š. Zrinski
4. Mestni okraj Alojzije Stepinac	19. Tovarna obutve (Nova obučara)
5. Trpinjska cesta	20. Borovo Commerce
6. Dom tehnike	21. Četrt Pejton
7. Ulica / četrt Koreja	22. Gostilna Zürich
8. Hercegovačka ulica	23. Bobotski kanal
9. Gostilna Mustang (Štab 3. bataljona)	24. Buđak
10. Slavonska ulica	25. Lužac
11. Bosanska ulica	26. Vinkovška cesta
12. Lička ulica	27. Đergajski most
13. Jadranska ulica	
14. Vinogradska ulica	
15. Kupska ulica	

Prikaz ključnih položajev Borovega naselja (Borovo).

Vir: Heroji Vukovara (2008a).

PRILOGA H : Narodnostna sestava prebivalstva v mestnih okrajih leta 1991, novi in stari mestni okraji

Hrvati 3.831 (68 %)	1. MESTNI OKRAJ MITNICA (VLADIMIR NAZOR)
Srbi 832 (15 %)	
Ostali 946 (17 %)	
Hrvati 1.753 (55 %)	2. MESTNI OKRAJ STJEPAN RADIĆ (VUKOVAR STARI)
Srbi 821 (26 %)	
Ostali 637 (20 %)	
Hrvati 2.076 (42 %)	3. MESTNI OKRAJ STJEPAN SUPANC
Srbi 1.549 (31 %)	
Ostali 1.339 (27 %)	
Hrvati 2.066 (41 %)	4. MESTNI OKRAJ 1. MAJ
Srbi 1.870 (37 %)	
Ostali 1.066 (22 %)	
Hrvati 2.845 (45 %)	5. MESTNI OKRAJ VUKOVAR NOVI
Srbi 1.966 (31 %)	
Ostali 1.452 (23 %)	
Hrvati 403 (30 %)	6. MESTNI OKRAJ LUŽAC
Srbi 741 (55%)	
Ostali 207 (15 %)	
Hrvati 1.452 (57 %)	7. MESTNI OKRAJ BRATA RADIĆ (BRATA ĐURĐEVIĆ)
Srbi 767 (30 %)	
Ostali 337 (13 %)	
Hrvati 3.306 (38 %)	8. MESTNI OKRAJ KRALJ TOMISLAV (BOROVO NASELJE)
Srbi 3.354 (39 %)	
Ostali 1.997 (23 %)	
Hrvati 1.571 (49 %)	9. MESTNI OKRAJ ZRINSKI FRANKOPAN (NIKOLA DEMONJA)
Srbi 1.233 (35 %)	
Ostali 524 (16 %)	
Hrvati 2.125 (53 %)	10. MESTNI OKRAJ ALOJZIJE STEPINAC (BRATSTVO I JEDINSTVO)
Srbi 1.299 (35 %)	
Ostali 561 (14 %)	

Vir: Prirejeno po Dedaković in drugi (2000, 211).

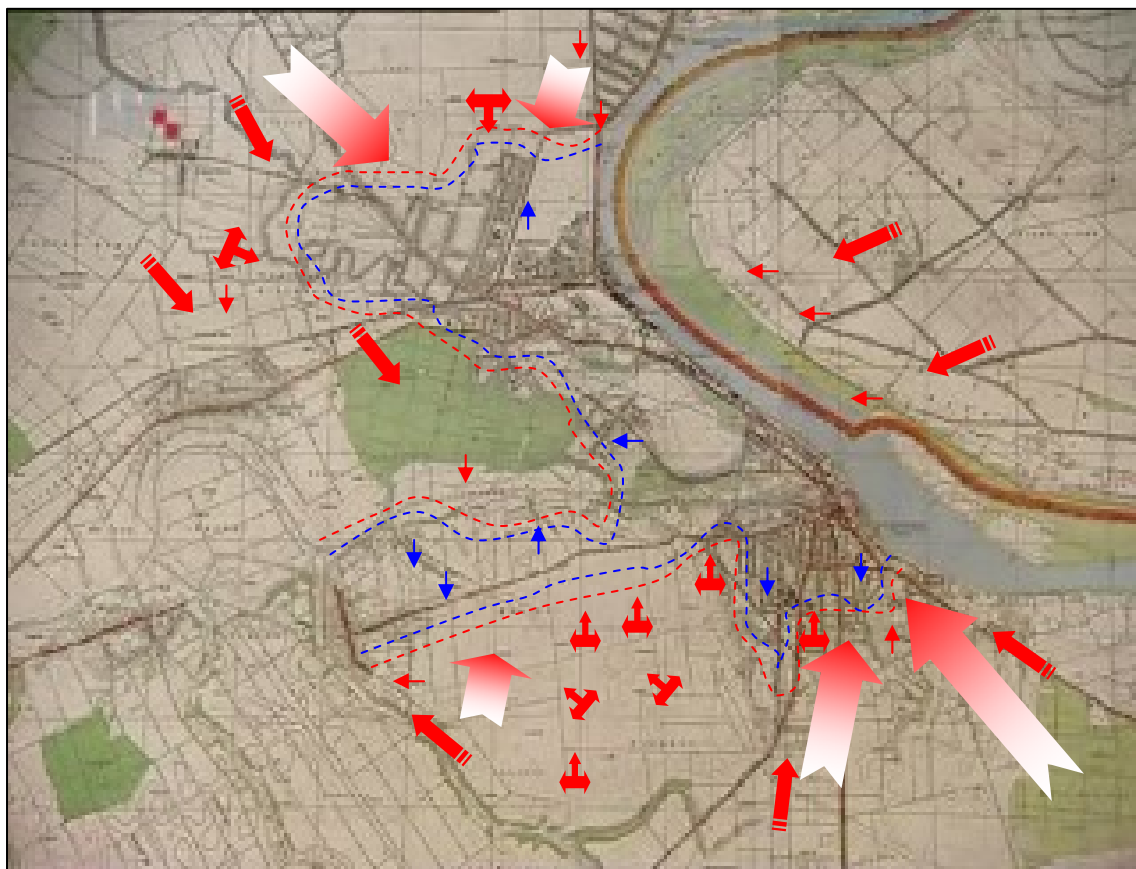
PRILOGA I: Sajmište

Legenda: 1- MO 1. Maj; 2- MO S. Supanc; 3- MO Mitnica; 4- MO S. Radić; 5- Ul. Sajmište; 6- Vuteks; 7- Radnička ulica; 8- Kugino pokopališče; 9- Vodni stolp; 10- naselje Hollywood; 11- reka Vuka; 12- vojašnica; 13- Petrova gora

Vir: Dedaković in drugi (2000, 319); lastno delo v Google Earth.

PRILOGA J: Razpored sil z smermi uporabe na vukovarskem bojišču

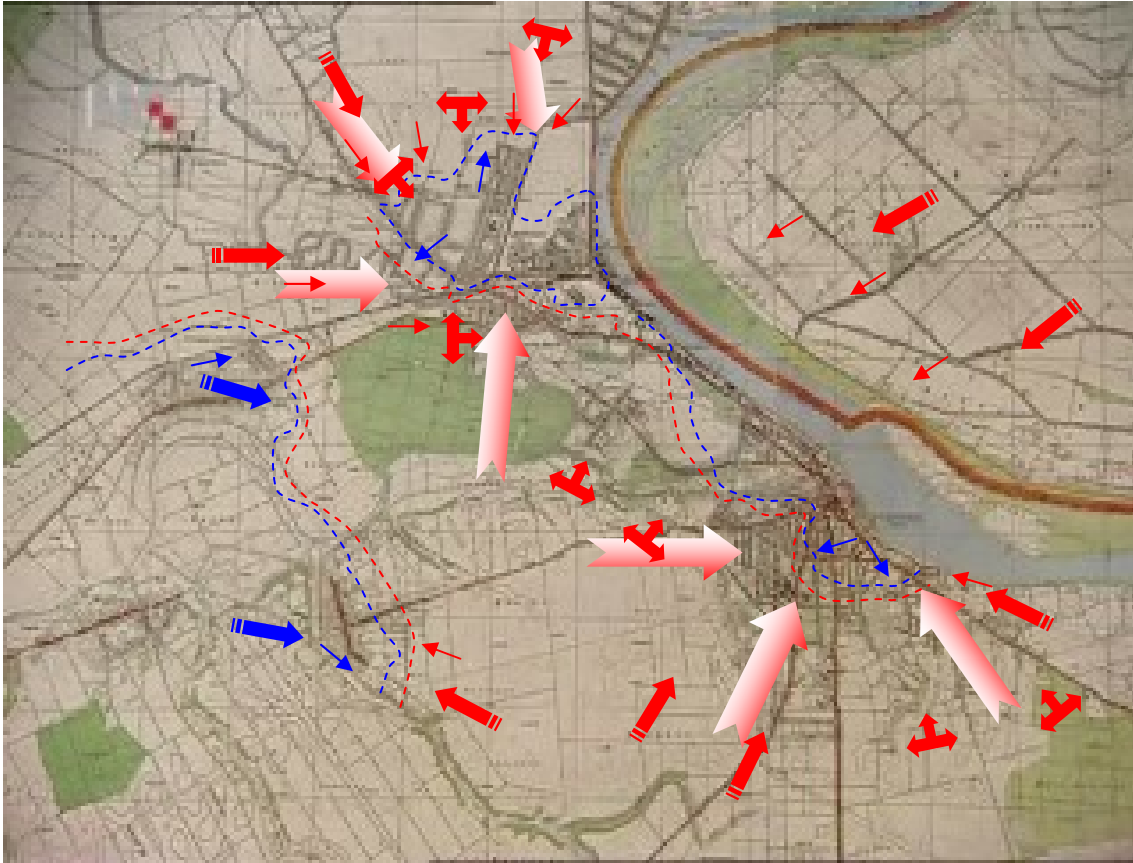
Prikaz stanja sil in njihova smer uporabe na dan 14. septembra 1991, ko se je začel en največjih napadov na Vukovar. Vir: Prirejeno po Dedaković in drugi (2000, 233).

LEGENDA

- Smer napada jugoslovanskih in srbskih sil
- Minometi
Baterije havbic
- Tankovske enote v napadu
- Linija napada
- Minometi
Linija obrambe

Živa sila napadalca	Tanki	Oklepni transporterji	Topovi	Minometi	Večcevni metalci raket
57.144	682	623	802	634	48
Živa sila branilca	Tanki	Oklepni transporterji	Topovi	Minometi	Večcevni metalci raket
4.323	-	-	42	53	-

Odnos sil je narejen na osnovi ustroja JLA in realnega razporeda enot na področju bojnega delovanja. Od prikazanih napadalnih sil jih je dejansko delovalo 70 % zaradi njihovih izgub ter pomanjkljive mobilizacije.

Prikaz stanja sil in smer njihove uporabe zadnje dni obrambe Vukovarja, od 10. do 18.11.1991. Vir: Prirejeno po Dedaković in drugi (2000, 301).

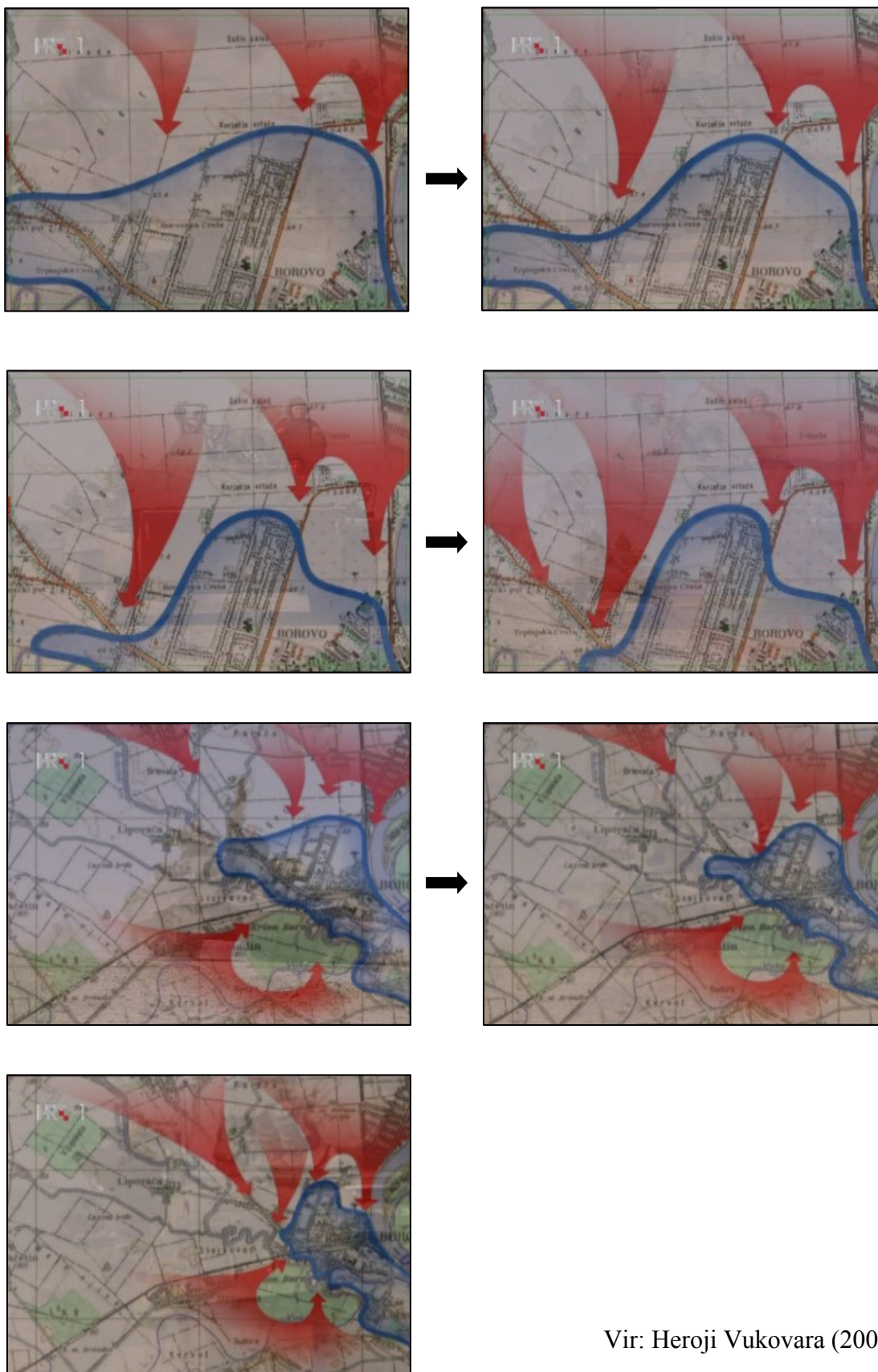
LEGENDA

- Smer napada jugoslovanskih in srbskih sil
- Minometi
- Baterije havbic
- Tankovske enote v napadu
- Linija napada
- Minometi
- Baterije havbic
- Linija obrambe

Živa sila napadalca	Tanki	Oklepni transporterji	Topovi	Minometi	Večcevni metalci raket
81.884	1.097	984	1.036	874	84
Živa sila branilca	Tanki	Oklepni transporterji	Topovi	Minometi	Večcevni metalci raket
6.773	15	11	84	68	1

Odnos sil je narejen na osnovi ustroja JLA in realnega razporeda enot na področju bojnega delovanja. Od prikazanih napadalnih sil jih je dejansko delovalo 70 % zaradi njihovih izgub ter pomanjkljive mobilizacije.

Prikaz napredovanja jugoslovanskih sil na severni del mesta: Borovo naselje in Lužac.

Vir: Heroji Vukovara (2008a).